

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

MELLEM KRIGENE.

(1851—1864.)

EFTERLADTE OPTEGNELSER OG BREVE.

AF

G. FR. A. GRAAE.

KJØBENHAVN.

FORLAGT AF J. H. SCHUBOTHES BOGHADEL.

TRYKT HOS NIELSEN & LYDICHE.

1887.

Indhold.

I. Den danske Kirke.....	1
II. Den danske Menighed	6
III. Værkmester Kruse.....	16
IV. Hans Mikkelsen Tofte.....	56
V. Dagbogsoptegnelser.....	68
VI. Embedsbreve	137

I.

Den danske Kirke.

Helligaandskirken i Flensborg er bygget 1386 af *Sønke Kulle*, der nævnes blandt St. Knuds Gildesbrødre. Oprindelig var dér et Herberge (Xenodochium) for Fattige og Pilgrimme med *jus asyli* etc.; de første Privilegier stammer fra Hertug Valdemar (1325—1330).

Kirken vedblev fremdeles at benyttes af de Fattige saavel som af de saakaldte Kalandsbrødre, som der holdt deres Forsamlinger. Af en Fortegnelse fra 1436 ses, at Kirken med Herberge allerede den Gang har haft store Indtægter, der umiddelbart efter Reformationen blev betydelig forøgede, da Kong Christian den 3die skænkede Jørgensby, det nedlagte Graabrødrekloster m. m. dertil. Men 1563 lagdes alle disse Ejendomme og Herligheder til det omtalte Kloster, der blev omdannet til Hospital; Kirken, som derved berøvedes alle Indtægter, vilde Magistraten havt indrettet til Latinskole, hvilket dog ikke skete.

Uden at blive Sognekirke bestemtes den til dansk Gudstjeneste, og den første danske Præst, *Simon Christiani Vidensis*, ansattes 1583. En Tid holdtes der i Flensborg ugentlig to danske Prædikener, nemlig Søndag Middag skiftevis i Marie og Nikolaj Kirker og om Mandagen i Helligaandskirke, og den danske Præst havde sin egen

Skriftestol i Mariekirke, hvor han maatte forrette de kirkelige Handlinger paa Dansk; men fra 1668 blev det — ved den bekendte Tysker, *Stephan Kloz's* Indflydelse — forandret derhen, at den danske Prædiken indskrænkedes alene til Søndag Middag i Helligaandskirke. Endvidere bestemtes udtrykkeligt, at den danske Præst Ingen maatte trolove samt til Skriftebørn for Fremtiden ikke antage Andre end simple Folk. Han blev derhos forpligtet til at holde tysk Prædiken til Aftensang skiftevis i Marie og Nikolaj Kirker; derimod maatte han ikke udføre ministerielle Handlinger paa Tysk for ikke paa den Maade at gøre Indgreb i de tyske Præsters Rettigheder.

Paa Grund af forskellige Rivninger mellem de danske og de tyske Præster ordnedes senere Forholdet paa Ny ved en kgl. Resol. af 1782, hvorefter den danske Præst alene skulde prædike i Helligaandskirke, men dog med Forpligtelse til at assistere de tyske Præster paa de store Helligdage; han skulde derhos for Fremtiden alene have sin Skriftestol i den danske Kirke, hvor han vel turde confirmere og tage til Alters, men ellers ikke maatte udføre andre kirkelige Handlinger.

I Aaret 1805 lykkedes det Pastor *T. Jensen* at faa indført dansk Psalmesang, idet han ved private Tilskud fik indkøbt en Del Exemplarer af en dansk Psalmebog til Bedste for de Uformuende.

I Begyndelsen af dette Aarhundrede havde den danske Præst endnu 1000 Skriftebørn, men henimod Midten af Aarhundredet kun en halv Snes! Kirken var den Gang saa forfalden og Gudstjenesten saa forsømt, at man tænkte paa at gjøre den danske Kirke til en Realskole, men efter Kong Christian den 8des Befaling blev den i Aaret 1847 anstændig restaureret og erholdt den Skikkelse, som den endnu har.

Den sidste af de danske Præster uden Menighed blev umiddelbart efter Krigen, hvorunder Kirken en Tid benyttedes som Lazareth. ansat som tysk Compastor i Aabenraa. Ved Rescript af 10de Decbr. 1850 tilstededes Dan- nelsen af en selvstændig og fri dansk Menighed, hvori en- hver af Byens Indvaanere kunde indtræde uden at være bunden ved det tidligere Sognebaand.

Skrivelsen, der er udstedt af den overordentlige Re- geringskommisær for Hertugdømmet Slesvig og rettet til Magistraten i Flensborg, er saalydende:

»In Gemässheit des von beiden Stadtcollegien un- tern 20ten v. M. gefassten Beschlusses wird hiedurch die Bildung einer dänischen Gemeinde in der Stadt Flens- burg auf die Weise genehmigt, dass der Eintritt in diese Gemeinde jedem ohne Rücksicht auf seine bishe- rigen Parochialverhältnisse frei stehen und sein Aus- schreiten aus der durch den Wohnort bedingten Gemeinde zu Folge haben soll.

Indem Vorstehendes dem Magistrat der Stadt Flens- burg mit Beziehung auf dessen Bericht vom 23sten v. M. zur gefälligen Nachricht und weiteren Bekanntmachung eröfnet wird, wird derselbe ersucht sich darüber zu äussern, welche Einnahmen dem an dieser Gemeinde an- zustellenden Prediger beizulegen sein möchten.

Flensburg den 10ten Decbr. 1850.*

Den 1ste Juni 1851 indsattes den *første Sognepræst* ved Helligaandskirke, og nogle Maaneder senere udnævntes den *første danske Degn*, idet man tidligere havde maattet hjælpe sig, som man kunde, og endog — nogle Decennier tilbage i Tiden — havde været nødt til at tage til Takke med en af Byens Natvægtere som Kirkesanger!

Danske Skoler havde der ikke været, men ved Réscript

af 17de Novbr. 1851 tillodes Oprettelsen af en dansk Borgerskole med en ordineret Kateket som Førstelærer.

Den fri danske Menighed tæller nu*) c. 520 Familier, foruden Militæret, og samme iberegnet henved 600 Familier.

Den danske Borgerskole, som aabnedes den 9de Jan. 1852 med 27 Børn, tæller nu 500 Elever, og der haves 2 gode Skolebygninger samt et lejet Lokale.**)

Er den danske Kirkes Historie saaledes mærkelig nok, er der desto mindre at sige om Kirken selv; den er uden alle arkitektoniske Prydelser, skønt forøvrigt ret venlig. Den ligger ganske vist skjult og upassende indeklemmt mellem en smudsig Gaard og en snever Gyde, men med Gavlens vender den ud til Storegade, ligesom de andre gamle Huse i Flensborg.

Kirken har indvendig kun en Sidegang imod Nord, der ved 3 Piller er adskilt fra Skibet. Koret er ikke op-

*) Optegnelserne er nedskrevne i 1863 eller 1864.

**) Følgende Oversigt vil vise, hvorledes Elevtallet har været stigende:

9de Januar 1852.....	27	Elever.
Decbr. 1852.....	60	—
April 1853.....	64	—
Novbr. —	73	—
Juli 1854.....	75	—
Juni 1855	79	—
31te Decbr. 1855	100	—
— 1856	134	—
— 1857	192	—
— 1858	224	—
— 1859	313	—
— 1860	351	—
— 1861	415	—
— 1862	429	—
— 1863	501	—

højet og har kun Langskibets Bredde; Altertavlen, der er skænket til Kirken 1719 af *Peter Rievesell* og Hustru, hvis Billeder er anbragte paa samme, har endnu tyske Ins-kriptioner. Orgelet er anskaffet 1805 og er egenlig kun et Positiv; en Døbefont beholdtes først 1851.

Paa Taarnet ud til Gaden findes en *malet* Uhrskive, og det gamle ubrugelige Uhr staar blandt andet Skramleri paa Loftet.

Det til et Hospital omdannede Kloster, der 1563 fik alt Godset, har endnu den Forpligtelse at vedligeholde Kirken og den gamle Præstebolig, der 1854 blev gjort om til Degnebolig.

Helligaandskirken har alt længe været for lille til Menigheden og svarer ikke til Tidens Fordringer.

II.

Den danske Menighed.* (1851—57).

Det gaar mig, som flere af de foregaaende Talere, at jeg ikke havde tænkt paa at tage Ordet i denne Forsamling, hvorfor jeg maa bede om Undskyldning, hvis det skulde mærkes, at jeg ikke saa nøje forud har studeret paa, hvad jeg nu vil sige; men det er jo ikke første Gang, at Tyskerne have foranlediget mig til at tale et lille Ord med i en stor Forsamling, og da Brevet fra den evangeliske Alliances Bestyrelse i Dag er blevet fremlagt og kommet under Diskussion saa ligger der i min Stilling en Opfordring for mig til ogsaa, efter Evne, at aflægge et Vidnesbyrd om de kirkelige Forhold i Slesvig, og det saameget mere, som jeg vel tør antage, at flere af de Oplysninger, som jeg kan meddele, ville have nogen Interesse, navnlig for de svenske og norske Brødre. — Der er da 2 Punkter, som jeg fra mit Standpunkt supplerende vilde stræbe at belyse, nemlig *Tyskeriet i Mellemslesvig og den statskirkelige Tvang*.

I begge Henseender er jeg heldigere stillet end mine andre Brødre derovre. Naar det især er de afsatte Præster,

* Foredrag holdt paa det første skandinaviske Kirkemøde.

der give Ondt af sig, da er jeg i det heldige Tilfælde ikke at have havt Nogen af disse til Formand, og det af den simple Grund, at jeg egenlig slet ingen Formand har havt, da det Embele, som jeg beklæder, først blev oprettet ved min Ansættelse. Den frie danske Menighed i Flensborg, for hvilken jeg er Præst, er, hvad jeg strax maa bemærke, dog ikke en Frimenighed i moderne Forstand som Lysvennernes o. s. v., saaledes som Tyskerne før have udlagt det; thi vi holde os med Luther i Troens Enfoldighed til det gode, gamle Evangelium; — det er heller ikke en luthersk Frimenighed, som den, de have her i Kjøbenhavn, der har separeret sig fra Folkekirken, hvilket ikke turde være overflødigt at tilføje, da de 2 første Bogstaver i mit Navn tilfældig ere de samme, som i vedkommende Præstes, og det kunde jo let i tyske Blade give Anledning til en Forvexling! Der var imidlertid rigtignok før min Tid baade en dansk Præst og en dansk Kirke i Flensborg, og den danske Kirke der er gammel nok til. at der ogsaa kunde have været en dansk Menighed; men Sagen forholder sig saaledes. Reformationen bragte nok Slesvig sine aandelige Goder, og jeg tvivler ikke om, at Luthers Disciple ogsaa der have forkyndt Evangeliet til Velsignelse for mange; men Velsignelsen var dog for Slesvigs Vedkommende dyrekjøbt nok, thi den kjøbtes med Undertrykkelsen af Folkets naturlige Ret til at have og høre Evangeliet paa Modersmaalet. Slesvig blev jo, som bekendt, oversvømmet af tyske Prædikanter, som begunstigedes af Regeringen, og saadanne havde da ogsaa bemægtiget sig Prædikestolene i de 3 flensborgske Sognekirker, inden man lod Helligaandskirken i Slutningen af det 16de Aarhundrede faa en dansk Præst, dog ikke som Sognepræst for en dansk Menighed, men kun som en uundværlig Medhjælper for de tyske Præster, som, for at blive forståede, selv maatte prædike Plattysk lige til Midten af det 17de Aarhundrede; men da

det ikke forsløg med Plattysken, maatte der, som sagt, tillige være en dansk Præst, som de dansktalende Flensborgere kunde søge til. Men der var da sørget for, at den danske Prædiken holdtes lige paa den Tid, da de gode Flensborgere vare vante til at nyde deres Middagsmaaltid; og det var blot paa de tyske Præsters Vegne og som en Adjunkt, der tilsidst tillige maatte prædike Tysk for dem, at den danske Præst fik Lov til at udføre *ministerialia*, dog uden at de danske Konfirmanter og Kommunikanter derfor ophørte at høre til de tyske Menigheder. Hele det gamle Præstearkiv, der blev mig overleveret, bestod derfor kun af 2 tykke Folianter med 2 bedrøvelige lange Lister over Konfirmanter og Konfiterter. For et Par Menneskealdere siden, kort før den franske Revolutions Udbrud, udviser Konfiterterregistret, at der gik over 1600 aarligt til Alters hos den danske Præst, og, saaledes som det ogsaa kan ses af Rievesells tyske Beskrivelse over Flensborg, endnu ved dette Aarhundredes Begyndelse talte den danske Kirke 1000 Kommunikanter; og det var ikke Striden mellem Dansk og Tysk, der dengang ikke eksisterede, men det var Vantroen, som havde formindsket Tallet. Naar der derimod i de nærmeste Aar før 1848 kun gik 10—11 til Alters hos den danske Præst, saa var det ikke Vantro alene, men fremfor alt Danskens Tilsidesættelse og Tilbagetrængelse paa alle Maader, som var Skyld deri. Den Sidste af de gamle danske Præster i Flensborg blev ikke afsat, thi han var en meget loyal Mand, men — han blev *tysk* Præst i Aabenraa, som ligger 5 Mil nord for Flensborg, og som ellers har en dansk Præst og en dansktalende Befolkning, saa at man maa vel have fundet, at den Sidste af disse gamle danske Præster var bedre skikket til at være tysk Præst; dette lader sig nok forklare, naar man ved, at det var de deputerede Borgere i Forbindelse med den daværende Magistrat, som havde *jus proponendi*. Saaledes forholdt

det sig før med den danske Præst i Flensborg. Der skal virkelig ogsaa for 20—30 Aar siden have været en dansk Degn, men det var rigtignok en af Byens Vægtere, der fungerede som saadan; og det kunde endda have ladet sig høre, hvis det havde været en Vægter, som en af de kjøbenhavnske, der synge de smukke, gamle, gudelige Vægtervers og altsaa kunde antages at have nogen Øvelse i at synge Psalmer; men det var naturligvis en af de flensborgske, som sige noget tørt paa Plattysk: *elf is de Klok!* Under alle Omstændigheder var det lige bagvendt, at Vægteren skulde være Degn, som at Degnen skulde være Vægter, da det jo havde været Præstens Sag at være Vægter, naar der da ellers havde været en Menighed at vaage over, som der jo ikke var, skøndt der kunde og burde have været endog en stor dansk Menighed at bære Omsorg for. En dansk Degn havde der altsaa været, saaledes som han nu var; men der var ingen, da jeg kom til Flensborg. Da jeg i Foraaret 1851 af den kongelige Regeringskommissær for Hertugdømmet Slesvig blev udnævnt til »Sognepræst for den frie danske Menighed«, da blev jeg unægtelig sat ligesom paa en bar Sten; thi der blev ikke overleveret mig Andet end den gamle Stenkirke, som nu skulde være Byens 4de Sognekirke, men uden Sognefolk, idet Menigheden jo først skulde danne sig af dem, der vilde udtræde af de tyske Menigheder og frivillig slutte sig til den danske Kirke.

Den danske Menigheds Stilling i Flensborg blev den samme, som Petri tyske Menigheds i Kjøbenhavn, og de, der slutte sig til den, om det end ere indfødte Flensborgere, komme ifølge den bestaaende Orden til at ligne en lille Skare, der er trængt ind i en tysk Fæstning, hvor den maa kæmpe for sin Tilværelse, ret som om en dansk Menighed ikke havde sin berettigede Plads i det dansk-sindede Flensborg! Man skal da ikke kunne sige, at den

danske Regering her har anvendt Tvang eller gjort for meget for Danskheden. En dansk Degn blev først udnævnt 5 Maaneder efter min Indsættelse, i hvilken Tid jeg maatte hjælpe mig, som jeg kunde, indtil vi endelig fik en god dansk Nordslesviger, som snart lærte Menigheden at synge og at glæde sig ved vore herlige danske Psalmer af Kingo og Brorson, af Grundtvig, Ingemann og Boje, efter Roskilde-Konvents Psalmebog, som vi indførte strax, da den var udkommet i Foraaret 1852, — da vi ikke vare saa kræsne, som her i Kongeriget, hvor man ikke kunde nøjes med det Gode og derfor maatte vente noget længere paa det bedre, som vi nu ogsaa have faaet; — det Bedste er jo ikke kommet endnu! — Hvad iøvrigt den frie Menighed angaar, da tæller den nu 250—300 Familjer, og der er oprettet en dansk Borgerskole med omtrent 180 Elever og med 4 faste Lærere (Pastor *Grundtvig*: det er Friheden!), hvoraf Førstelærer er en ordineret Kateket, der som saadan tillige er Præst ved den danske Kirke. Hvilket Savn der udfyldes i Flensborg ved den danske Skole, som ingen tvinges til at besøge, kan skønnes deraf, at vi i denne Tid have maattet oprette en Filialskole i et lejet Lokale i den nordligste Del af Byen. Og at dansk Gudstjeneste ikke heller er overflødig i en By, der rigtignok ifølge Forfatningsloven er optagen iblandt Stæderne med udelukkende tysk Rets- og Forretningssprog o. s. v., er dog vel tilstrækkelig godtgjort ved den Kendsgerning, at den uanselige danske Kirke har hidtil idetmindste været ligesaa godt besøgt, som nogen af de 3 meget anselige tyske Sognekirker; og det er ligesaa lidt der, som andetsteds, Embedsmændene, der fylde Kirken om Søndagen, men *ecclesiola in ecclesia* bestaar af kristelige Folk af de forskellige Stænder, og jeg kan føje til: af begge Tungemaal, saaledes som det alt er bemærket af Dr. *Hammerich*. at Dansk og Plattysk tales saaledes imellem hinanden i Mellemslesvig, at et bestemt

Modersmaal findes ikke mange Steder og har overhovedet ikke den Betydning, som vi andre pleje, og vistnok med fuld Føje, at tillægge samme. Jeg for min Del har, som saa mange Andre, gjort den Erfaring, at, hvor der findes og føles en virkelig Trang til at høre Guds Ord, der bryder man sig i Mellemslesvig ikke stort om, enten det forkyndes paa Dansk eller Tysk, naar det kun prædikes alvorligt og indtrængende. Jeg kan med Sandhed sige, at det midt under den bittere Sprogstrid har været mig en usigelig stor Glæde at bemærke, at alvorlige kristelige Folk, mest af simplere Stand, uagtet de have lært Tysk i Skolen og ellers maaske henregnes til de Tysktalende, og uagtet Flere af dem af forskellige Grunde vedbliver at høre til de tyske Menigheder, dog uden Hensyn dertil stadig besøge den danske Kirke, saavel som de Bibellæsninger, jeg i den senere Tid har holdt i den danske Borgerskole. Og jeg føjer til: at naar jeg i sin Tid sagde i min Tiltrædelsesprædiken, at jeg kom ikke til Flensborg som en Tyv eller Røver, men som Præst for en fri dansk Menighed, saa tør jeg nok nu efter 6 Aars Forløb gentage det saa højt her, at det kan høres igen i Flensborg, thi jeg er mig bevidst, at jeg hverken paa den ene eller den anden Maade har søgt at lokke Folk til mig eller den danske Kirke.

Men naar det er en afgjort Sag, at de egenlige Flensborgere, der til daglig Brug tale deres Plattysk, med en god Vilje efter en kort Tids Forløb høre en dansk Prædiken til ligesaa megen Opbyggelse, som en højtysk, saa maa Landbefolkningen i de blandede Distrikter, hvor Folkesproget dels udelukkende er Dansk, dels Dansk blandet med Plattysk, endnu langt lettere kunne forstaa en dansk Prædiken. Og ligesom jeg i det Par Aar jeg var Præst i Ribe, ikke behøvede at gaa ud til Vesterhavet, som er en Mil borte, forat faa det at se, eftersom det ofte nok kom ind til Byen og omringede den paa alle Kanter ved de aarlige Over-

svømmelser, saaledes havde jeg for den Sags Skyld — hvad jeg dog har gjort — ikke behøvet at gaa udenfor Flensborg, for at lære Omegnens Landbefolkning at kende, der jo ikke blot omringer Byen, men aarlig og daglig strømmer ind i den, saa at jeg ved og kan vidne, at Dansk er ikke et fremmet Sprog derude, da jeg tidt nok har talt Dansk med dem derude fra og erfaret, at de allerfleste tale og forstaa saa godt Dansk, at de ogsaa maa kunne forstaa en dansk Prædiken. Og det saa meget mere, som jeg nok tør sige, at den danske Prædiken, saaledes som den nu i Regelen plejer at lyde, er simplere, folkeligere og fatteligere, altsaa i det mindste hvad Formen angaar, mere luthersk end den moderne tyske Prædiken, for saa vidt jeg kjender den, med sit erstens — zweitens — drittens; skjønt jeg forresten dermed ikke vil sige, at vi Danske have mere af Morten Luthers Aand end de Tyske; jeg tænker, at vi Allesammen staa saa dybt under Luther. hvad Aandens Storhed angaar, at vi gjøre bedst i ikke at anstille nogen Sammenligning; men den Helligaand maa dog være over os alle. om end i ringere Maal, hvis vi ellers skulle kunne siges at prædike kristelig. Saa meget vil jeg da kun paastaa, at der i de blandede Distrikter, hvorom Talen er, i Regelen er slet Intet ivejen for at forstaa den danske Prædiken, naar man kun der, ligesom i Flensborg, har — *en god Vilje*; thi derpaa er det fornemmelig, at det kommer an i Sprogsagen.

Hvad nu den *statskirkelige Tvang* angaar, som der tales saa meget om, da nyder jeg for mit Vedkommende en saa stor Frihed, at jeg sagtens kan være tilfreds, eftersom jeg ikke er Præst for andre end dem, der frivillig have sluttet sig til mig; men skønt jeg er en Ven baade af kirkelig og borgerlig Frihed og priser mine Landsmænd i Kongeriget lykkelige, fordi man der i saa rigeligt Maal er i Besiddelse af begge Dele, saa priser jeg dog lige fuldt

alle dem lykkelige fremfor andre, der saaledes ere frigjorte af Herrens Aand, at de med Ydmyghed og Taalmodighed kunne finde sig i Tryk og Tvang, som trods alle udvortes Hindringer ere i Stand til at virke i Stilhed til Guds Riges Fremme i snevrere og videre Kredse. Hvad jeg hermed mener, vil jeg tillade mig at oplyse ved et Exempel, et Modstykke til den bekjendte *Sommerske* Historie i Kolding, hvor man jo efter Loven nyder al mulig Frihed, men hvor det dog i Virkeligheden ikke kom til at gaa slet saa smukt til. Vi have nemlig ogsaa en *Sommer* hernede, der vistnok er meget forskjellig fra den haderslevske af samme Navn, der gik over Kongeaaen for ret at nyde Friheden; den sydslesvigske er en gammel kristelig Skomager i Husum, som ikke kan tale og knap nok forstaa Dansk, med hvem jeg derfor altid taler Tysk, saa godt jeg kan; thi i Flensborg har jeg ikke haft Anledning til at øve mig videre deri, da saa godt som alle der forstaa Dansk. Jeg har haft Lejlighed til at blive bekjendt med denne ualmindelige Mand, da han var en Ven af den, for et Par Aar siden afdøde danskfødte Skomager *Schmidt*, der i en Række af Aar virkede i Stilhed til saa megen Velsignelse i Flensborg, og hvis Liv og Død er flere af Forsamlingen bekjendt af de i »Dansk Kirketidende« gjorte Meddelelser. Begge to vare Ledere af den kristelige Opvækkelse hver paa sit Sted, og begge have været i nøje Forbindelse med hinanden og i bedste Forstaaelse med Statskirkens Præster saalænge da, indtil de mest Fremragende iblandt disse begyndte at prædike Oprør. I Husum plejede en lille Kreds at samle sig Søndag-Eftermiddag omkring Sommer, der dog lige saa lidt som Schmidt tilstedte andre end stadige Kirkegængere Adgang til deres kristelige Andagtsøvelser. Disse, i enhver Henseende uskyldige Sammenkomster bleve imidlertid tilsidst forbudte under Belejringstilstanden, og Forbudet ikke efter

sammes Ophævelse taget tilbage, uagtet hverken Lederen eller Deltagerne havde befattet sig med Oprøret eller gjort sig skyldige i nogensomhelst Excesser. Man bøjede sig i kristelig Ydmyghed og Lydighed under den lovlige Øvrigheds Befaling, ikke blot med Suk og Klage, men med Bøn og Forbøn. I Vinter engang besøgte den gamle Sommer mig, og jeg spurgte ham da, hvorledes det nu gik, om de ikke igjen kunde samles med hverandre? Han fortalte mig da ikke blot, at der nu ingen Hindringer lagdes dem i Vejen, men føjede ogsaa til, at det heller ikke under Tvangen og Forbudet havde manglet ham paa Lejlighed til i Stilhed at virke til Guds Riges Fremme. Blandt Andet fortalte han om sin, af Herren velsignede Indflydelse paa en ung, ulykkelig Pige af en agtet borgerlig Familie, der var bleven sindssyg og i sin Tungsindighed havde sat sig fast i den Tro, at hun umulig kunde blive salig, men endelig fik Lyst og Lov til at besøge »den hellige Skomager«, og ved daglig Samtale med ham efter et halvt Aars Forløb ikke blot igjen kom til sin Forstands fulde Brug, men blev saa glad i Troen paa Guds Naade i Kristo, at hun lovede og priste Herren, som aldrig tilforn. Kort før Sommer sidste Gang talte med mig, havde han havt Brev fra hende, der nu er Diakonisse ved Hospitalerne i Konstantinopel, hvori hun fortalte, at de Troende af de forskjellige Tungemaal samledes ofte til fælles Andagt; at det jo vel var slemt nok, at de ikke forstode hverandres Sprog, men at vor Herre hjalp dem ogsaa ud af den Forlegenhed. Naar de Tysktalende kom sammen med Grækerne, saa lagde nemlig hver sin Bibel paa Bordet, og de sloge da det samme Sted op i det græske og i det tyske Testamente og pegede med Fingeren paa Kapitel og Vers; og naar de saa med hjertelig Andagt læste det samme Guds Ord, hver paa sit Sprog, saa mærkedes det paa den Glæde, der lyste ud af deres Øjne, at den samme Aand

oplyste og styrkede dem, den gode Helligaand, som havde været over Apostlerne, da de nedskrevede Ordene, og endnu er og bliver evindeligt den rette Trøster og Talsmand, der er mægtig til at gjøre Ordet levende i alle deres Hjerter, som annamme det i Troens Enfoldighed.

Se, det er *den* Sommerske Historie, hvormed jeg vilde oplyse, hvad jeg sagde, idet jeg priste dem lykkelige frem for andre, der i Troens Ydmyghed og Sagtmodighed kunne undvære saa Mangt og Meget, vi ellers sætte Pris paa, og som med det Lidet, der forundes dem, virke i Stilhed under Guds øjensynlige Beskærmelse til saa uendelig stor Velsignelse baade nær og fjærn. Det maa vel bringe os til at tænke paa, hvad vi læse i den 104de Ps. »om Kilderne, der opvælde i Dalene og flyde mellem Bjergene«: »ved dem bo Himmels Fugle, og inde fra Løvet synge de«. Maatte vi kun alle bo ved de samme Kilder og værdiges at synge Herren en saadan Lovsang »inde fra Løvet«, saa skulde det staa sig bedre med os baade det ene og det andet Sted, end det nu gjør! — Ja, Frihed er et stort Gode; men »Synden er Folkets Fordærvelse«, og derfor maa det Tryk og den Tvang, hvorunder Folket kan komme til at sukke, fremfor alt bringe hver Kristensjæl til i det, som trykker og tvinger, at se en Guds Dom, hvorunder man har at bøje sig i Ydmyghed, indtil Vederkvælgelsens Tider kunne oprinde ved Guds forbarmende Naade.

Dette er *mit* Vidnesbyrd.

III.

Værkmester Kruse.*)

Et lille Bidrag til Belysning af den dansk-tyske Folkekamp i Sønderjylland.

1. Lære- og Vandreaar.

Johan Henrik Jess Kruse er født i Ekernførde den 5te November 1805. Han var aabenbar i Slægt med Bjarke og Bue hin Digre og andre slige af det høje Nordens djerve Kæmper; men hans Stamtavle kjende vi ikke, saa vi maa nøjes med at berette, at han var en Søn af ganske simple, men skikkelige Borgerfolk. Han blev opdragen i Tugt og Herrens Formaning, med plattysk Modersmaal. Som fattigt Barn nød han kun en tarvelig Undervisning i Byens Almueskole, hvilket han selv ofte senere beklagede; han søgte at indhente det Forsømte, ja tog endog som Mand paa nogle og fyrretyve Aar ordentlig Timer i Skøn-skrivning for nogenledes at kunne fyldestgjøre de Fordringer, som man dengang behagede at stille til ham. Ypperlig udrustet af Naturen, baade paa Sjæl og Legeme, vidste han dog at hjælpe sig igjennem med de faa Kundskaber, som han havde havt Lejlighed til at erhverve sig. Alle-rede som Dreng forundtes det ham engang at vise *de Store*, at han just ikke var tabt bag af en Vogn, som man siger, fordi han som *en lille Mands* Søn blev stillet

*) Oprindelig trykt i *Slesvigske Provindsialefterretninger* for 1860.

i den bageste Række. Ved en Visitats mødte han nemlig, som han stod og gik, uden Sko og Strømper, men dog ren og ordentlig, og vilde saaledes træde frem paa Kirkegulvet; Præsten eller Degnen, hvem det var, vilde imidlertid ikke tillade ham at staa i den forreste Række, hvor hans Plads var, ved Siden af de mere velhavende og velklædte Børn; han maatte derfor finde sig i at blive stillet ligesom i Skjul bagved de andre, for at ingen skulde lægge Mærke til ham; men da saa Generalsuperintendenten bl. a. spurgte: *hvad er Religion?* og de forreste ikke kunde svare herpaa, saa tog den barbenede, men uforsagte lille Fyr Mod til sig, og gav et saa godt og bestemt Svar, at den højærværdige Visitor derved blev opmærksom paa ham, trak ham frem og roste ham offentlig i alles Paahør, saa han fik fuldkommen Oprejsning for den lidte Tort. — Men det var i *Livets* Skole, denne dygtige Natur skulde udvikle sig under Kamp med de Hindringer, der stillede sig ivejen for ham tidlig og silde. Efterat have lært Hjulmandshaandværket i sin Fødeby hos en Mester, der senere skulde blive hans Svigerfader, drog han som en rask Svend tidlig paa Vandring, hvorved han fik Lejlighed til at se sig lidt om i Verden, navnlig i det nordlige Tyskland og i Polen, hvor han kom til at opleve en hel Del under Revolutionen 1830—31. Allerede den Gang var han dansk med Liv og Sjæl. Han vandrede den meste Tid i Selskab med en ligesindet Kammerat fra Flensborg, der senere blev hans mangeaarige Kollega som anden Oldermænd ved St. Knuds Gilde. Naar de to skulde opgive hvorfra de vare, svarede Kruse altid: fra *Danmark*. Da de under Revolutionen, hvori de dog ikke havde taget Del, tillige med et Par Hundrede tyske Svende blev ført over den polske Grændse og nu droge videre gennem Preussen, samledes ofte hele Klynger af dem i Værtshuse, Lader eller hvor de kunde finde Ly, og man drak da en Gang *Kongens*,

nemlig den preussiske Konges, Skaal, men Kruse raabte til sin Landsmand: *vi drikker vor egen Konges, den danske Konges Skaal!* Hidsig, rask og stærk, som han var, kunde et Ord eller en Mine være nok til at bringe ham i Fyr og Flamme, og da sad Haanden løs paa den lille bredskuldrede Kjernekarl, som aldrig lærte at gjøre mange Komplimenter, men alligevel altid vidste at slippe godt fra det. I de fremmede Lande lærte han fremfor Alt at staa paa sine egne Ben, og ingen, enten Høj eller Lav, prøvede nogensinde ustraffet at træde ham paa Nakken. Med alt det var den modige og muntre Ungersvend godt lidt af sine Kammerater, med hvem han altid var beredt til at staa Last og Brast, og som han aldrig svigtede paa Nødens Dag eller i Farens Stund. Endelig kom han lykkelig og vel tilbage igjen til sit kjære Fædreland; han var modnet til Mand og beriget med en Menneskekundskab og Verdenserfaring, der snart satte ham istand til at opfatte Forholdene herhjemme selvstændigere og rigtigere end de fleste Andre, navnlig end de fine *Probenreutere*, der ogsaa havde rejst, men for det Meste kun lært at synge med de Fugle, der gav Tonen an i Klubber og Sangforeninger. Han bo-satte og giftede sig 1833 i Flensborg, hvor han tog Borger-skab i Begyndelsen af Aaret 1834. og aflagde ved den Lejlighed paa det saakaldte Allemandsting, der holdes paa Raadhuset, den sædvanlige Borgered, som han blev tro ind-til Døden. Han var en dygtig Haandværker og blev, skøndt uformuende, snart Husejer med eget Værksted. Han var nøjsom i sine Fordringer til Livet og tarvelig i sin daglige Levemaade, men en lystig Broder i et ~~munt~~ert Lag. I Aaret 1840 mistede han sin første Kone, *Johanne Sophie Caroline, f. Becker*, med hvem han havde to Døtre og en Søn; Aaret efter giftede han sig med hendes yngre Søster, *Anna Magdalene Christiane*, der skænkede ham tre Døtre og en Søn, hvilke syv Børn alle endnu leve, og

alle have lært at *frygte Gud og ære Kongen*. Denne talrige Familie, især da den blide og svage Husmoder, skulde imidlertid gennemgaa og prøve Meget under den nationale og politiske Kamp, hvori den kraftige og modige Mand uimodstaalig følte sig kaldet til at tage virksom Del.

II. St. Knudsgildet kæmper for sin Tilværelse og sejrør. (1837—46).

I Flensborg herskede der nu vel en bedre Aand end i de andre slesvigske Byer; men dog kom det heller ikke her til at mangle paa Brydninger mellem de to Partier, der her som overalt delte Befolkningen i to Lejre, som snart skulde staa i fjendtlig Kamp overfor hinanden. De smaa Borgere stod i Begyndelsen udenfor den hele Bevægelse; de brød sig ikke om Politik og havde intet Begreb derom; om Dansk og Tysk stredes der endnu ikke, idetmindste ikke her. To Partier var der dog ligefuldt; men som skulde Tid til, inden de menige Borgere bleve sig Modsætningerne klart bevidste. — Striden blev indledet ved Rivninger mellem *de Store og de Smaa*. Til de Mindste blandt de Smaa hørte i Aaret 1837 det saakaldte *St. Johannes Skyttegilde*; det bestod den Gang kun af syv Medlemmer, lutter simple, brave Haandværkere, hvis lille Samfund dog kunde glæde sig ved hundredaarige Privilegier, ikke at tale om den Ære at blive betragtet som et Skud af det gamle *St. Knuds Gildes* ærværdige Stamme. Til samme Tid figurerede den baade fornemmere og talrigere *Christiansgarde* med statelige Uniformer, men uden Privilegier. Det kom til Underhandling og Overenskomst mellem denne Stormagt og hine Smaafolk, hvorefter Førstnævnte skulde delagtiggjøres i Privilegiernes Herlighed, og de Sidste derimod faa Lov til at ombytte de sorte Frakker med de

grønne Uniformer; men da Chefen for Garden syntes utilbøjelig til at respektere de to gamle Oldermænd, der mødte med deres fem Johanniter, tilsammen syv, saa fattede den første Oldermænd, den brave *Thomas Juhl*, den efter Omstændighederne virkelig heroiske Beslutning at kaste Handsken til den stormægtige og storagtige Parvenu, der dog raadede over en anselig Styrke paa maaske mere end syv Gange syv Mand, men samme gode *Thomas Juhl* maa ligesom vor tapre *Niels Juel* upaatvivlelig have haft en besindig *Broder Jens* ved Siden af sig; thi han slog ikke til, før han havde faaet de gamle Gildesbrødres ringe Magt betydelig forøget med nye og friske Kræfter, navnlig af Smedelavget, og ved denne Lejlighed indtraadte da ogsaa *Kruse* m. fl. — Det gav en Forandring i Tingene! Christiansgarden, som var kommen ind i Gildet og vilde spille Mester deri, maatte nu ud igjen og det i en Fart, nogle paa Benene, andre paa Hovedet, vil man paastaa. Det var den første puniske Krig, hvori *Kruse* havde udmærket sig saa glimrende, at, da *Thomas Juhl* efter 3—4 Aars Forløb nedlagde sin Hæderspost, blev *Kruse* første og hans Ven *Beyer* anden Oldermænd; og hermed begyndte snart en ny Æra for det gode, gamle Gilde; — 1841 fik man sig tiltusket den nye Skydebane bagved Mølledammen, paa Bankeskraaningen Sydost for Byen, og efter utrættelige Anstrængelser rejstes der paa samme Sted, i Aaret 1844, det grundmurede nye Gildeshus, der blev kaldt *St. Knuds Borg*, ligesom Gildet samtidig igjen antog det gamle ærværdige Navn *St. Knuds Gilde*, skjønt det spotvis blev kaldt *Knippelkoret*. Gæld havde man rigtignok paa draget sig; Bryderier og Kævlerier, dog uden politisk Betydning, havde man haft og fik man fremdeles af forskjellig Art, navnlig 1844—45 med et af Byens Lavg; men et skønt Maal var naaet, og en selvstændig Stilling tilkæmpet for de brave og tro Brødre. Nye Kampe af alvorligere Natur

forestode; men de Syv vare nu selv blevne til circa syv Gange syv, og til Fører og Styter havde de en Mand, der forstod at gjøre sin Indflydelse gjældende. Med smaa Forhold følger dog gjerne smaalige Interesser; ogsaa Kruse trængte til at lutres og hæves under Kampen for fædrelandske Anliggender, som ikke blot lagde Beslag paa hans Snildhed og Dristighed, men tillige vare i Stand til at give hans Tanke og Stræben et højere Sving og et ædlere Præg. Gildets hidtilværende Stridigheder vare under alle Omstændigheder førte saa heldig til Ende, at de fleste af Gildesbrødrene vare veltfredse dermed, hvorom der haves et talende Vidnesbyrd fra 1846, da man til Belønning for hans hidtil udførte Bedrifter skjænkede ham en smuk Æressabel. Det maa have været en Triumf ikke blot for ham, men for alle hans Venner, da der stod at læse en skøn Morgen i *Flensburger Wochenblatt*, udgivet af Bogtrykker J. D. Jäger:

»Flensburg, den 11. Maj 1846.

»Am gestrigen Tage überreichte die älteste Gilde vielleicht im ganzen Lande, die hiesige *St. Knudsgilde*, ihrem Aeltermann *Kruse* hieselbst, in Anerkennung seiner Verdienste um diese Gilde, einen ausgezeichnet schön gearbeiteten Ehrendegen, bei welcher Gelegenheit derselbe folgende, ebenso treu gemeinte, wie freundschaftlich aufgenommenen Worte sprach:

»Lieben Freunde und Gebrüder!

»Für Euer schönes und wohlgemeintes Geschenk bringe ich Euch, mit gerührtem Herzen, meinen innigsten Dank dar. Es ist mir ein belohnender Beweis, dass mein redliches und eifriges Streben zum Besten unserer Gilde, — wenn auch leider nicht von allen, — doch von vielen Männern anerkannt wird, deren Achtungswürdigkeit und unbescholte-

ner Character dafür bürgt, dass sie *nur ihrer Ueberzeugung* folgen.

»Dieser *Degen* soll mich fortan lebhaft daran mahnen, dass *ein Mann* stets *gerüstet* sein müsse, um mit *Schneide und Spitze* alle offenen und hinterlistigen Anfeindungen muthig und fruchtlos entgegen zu treten.

»Und so will ich denn auch ferner meinen Weg wandeln, gestützt auf *das Vertrauen der Besserdenkenden*, und unbekümmert um *die Feinde des Rechts und der Wahrheit!*

»Ich rufe daher aus vollem Herzen, *ohne Groll und Hass*, mit freundschaftlich *zur allgemeinen Versöhnung* gebotenen Hand:

»Es lebe, grüne und blühe die *St. Knuds-Gilde* bis in die *späteste Zeit!*«

Saaledes rustet og forberedt gik St. Knudsgildes første Oldermænd den skjæbnesvangre Fremtid imøde.

III. Forpostfægtninger med Slesvigholstenerne i Aarene 1846—47.

Vi ere nu komne til Aarene umiddelbart før Oprørets Udbrud, da det gik Slag i Slag med gjensidige Drillerier og Forpostfægtninger mellem de to Partier. Det var ikke længer Christiansgarden eller Slagterlavget, men *Slesvigholstenerne* først og sidst, som det nu (1846—47) gjaldt om at bekjæmpe og modstaa, hvor de end fandtes, paa de højeste Pladser saavel som i Ens nærmeste Kredse. Det var i de Aar, da de politiske Rænkesmede, høje og lave, gejstlige og verdslige, ikke forsmaaede nogetsomhelst Mittel, der kunde tjene til at fremme deres forbryderiske Planer; men da var det ogsaa, at simple Borgere og Bøn-

der i Flensborg og Nordslesvig dannede en i Sandhed kongelig Livgarde, til Værn og Værge for Kongens Krone og Danmarks Rige, men til evig Spot og Skam for *Riddere og Prælater*, som af Mændene i Frakker og Kofter lode sig den Ære fratage at være Tronens Støtter i en farefuld og revolutionær Tid.

I Aaret 1846 besøgte Kong *Christian VIII* Flensborg; St. Knuds Gildesbrødre, til hvis Privilegier det hørte at maatte bære Vaaben, stode opstillede og præsenterede for Hans Majestæt. Da faar man Øje paa den forhadte *Prinds af Nør*; øjeblikkelig kommanderedes: *Geværet ved Foden!* og de fleste vendte ham Ryggen. *De have nok ikke sovet godt i Nat, mine Herrer!* siger Prindsen stødt og spydig. *Kruse*, der aldrig var forlegen for Svar paa Tiltale, svarer da højt og dristigt: *aa, vi staa her bare for Kongens Skyld!* Og hermed maatte hans Durchlaughtighed lade sig nøje for den Gang.

Men den slette Sag havde Hjælpere og Hjælperes Hjælpere i Overflødighed, saa de tro Borgere nu altid maatte være paa deres Post, at de ikke skulde blive overraskede ved List. Engang i Aaret 1847 sendte saaledes Advokat *Jørgen Bremer* og Consorter Bud efter de to Oldermænd for St. Knudsgildet for at træde i venskabelig og fortrolig Underhandling med dem. Man ønskede at komme i Besiddelse af Gildets Privilegier, hvormed, som sagt, fulgte Ret til *Bevæbning*; og man vidste, at den ved Gildehusets Opførelse paadragne Gjæld trykkede de uformuende Brødre. Forslaget gik da ud paa at faa samtlige Medlemmer af den *uskyldige* tyske Sangforening uden Afstemning optagne i Gildet; — det var jo *Liedertaflernes* Periode! — Lokkemaden var: Betaling af Gildets Gæld, samt ovenikjøbet en Belønning af 300 Rdl. Cour. til hver af Oldermændene, hvis de samtidig og frivillig vilde nedlægge deres indflydelsesrige Hædersposter. Med andre Ord:

det var en ny og forbedret Udgave af det, der passerede netop for ti Aar siden. Kruse lod sig imidlertid ganske gemytlig traktere med Champagne og svarede ikke stort paa de mange Ord, man behagede at spille paa ham, men lod Agitatorerne for den Aften beholde Haabet om Muligheden af at kunne vinde ham. Da de to Oldermænd endelig slap ud fra de listige Advokater, begyndte den ærlige Beyer at udtale sin Forundring over Kruses mærkværdige Holdning, der næsten forekom ham mistænkelig. »Aa!« sagde Kruse, »kan Du ikke begribe, at jeg vilde have de Kjeltringer til rigtig at udtale sig, at vi kunde faa at vide, hvad de egentlig ville. Nu skulle de ikke narre os. Hellere skulde jeg lade mit Liv end gaa ind paa deres Forslag, hvori der kun stikker Politik! Men Penge maa vi skaffe tilveje, hvor vi saa faa dem fra.«

Derpaa skraaede de tværs over Gaden, og da det var blevet silde, bankede de en god Ven op, hvem de meddelte Alt og raadførte sig med. Denne henvendte sig næste Dag til forskellige flensborgske Patrioter, og Pengene, som skulde bruges, bleve virkelig skaffede tilveje. Nu først gjorde Kruse de andre Gildesbrødre i en Forsamling bekendte med Forslaget og dets egentlige Mening; og saa tog han fat paa Advokaterne og traktede dem efter Fortjeneste, rigtignok ikke med Vin og Kage, men dog saaledes, at de nok kunde forstaa, at det vilde være spildt Umage at melde sig ind paa sædvanlig Maade, da det uden Omsvøb blev sagt dem, at de i saa Fald vilde falde igjennem med hele deres Slæng, — en Prostitution, de dog ikke turde udsætte sig for, skjønt de vidste, at nogle af Gildesbrødrene heldte til deres Parti.

Afgjørelsens Time nærmede sig imidlertid med stærke Skridt, da det maatte komme til aabenbart Brud selv mellem gamle Venner og Brødre, alt eftersom de stillede sig paa den ene eller den anden Side. Masken maatte rives

af dem, hvis Holdning var tvetydig. Før Oprørets Udbrud lykkedes det dog Kruse paa en morsom Maade at faa Gildet rensed for den indtrængende Smitte. Engang, da Gildesbrødrene stode opstillede paa Havretorvet, hvor en stor Menneskemasse var tilstede, havde nemlig en af dem, saaledes som det senere blev oplyst, begyndt saalumskelig at synge: »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, som flere istemte, nogle uden at vide, hvad de gjorde. Pøbelen kom i Bevægelse, og Politiet maatte blande sig deri. Der blev holdt adskillige Forhør, og man udfandt den Skyldige; men en vis Mand, som den Gang beklædte Kaptajnsposten (der er forskjellig fra Oldermændenes), havde man mistænkt for hemmelig at spille under Dække med Slesvigholstenerne.

»Det skal jeg snart komme; efter«, sagde Kruse en Aften, han besøgte sin Ven Beyer oppe paa Havretorvet, hvor hin Mand ogsaa boede. Derpaa fylder Kruse sine Lommer med gule Ærter og stiller sig udenfor Vedkommendes Hus. Døren var lukket og Gardinerne omhyggelig nedrullede for Vinduerne, indenfor hvilke forskjellige Skikkelser bevæge sig. Med et rasle Ærterne paa Ruderne, som om det forfærdeligste Hagelvejr pludselig var brudt løs. I en Hast rives Gardinerne tilside, og en Flok *Gesinnungstüchtige* komme tilsyne med forbavsede Ansigter; men hvad de ikke vare lange iforvejen, bleve de, især Værtens, da man opdagede Mester Kruses brede, joviale Ansigt med Næsen midt paa den ene Rude.

»Haha! nu kjender jeg Dig!« sagde Kruse og dermed gik han leende bort. Det gav naturligvis Fjendskaber; men det rensede og styrkede ogsaa den lille, trofaste Skare, som ikke stod ene i Byen, hvis fleste Indvaanere vare vel-sindede og holdt sammen med en Troskab, der aldrig bør glemmes; naar det gjaldt om en Anfører, der hverken

skyede Ild eller Vand, og en Ordfører, der baade kunde og turde tage Bladet fra Munden, naar og hvor det skulde være, da var og blev Kruse dog de smaa Borgeres første og bedste Mand.

IV. De oprørske Embedsmænd og den tro Borger i Foraaret 1848.

Vi komme nu til Oprøret i Marts 1848 og *Kruses* Deltagelse i de Dages Begivenheder, hvorom der findes Optegnelser af ham selv, som vi her, tildels ordret, ville meddele.

Da Magistraten vilde anerkjende den saakaldte provisoriske Regjering, forsamlede en Mængde Borgere sig paa den dertil bestemte Dag paa Raadhuset, hvor ogsaa Kruse var tilstede. Advokaten, Hr. *Jørgen Bremer*, som vi allerede have gjort Bekjendtskab med, holdt nu i den Anledning en Tale, hvori han blandt andet ogsaa opfordrede til almindelig Folkevæbning, hvilket Forslag mange, navnlig Advokater, Læger, Præster, Skolelærere og en Del Borgere, under Bravoraab gave deres Bifald. Da de øvrige tro Borgere tavg stille hertil, maaske af Frygt for det oprørske Parti, saa tog Kruse Ordet og spurgte: »om de ogsaa vel vidste, hvor farlig en Folkevæbning var? om de havde betænkt Følgerne deraf, naar den raa Pøbel sværmede tøjsløs omkring med Vaaben i Haand, plyndrede Kjøbmands- og Brændevinsboder, fordrev den rolige Borger fra hans Arbejde og derved bragte Nød og Elendighed over utallige Familier« o. s. v. Dette var et Ord, talt i rette Tid, og det virkede saa godt, at de andre nu toge Mod til sig og stemte i med Kruse under høje Bifaldsraab. Derved blev Magistratens Plan forstyrret for den Dag, saa Udførelsen deraf maatte udsættes til en mere be-

lejligh Tid. — Da Kruse den 26. Marts rolig var sysselsat ved sit Arbejde, kom en anden Borger i al Hast løbende hen til ham og meddelte, at Magistraten nu var samlet paa Raadhuset og havde isinde i al Stilhed at anerkjende den oprørske Regjering. Kruse ilede da saa hurtig som mulig derhen; men ved hans Ankomst dertil spærrede en Haandværker og en Kjøbmand Indgangen for ham, saa at han maatte trænge igjennem »mit Gewalt«. Som han traadte ind, bemærkede han desto værre strax, at Sagen denne Gang var arrangeret bedre end sidst. idet Magistraten allerede havde proklameret Anerkjendelsen, »unter Zustimmung einiger dazu bestellten Glaubensgenossen«. Rigtignok forsøgte Kjøbmand C. S. Sibbers at gjøre Indvendinger derimod, idet han anførte, at »Sagen kunde jo vente, og at en Borgerforsamling idetmindste først burde være sammenkaldt,« men han blev kort afvist, og Akten dermed sluttet. Kruse reserverede sig dog »sin Ret til sin Konge og Herre i Kraft af sin Borgered.«

Den følgende Nat bleve Jægerne, som havde Vagt paa Fialbanken, drukne fulde og af Oprørspartiet forførte til at forlade deres Post; Løjtnanten kunde ikke styre Soldaterne og Pøbelen trængte paa. Borgervæbningen var endnu ikke rigtig kommen istand; imidlertid var der dog udnævnt en Borgerkaptajn og en Adjutant. Denne Sidste, som var en dansksindet Mand, henvendte sig strax til flere Borgere, om frivillig at overtage den foreløbige Bevogtning, indtil Korpset blev organiseret; men Ingen var villig hertil, før han kom til Kruse, der øjeblikkelig tog sit Gevær paa Nakken og ganske ene begav sig til Banken. Paa nogle enkelte nær, som droge imod Nord, vare alle Jægerne blevne forførte til at gaa til Slesvig for at slutte sig til Insurgenterne. En af dem kom dog tilbage for at hente noget, som han paastod at have glemt i Vagtstuen; men Kruse, som for Øjeblikket udgjorde hele Vagten, stillede

sig mandhaftig i Døren med fældet Bajonet og tillod in-
gensomhelst Uvedkommende at komme ind, da han fryg-
tede for, at man vilde bemægtige sig Munitioen, der var
ladt tilbage i Vagtstuen. Soldaten turde ikke binde an
med Kruse, hvis Navn han senere erkyndigede sig om hos
Bankbudet, der dog ikke vilde røbe det. Lidt efter kom
en anden Borger til, og de to brave Mænd bleve nu paa
deres frivillig overtagne Post, indtil de mod Aften bleve
afløste af den imidlertid organiserede Borgervæbning, der
fra nu af beskyttede Banken. — En af de følgende Dage,
efter at Friskarerne vare rykkede ind i Byen, kom Kruse
tilligemed en anden Borger til at staa Skildvagt udenfor
Borgermesterens Hus, hvor en høj slesvigholstensk Officer
var indkvarteret. De to Borgere, hvoraf den ene endda
var en Brunsviger af Fødsel, bleve strax enige om ikke at
tage mindste Notits af den Herre; naar han gik ud og
ind, slentrede de skjødesløse med Geværet paa Nakken,
som om de intet saa eller hørte. Der blev ført Klage
over deres Mangel paa Respekt for høje Vedkommende;
men Kruse erklærede tørt, at »han kjendte ikke det Slags
Generaler!« Ved Lejligheden blev han kasseret og slap
saaledes for oftere at staa Skildvagt imod sin Vilje. —
Men i de samme Dage erfarede han, at der blev ymtet
om, at man paa Grund af disse Optrin havde isinde at
sende ham til Rendsborg for at blive ham kvit; han hen-
vendte sig derfor til nogle Borgere, der alle vare Husejere
ligesom han selv, nemlig: *H. P. Hector*, *D. Hitzner* og
Thomas Juhl (som vi allerede kjende fra 1837), og bad
dem følge med sig til Borgermesteren, Justitsraad *Calli-
sen*, for at de kunde være tilstede som Vidner, da han
agtede at forelægge denne nogle Spørgsmaal. Den 7. April
om Morgenen traadte de alle fire ind til Borgermesteren,
og Kruse tog Ordet: »Herr Justitsraad! jeg har her to
Proklamationer; i den ene hedder det: »Hans Majestæt

Kongen sidder fangen«, og i den anden tvertimod: »Kongen er fri«. Hvilken af disse to er den sandfærdige, og hvilken den løgnagtige? De faar Besked ad diplomatisk Vej, og som Borger har jeg Ret til at spørge derom, ligesom og, hvorledes det staar med vort Fædreland og vor Sikkerhed.« I Begyndelsen tavg Callisen stille, indtil en Officer, som var tilstede, havde listet sig ud af Døren; da svarede han: »ad diplomatisk Vej har jeg ingen Besked faaet, og kan altsaa ikke svare Dem herpaa. Vi have enstemmig anerkjendt den provisoriske Regjering.«

Efter denne Ytring tog Hitzner Ordet og sagde: »Hören Sie! halten Sie ein mit dem Worte: *wir*; denn mit dem Worte *wir* haben Sie uns schon jahrelang bei der Nase herumgezogen! Nicht *wir*, sondern *Sie* und Ihresgleichen nur haben die provisorische Regierung anerkannt. Als Preusse von Geburt habe ich frühere Kriegszeiten erlebt, und erfahren, dass bald diese und bald jene Parthei die Oberhand hatte, und der Magistrat genöthigt war, sich in Manchen zu fügen; aber mit dem Anerkennen dieser oder jeder Parthei liess derselbe die Sache auf sich beruhen. Mit dem Worte *wir* benennen Sie auch *mich*, und *ich* für meinen Theil habe die provisorische Regierung weder anerkannt, noch werde ich sie je anerkennen« o. s. v.

Derpaa spurgte Kruse *ganz einfach*: »ere vi kongelig danske Undersaatter, kunne vi altsaa som saadanne vente den fornødne Beskyttelse saa vel for vor Person som ogsaa for vor Ejendom, eller ere vi nu *Rebeller* og *Insurgenter*?« — hvortil Borgermesteren bemærkede: »vi ere kongelige Undersaatter, og for Deres personlige Sikkerhed saavel som for Deres Ejendom indestaar jeg og indestaar den hele Magistrat«.

»Og hvorfor,« spurgte saa atter Kruse, »hvorfor tør vi da ingen kongelig danske *Faner* mere have, og hvorfor lader De de kongelig danske *Post- og Toldskil-ter nedrive*? Og hvem godtgjør os for de utilbørlig stærke

Indkvarteringer, naar vi udtale os som *vor allerhøjstærede Konges* tro Undersaatter? Sikkert ikke den provisoriske Regjering!« — Med de Ord: »lad os gaa Haand i Haand med hverandre; for Deres Sikkerhed indestaar jeg«, afbrød nu Herr Callisen den for ham vistnok temmelig pinlige Interpellation.

Næste Aften sildig kom den daværende Politimester *Niemann* hen til Kruse og bad ham, at, hvis den danske Armé skulde rykke ind, han da ikke vilde gjøre ham ulykkelig paa Grund af hans Deltagelse i Oprøret, og opfordrede ham til ligeledes at formaa *Klewing* til det samme. — »Sagen vilde under alle Omstændigheder snart tage en anden Vending, og da kunde Kruse være forsikret om hans Beskyttelse!« — Kruse svarede, at »han befattede sig aldrig med Angiveri, men hvad han foretog sig, gjorde han altid *frit og aabenbar*.«

Den følgende Dag, den 9. April, sejrede de Danske ved Bov; Dannebrogflagene kom atter frem og vajede i talrig Mængde ud af Husene, da »Jenserne« droge ind i Flensborg, navnlig da i den nordlige Del af samme og paa Havretorvet allersydligst; men det gik i den Tid underlig op og ned. Den 23. s. M. stod Slaget ved Slesvig, og Dagen efter, 2den Paaskedag, var det, som bekjendt, at de Danske paa Tilbage marschen, netop som de beredte sig til at tage nogle Timers Hvile i det gjæstmilde Flensborg, ved en falsk Allarm foranledigedes til skyndsomst igjen at forlade Byen. De tro Borgere, som gjerne vilde have vederkvæget de trætte og udvaagede Soldater, stode dem nu bi paa alle Maader ved den pludselige Retirade, der lignede en Flugt, skjønt Fjenden i Virkeligheden var et godt Stykke borte. Mod Aften holdt der endnu nogle Munitionsvogne paa Storegaden i Nærheden af, hvor Kruse dengang boede i sit eget Hus. En anden Borger underrettede ham om, at han var kommen efter, at en Handels-

betjent hos en vis tysksindet Kjøbmand havde forført Bønderne til at spænde Hestene fra, som vare trukne ind i en Stald, hvor Bønderne ogsaa havde skjult sig. Fjenden nærmede sig, og det gjaldt om at frelse Munition for den danske Armé. Kruse skyndte sig da afsted hen til den ham betegnede Gaard, hvor han i den inderste Baggaard bryder Stalddøren op og trækker otte Heste frem. Bønderne, som vilde se, hvad der var paafærde, krybe frem af deres Skjul, men blive alle fire tvungne til øjeblikkelig at spænde for Munitionsvognene igjen. Kruse fulgte dem nu selv et Stykke paa Vej Nord efter og vendte saa atter tilbage, for med de andre Trofaste at frelse, hvad der endnu kunde frelses baade af Mandskab og Effekter, og saaledes blev meget efterhaanden skaffet afvejen og om Natten tilsøs bragt til Sønderborg, hvorved navnlig den snilde og dristige *Boj Jensen* ofte med megen Livsfare var behjælpelig, idet han tidt om Natten og i en lille Baad sejlede bort med Flygtninger. Kruse for sin Part maatte naturligvis dyrt bøde for sin Patriotisme; allerede Dagen efter Fjendens Indmarsch maatte han i sit lille Hus modtage en fjendtlig Indkvartering af 51 Mand, som var mere end hvad de rigeste Borgere bleve belastede med. Preusserne vare dog ellers bedre at komme tilrette med end Slesvigholstenerne. Da han saaledes engang blev kaldt op til Pladskommandanten for at forsvare sig mod de Beskyldninger, der bleve gjorte imod ham, blev han fuldkommen frikjendt, skjønt han frimodig vedkjendte sig sit danske Sindelag. Saalænge General *Wrangel* opholdt sig i Flensborg, forblev han uanfægtet af den politiske Politimester *Krohn*, og fik i nogen Tid Fred og Ro til at ernære sin Familie med sine Hænders Gjerning, som nok kunde behøves, da Indkvarteringen slutte alt.

V. Fængslingen og Flugten.

Længe varede det dog ikke, inden et Uvejr brød løs. Da General Wrangel havde forladt Flensborg, blev Kruse sat fast tilligemed fire andre, hvis Indflydelse man frygtede. Den dansksindede Kjøbmand *Paul Hansen* slap med at komme i Amtsfængslet bag Møllen; men *Kruse* tilligemed den fortjente Patriot *Chr. Hansen jun.*, samt *H. Kayser* og *H. Meng*, bleve den 29. Juni 1848 under militær Eskorte sendte til Rendsborg. Da de ved Ankomsten dertil skulde opgive, hvem og hvorfra de vare, svarede Kruse:

»*Ich bin ein Däne, gebürtig aus Eckernförde im Königreich Dänemark!*« Det var til en Begyndelse, og Enden svarede hertil! — Alle fire bleve stuede sammen i et lille Lukaf i anden Etage, hvor de plagedes i utrolig Grad af Hede og Stank; — hvad nemlig Stændersalen i Flensborg nylig, under en vis Forudsætning, med et mere betegnende end euphemistisk Udtryk figurlig blev kaldt, det blev i alleregentligste Forstand dette Fængsel gjort til ved den raa og hensynsløse Maade, hvorpaa man behandlede disse hæderlige, politiske Fanger, hvis Værelse tillige maatte tjene dem til Retirade! De første otte Dage maatte de ogsaa nøjes med den allersimpleste Fangekost, men fik saa dog Lov til, for deres egen Regning, at erholde et taaleligt, om end tarveligt Middagsmaaltid. Med deres Familier maatte de ikke korrespondere. Den uvante Levemaade, det halvraadne Vand og den indelukkede forpestede Luft nedbrød efterhaanden de andres Sundhed og Kraft, saa at de snart følte sig svækkede baade paa Sjæl og Legeme; men Kruse med sin kæmpestærke Natur og sejge Udholdenhed kunde taale alt og finde sig i Alt. I Begyndelsen tænkte han jo nok paa at bryde ud, men paa de andres Forestillinger, som indsaa Vanskeligheden deraf for ham og Følgerne for dem

selv, afstod han dog derfra. Efter 6—7 Ugers Forløb viste Politimester *Lüders* sig for første Gang og tilkjendegav dem, at to af dem nu kunde blive satte i Frihed paa Prøve imod at give Løfte om at forholde sig rolige. *Chr. Hansen* jun. og *Kayser* trængte haardest til at komme ud; de gik da ind paa Forslaget og Betingelsen; *Meng* var endnu ikke saa medtaget og svarede slet ikke. *Kruse* sprang harmfuld op og sagde trodsig:

»De kan bygge en Galge udenfor Døren og hænge mig; men en saadan Revers underskriver jeg ikke for nogen Pris!«

»Vi bygger ingen Galger«, svarede Politimesteren stødt og stolt; men *Kruse* gav ham ikke utydelig at forstaa, at der ellers nok kunde være Brug for Galger dernede til at hænge *Menederne* i! Dermed var hans Dom afsagt; *Chr. Hansen* lagde dog et godt Ord ind for ham, at hans dristige Frisprog ikke skulde paadrage ham Skærpelse i Straffen. Efter nogle Ugers Forløb fik *Meng*, hvis Kræfter nu ogsaa vare svækkede, ligeledes sin Frihed, og *Kruse* blev ene tilbage; men han pønsede nu for Alvor paa at slippe ud ved List eller Vold, ligesom det kunde falde. En ny Fange, som man havde sat ind til ham, maaske for at passe paa ham, truede han paa Livet, hvis han forraadte ham. Da Middagsmaden blev bragt ind en Dag, stillede *Kruse* sig an, som om *han* nu ogsaa skulde have sin Frihed og fik der ved Skildvagten, der stod udenfor Døren, lokket ind til sig. Medens denne i sin Troskyldighed gav sig til i god Ro at nyde det fremsatte Maaltid, smuttede Skjelmen ud af Døren, som han lukkede i Laas for den ulykkelige Vogter. Mærkelig nok slap han lykkelig og vel ud af Fæstningen og var saaledes endelig igjen kommen paa fri Fod efter ti Ugers Fængsel; men nu skulde Eventyret til at begynde. Hat havde han ikke paa Hovedet, og Maven var tom, da Skildvagten jo havde spist Middagsmaden; den alfare Vej maatte snarest mulig forlades, da Flugten ikke

længe kunde holdes skjult. Han drejede derfor om ad Vejen til Frederiksstad; da han troede at mærke Uraad bagved sig, søgte han ud paa Marken; men, da Egnen deromkring er en aaben Slette, maatte han skjule sig, saa godt han kunde, i en Mødding, hvoraf han endnu bar Spor, da han efter den lange Omflakken kom til Flensborg. Han havde døjet meget ondt undervejs; han havde vadet gennem Moser og Aær og tilsidst skjult sig i Hanved Skov. En tysksindet Bonde, som kjendte ham, havde dog forbarmet sig over ham og stillet hans Hunger. I Flensborg var der ingen, der ventede ham; det Rygte var endog blevet udspreedt, at han skulde have hængt sig i Fængslet efter sine Medfangers Frigivelse. Med største Forsigtighed nærmede han sig nu imidlertid Byen og kom om Aftenen til sit kjære Gildeshus; men han vidste ikke, at *St. Knuds Borg* var blevet Lazareth, hvor der laa tyske Soldater, saa han var nær løben lige i Ulvens Gab, da en Pige, ved Synet af ham og hans vaade og forrevne Klæder, udbrød med Forskrækkelse:

»Der er jo *Kruse!*« Soldaterne fore op, men Økonomen, som var hans gode Ven, beroligede dem og sagde, at det kun var en gammel Tigger. Kruse, som øjeblikkelig mærkede, hvordan det hang sammen, listede sig bort i en Fart og søgte nu Tilflugt i en Stald bagved Havretorvet, hvor den anden Oldermænd boede. Han fik fat i en Karl, der meldte Beyer, at en fremmed Mand af et underligt Udseende gjerne vilde tale med ham. Hos sin gode Ven fandt han nu al den Hjælp, der kunde ydes ham i den betrængte Forfatning, hvori han befandt sig. Den stakkels Kone, der havde lidt saa meget under hans lange Fraværelse, blev hentet for dog at se ham og forvise sig om, at han levede og endnu var den gamle; men Sammenkomsten maatte være kort. Den ulykkelige Hustru faldt i Krampegraad ved Skilsmissen, men der var ingen Tid at spilde; endnu samme Aften gik

Kruse ud af Byen, forklædt, med en Pukkel paa Ryggen og hinkende dygtig, som han havde let ved, da hans Fødder vare ophovnede og itu af den lange Marsch. Han gik Gaden helt igjennem uden at blive kjendt af Venner eller Fjender, hvoraf han dog mødte adskillige. Lidt udenfor Byen kom han op at age med en slesvigholstensk Markentender og slap godt afsted over Dybbøl; men de danske Forposter antog ham for en Spion og førte ham til Sønderborg, hvor han jo netop vilde hen. Han fik Audients hos Kongen, som ikke blot morede sig over hans eventyrlige Flugt, men ogsaa baade dengang og senere tog sig landsfaderlig af den tro Undersaat.

VI. Kjøbenhavnsrejserne og Krigstjenesten (1848—50).

Med en anden Flensborger rejste Kruse kort efter fra Sønderborg til Kjøbenhavn; undervejs havde de deres Nød med de gode Sjællandsfarer, navnlig ved Kребsehuset, hvor en Flok Bønder, som vare samlede der i Kroen, ikke kunde faa i deres Hoveder, at disse *Tyskere* vare gode, ærlige Sønderjyder og rimeligvis større Patrioter end de selv. Da de tilsidst bleve noget nærgaaende, blev Kruse bister, og da de ikke rigtig kunde forstaa ham, slog han sig for sit Bryst, medens han i det samme rakte Tungen ud, og det lykkedes ham saaledes omsider at gjøre dem begribeligt, at *Hjertet var dansk, om end Tungen var tysk!* Ankomsten til Kjøbenhavn meldte Kruse sig i Krigsministeriet og fik Arbejde ved Arsenalet. Da han engang i den Tid kom op til en høj Embedsmand, maatte han der ogsaa høre ilde for, at han talte Tysk; men Kruse svarede frimodig:

»Ja, det er *Deres* Skyld!«

»Hvorledes?« spurgte Vedkommende forundret.

»Er det maaske ikke *alle de høje Herrers* Skyld, at der ikke er blevet sørget for, at vi i vor Skolegang kunde lære ordentlig Dansk?« — Saa fik Piben en anden Lyd!

Det kjøbenhavnske Liv var dog ikke efter Kruses Smag; han trængte til Virksomhed og kunde mindst af alt finde sig i Dagdriveri, ligesom han heller ikke skjøttede om, mere end nødvendig, at leve af andres Understøttelse, hvorfor han arbejdede flittig for dog selv at fortjene noget og med det samme fordrive Tiden, der ellers blev ham for lang. I November s. A. fik han sin Familie hentet over til sig. Ved hans Fængsling var naturligvis Næringen standset; Svende og Drengene havde forladt Værkstedet; hans Kone havde endog maattet sælge Raamaterialier for at friste Livet med sine fem Børn. Hvad han nu fortjente i Kjøbenhavn, var i Forbindelse med den Understøttelse, han ligesom de andre fordrevne Slesvigere erholdt, knap nok tilstrækkeligt til en saa stor Families daglige Underholdning; men nu bleve de dog igjen alle samlede. Efter Vaabenstilstanden i 1849 vendte han i næste September Maaned med sin Familie tilbage til Flensborg, hvor de nu maatte leje sig ind hos Fremmede, da Huset, som skulde bære Skatterne og Indkvarteringsbyrden, var lejet ud. — Det blev ham overdraget at indkalde de sydslesvigske Hjemforlovede til frivillig Tjeneste. Det var et besværligt og farefuldt Hverv; paa ham selv fik man ikke fat, men den ene af hans Agenter blev sat fast i Bredsted, en anden i Slesvig; — Sydslesvig var jo besat af Preusserne, der beskyttede Oprøret under Vaabenstilstanden og tillod Slesvigholstenerne at organisere deres passive Modstand. *Tillisch* var jo endnu kun Medlem af Bestyrelseskommissionen, saa hans Hænder vare bundne. Fra Slesvig af var der givet Ordre til at fængsle Kruse, og Politimester Niemann var allerede paa Jagt efter ham; men ved Etats-

raad Schrader i Flensborg fik han et Vink herom. Den 2. Februar 1850 rejste han derfor pludselig over Sønderborg til Kjøbenhavn, hvor han stillede sig til Krigsministeriets Disposition og fik Arbejde som forhen ved Arsenallet. Først ved Paasketid kunde han faa sin Familie over til sig. — Som det gik ham, saaledes gik det saa mange tro Slesvigere i de Dage; hvad have de ikke alle lidt og gjennemgaaet? Idet vi mindes den enkelte, mindes vi dem alle!

Den sidste Kamp stod endnu tilbage; Kruse kaldtes ogsaa til virksom Deltagelse i denne. I Juli Maaned fulgte han med Hæren som Sergeant ved Artilleriet; han blev ansat ved General *Schlepperegells* Stab og gjorde navnlig paa Marschen gennem Angel god Tjeneste som bekjendt Mand. Kort før Istedslaget var han engang nær bleven tagen tilfange. Han var sendt iforvejen paa Rekognoscering med en lille Kommando paa en halv Snes Mand; pludselig faa de Øje paa en stærk Afdeling af Fjenden, som vilde have omringet dem, hvis de ikke i Tide havde splittet sig ad til forskellige Sider. Kruse slap ind i et Hus i Landsbyen, hvorigennem Slesvigholstenerne droge. Der maatte han nu holde sig skjult en Stund; men han søgte at gjøre sig det saa behageligt som mulig. Han sad med et fyldt Glas i den ene Haand, en Pistol med spændt Hane i den anden og underholdt sig ganske gemytlig med den tyske Skolemester, der ikke turde røre sig af Pletten, da Kruse venskabelig havde underrettet ham om, at han øjeblikkelig trykkede løs, hvis han gjorde Mine til at forraade ham; — Pistolen var rigtignok ikke ladt, men det vidste Vedkommende ikke! Det tog lidt Tid, inden den forsigtige Spejder turde vove at forlade sit Smuthul; imidlertid skjænkede den upaalidelige Vært flittig for sin ubudne Gjæst. Endelig kom han da lykkelig og vel tilbage til Hovedkvarteret og gjorde sin Melding for Generalen, der morede sig over det Passerede;

men saa bagefter mærkede Kruse dog, at der var løbet lidt i Hovedet paa ham i den stærke Hundedagshede, og han kastede sig derfor paa den bare Jord for at sove den stille Rus ud; — det var ogsaa, som alt andet, hvad han tog sig for, expederet i en Fart, saa han atter kunde være til Tjeneste og marschere videre. Han var jo nu, at se til idetmindste, komplet Krigsmand, i fuld Uniform o.s.v.; men han gav sig dog ikke ud for at forstaa sig paa den egentlige Krigstjeneste, men forlangte kun, at »man skulde sige ham, hvor han skulde staa og hvor han skulde gaa, saa skulde det ske, hvad det saa end kostede!« Hanslap uskadt gennem Øvrestolk, hvor den tapre General fandt Heltedøden; og kort efter Istedslaget blev han ifølge General *de Meza's* Indstilling benaadet med Dannebrogsmændenes Hæderstegn. Dermed var hans militære Løbebane til Ende; midt i September kom han tilbage til Kjøbenhavn, hvor hans Familie endnu opholdt sig, og hvor hans ømme, kjærlige Hustru, hvis Helbred blev nedbrudt i disse Trængselsaar, havde haft mange Sorger for hans Skyld, navnlig før og efter Istedslaget, da der hengik fjorten Dage, i hvilke hun ikke vidste, om han var levende eller død. Hen i November s. A. vendte han med sin Familie tilbage til Flensborg, hvor han, ifølge Krigsministeriets Anbefaling, blev konstitueret og senere fast ansat som Værkmester ved Arbejds- og Straffeanstalten, en lille Tjeneste paa i et og alt 5—600 Rd. og fri Bolig. Da var det, at han paa sine gamle Dage igjen maatte begynde at lægge sig efter Kaligraf!

VII. Freden og Fredens Værk.

Kruse havde delt Kampens Møje og Farer, og det ikke blot i Krigstiden; han havde vovet Liv og Gods for Konge og Fædreland, men det forundtes ham ogsaa at dele Sejerens Glæde og Ære, om end ikke dens Hvile. Kampen var for ham ikke endt, om end Vilkaarene, hvorunder den nu skulde føres, i Fredens Decennium vare heldigere end forhen. Modsætningen traadte maaske aldrig tydeligere, idetmindste ikke højtideligere frem end ved Processionen paa Aarsdagen efter Istedslaget til de Faldnes Grave paa Flensborg Kirkegaard. Sejerherren ved Isted var selv tilstede der 1851; han stod omgivet af mange Vaabenbrødre og en talrig Forsamling; der faldt en mild Regn den Dag, og den almindelige Stemning svarede hertil. Kruse var der naturligvis ogsaa; han og hans Venner gik i Spidsen for de Unge med Dannebrog, ligesom for at vise disse Vejen, de skulde gaa, naar *deres* Tid kom og de Gamle vare borte. Ved den store Kæmpegrav blev der holdt en kort Tale over de Ord: »*hvad betyde disse Stene?*« (Josva 4, 21). — Mange erindre vist ogsaa med Glæde Festen den 25. Juli 1852 ude paa *de Danskes Høj*; der var en Talerstol indrettet oppe i et Træ paa Bakken; der stod Kruse under det grønne Løvtag og mindede om Istedslagets Betydning. Han talte Tysk, og mange kunde ikke høre, hvad han sagde; men den bølgende Mængde nedenunder lyttede dog med Fornøjelse til den vældige Røst; det var ikke Texten, men Tonen, som det her kom an paa, og den kom fra et ærligt dansk Hjerte! Han havde dog ellers i Krigsaarene vænnet sig til at tale Dansk, som han forstod meget godt; men til at tale det nogenledes rigtig, bragte han det aldrig. Det generede ham dog ikke; et Bogstav for meget eller for lidt var ham den ligegyldigste Ting af Verden, og det kunde ikke falde

ham ind at gaa afvejen eller istaa for et Ords Skyld; vidste han det ikke paa Dansk, kom det paa Højtysk eller Plattysk, hvis han ikke selv i samme Øjeblik lavede et nyt; det gik flydende, og klar og kraftig kom Tanken altid frem. Men var han i den Retning altid ubekymret for sit eget Vedkommende, saa var han desto mere betænkt paa at gjøre sit til, at den opvoxende Slægt kunde fra Grunden af lære ordentlig Dansk. I den frie danske Menighed traadte han strax ind ved dens Oprettelse i For sommeren 1851, og det var ham en stor Glæde at se Kirken blive for lille, — den samme Kirke, som man før Krigen gjerne vilde have nedlagt eller gjort om til en tysk Realskole (— navnlig 1846, da Kong *Christian VIII* i det Sted befalede, at den skulde fuldstændig restaureres, hvilket ogsaa skete ganske betids det følgende Aar —). Kruse besøgte dog kun sjeldnere den danske Kirke, da han ansaa det for sin Pligt at overvære Gudstjenesten i Arbejds- og Straffeanstalten, hvor en af de tyske Præster prædikere.

For den danske Borgerskole, der aabnedes den 9. Januar 1852, med neppe tredive Børn i et lejet Lokale. viste Kruse fra Begyndelsen af den mest levende Interesse; men først 1854 kom han til at afløse Danskhedens ædle Ridder, Etatsraad Dr. *Chr. Paulsen*, som Medlem af Skolekommissionen, hvis Kasserer og Regnskabsfører han senere blev, og han førte da Regnskabet paa sit eget Dansk. Alle hans Børn, paa den Ældste nær, havde efterhaanden besøgt den danske Skole, hvori de to Yngste endnu gaa. De hørte allesammen til Skolens bedst begavede, flittigste og skikkeligste Børn, hvis hele Opførsel vidnede om, at de kom fra et godt Hjem. Men naar det nu kom Kruse for Øre, at den eller den af hans Bekjendte havde ræsonneret over Skolen uden at kjende den, saa kom det ham ypperlig tilpas, naar han i Vedkommendes Nærværelse ved gi-

ven Lejlighed kaldte paa *Caroline, Marie, Johanne*, hvem det nu var, og da med god Fortrøstning kunde sige:

»Tag din danske Bog der og oversæt strax fra Bladet paa Tysk, og saa den tyske der og læs op paa Dansk!« Det gik altid udmærket godt; men derpaa fulgte naturligvis et Par drøje Ord:

»Kom nu ikke oftere med den Kjærlingesnak, at Børnene i den danske Borgerskole ikke lære ordentlig baade Dansk og Tysk!« Paa denne og lignende Maade stoppede han Munden paa Mange og vandt ikke faa, saa at flere og flere aflagde deres Fordomme eller Frygt og sendte deres Børn i den danske Skole, enten de saa selv gik ind i Menigheden eller ej. Inden hans Død talte Skolen over 300 Børn, fordelte i to gode, grundmurede Skolebygninger, der vare blevne opførte, saa at sige, under hans daglige Tilsyn, hvorved hans Erfaring og utrættelige Paapassenhed ofte kom os andre tilgode. Heller ikke forsømte han nogensinde, saa vidt det var ham muligt, at være tilstede, og det fra Begyndelsen til Enden, ved Skolens aarlige Prøver, — en Iver og Interesse, der danner en skarp Modsætning til den Lunkenhed og Lige-gyldighed, der afholder saa mange andre fra at skjænke Skolen en anden Deltagelse og Opmærksomhed end den, de nødes til, naar de kræves for Skoleskatten!

Kruse var selvfølgelig ogsaa tilstede og det med Liv og Lyst, naar Børnene om Vinteren gik syngende rundt om de pyntede Juletræer og derefter flokkedes om Bordene med de mange smaa Julegaver; og naar de ved Skærsommers-tid droge ud til Marieskoven med deres brave Lærere, muntert svingende de hundrede smaa Dannebrogspaner, da var han glad med de Glade, og da gik det lystig til med »Den tapre Landsoldat«, og »Danmark, dejligst Vang og Vænge!« — Det var en Forandring for ham og hans Venner imod forhen, da Flensborgs bedste Borgere bleve haanede og stundom mishandlede for deres Troskab og Dansk-

heds Skyld! Nu kunde de Gamle flokkes med de Unge i Fred og gjøre sig saa lystige, som de vilde, uden at frygte for Spioner som dengang, da de ude fra *de Danskes Høj*, hvor manges Navne endnu findes indskrevne i en Bøg paa Skrænten, spejdede efter de danske Orlogsmænd, men bleve drevne fra hverandre af slesvigholstenske Gendarmer. Med disse friske Erindringer for Øje kan man bedre forstaa end beskrive de gamle Flensborgeres barnlige Glæde ved disse den opvoxende Ungdoms skønne Fester. Om en surmulende Hjemmetysker nu gik forbi i det Samme og ærgrede sig over det, som de andre glædede sig ved, det forstyrrede eller formindskede naturligvis ikke Morskaben.

VIII. Æresoldermanden i Gildet, paa Gaden og til Hove.

At det overhovedet var blevet en anden og bedre Tid, det traadte navnlig glædelig frem for Kruse ved forskjellige Lejligheder i Aaret 1857. I Forsommeren holdt *St. Knuds Gilde* en smuk Fest. En stor Mængde nye og formaaende Medlemmer vare ved hans Bestræbelser traadte ind i Gildet, saa at Brødrenes Tal nu udgjorde omtrent 80. I Aaret 1852 havde Kruse fundet sig foranlediget af sin Stilling som *Werk- und Zuchtmeister* til frivillig at fratræde sin Plads som første Oldermænd, paa det at ingen skulde kunne sige, at Brødrene stode under en *Tugtemester*, men de gode Gildesbrødre valgte ham nu til deres *Æresoldermand*; som saadan havde han sin Plads mellem de to ordinære Oldermænd og vedblev ikke blot at være deres Ordfører ved højtidelige Lejligheder, men, naar det kneb, var han, som man kan tænke sig, baade beredt og velskikket til at overtage Diktaturet paa eget

An- og Tilsvar! Ved Gildesfesten i Forsommeren 1857 talte han saaledes omtrent, men paa Tysk:

»I dette Aar skrive vi 1857; det være mig derfor tilladt at bringe de to Aarstal 1837 og 1847 i Erindring som værende af stor Betydning for dette Gilde. Netop for tyve Aar siden altsaa var vort Gilde sin Undergang nær, Forræderi herskede i Lejren; Statuter med alt, hvad der tilhørte Gildet, bleve dels ved List, dels ved Magt spillede over i Christiansgardens Hænder; kun fem Medlemmer, foruden de to Oldermænd, repræsenterede endnu det gamle ærværdige Navn, og det var just ingen Stridsmagt at stille i Marken ligeoverfor Christiansgarden! Da opvakte vort Gildes Skytsaand os nye Venner og nye Medlemmer. Vi levede op igjen og optog Kampen paa ny, og efter et Aars Forløb havde Garden rømmet os Marken. Enighed havde bragt os Sejer, Enighed byggede os Gildeshuset. — Og nu for ti Aar siden, da beviste Byens højeste og mest fremragende Personligheder vort Gilde den store Ære at ville indtræde som Medlemmer i samme. Appetiten var saa stor, at man vilde afkjøbe Oldermændene deres Poster for klingende Mønt. Men disse samme, der gjorde sig al denne Ulejlighed, de vare just ikke de Allertroeste! Kort at fortælle: vort Valgsprog, som altid var: *«med Gud, for Konge og Fædreland!»* det kunde disse Herrer ikke taale eller fordrage; — »sie mussten wegziehen und noch dazu die Falle mitnehmen, die sie uns gestellt hatten!« — Siden den Tid er nu igjen ti Aar forløbne; meget har imidlertid forandret sig, kun ikke vort Gildes Karakter. Vi føre endnu det samme Mærke i vort Skjold« o. s. v. Derpaa omtalte han Betydningen af de nye og formaaende Medlemmers Indtrædelse, som vare blevne fritagne for adskillige Forpligtelser, der før paahvilede alle Gildesbrødrene uden Undtagelse; mindede om, at her i Gildesforsamlingen

var idetmindste »Luften ren som den nordiske Vinterluft« ; og udtalte saa det Haab, at mange Fædrelandsvener vilde forene sig med dem »als Brüder, die nur einen Gott, ein Vaterland: *Dänemark*, einen König: den *Dänenkönig*, kennen und lieben« ; og dermed udbragte han *Kong Frederik VII's* Skaal.

Samme Aar, den 4. Oktober, var det en Festdag ikke blot for St. Knuds Gilde, men for den hele By. *Kongen* kom fra Tønder, og hans Indtog i Flensborg var et sandt Triumftog. Det var ikke blot Militæret og Embedsmænd, der officielt toge imod Kongen, men alle Byens Lavg med deres 52 Oldermænd mødte frivillig med deres henvend 1000 Mestere og Svende og dannede med deres Faner og Mærker to lange festligklædte Rækker, hvorigjennem Kongen passerede. Det var *Værkmesterens* Værk; thi ham var det, som havde sat Maskinen i Gang og bragt Liv i det hele. Han var tilstede baade her og der, udenfor Porten og inde paa Gaden og allevegne med et straalende Ansigt, som det var en Fornøjelse at se paa. Hans Majestæt maatte da ogsaa, enten han, saa at sige, vilde eller ej, holde stille nogle Øjeblikke udenfor den danske Kirke. Der havde Kruse jo faaet den danske Borgerskoles Børn opstillede med alle deres Lærere, og det ovenikjøbet saaledes, at de tyske Skoler paa hver Side vare komne til at danne venstre og højre Fløj. Kirken, der ligger som et andet Hus lige ud til Fortovget, var smagfuldt dekoreret af vor gode *Stadsbygmester*. og med store Bogstaver stod der skrevet paa Forsiden:

Hil Dig, o Konge! Den danske Kirke
Den er jo vel lille, gammel og graa,
Men er den kun *Aandens* Dannevirke,
Til Trods for hver Trolld den staar og skal staa!
Mens Tiderne rinde til Dommedag,
Vi stride for Gud og den gode Sag.

Og bede ydmygelig *Jesu Krist!*
 Lad Sandhed sejre, nu og tilsidst.
 I Hytte og Slot vi faa da Guds Fred;
 Saa faa vi det godt, Kong: *Frederik* med!

Kruse, som først havde hilst paa Kongen med Gildesbrødrene udenfor Nørreport, var i rette Tid kommen tilbage til Kirken for at være ogsaa der, naar Kongen kom forbi. Det var overdraget ham at bringe Hans Majestæt den danske Skoles Tak for alle de kongelige Velgærringer, samt at udbede sig Tilladelse til, at en dansk Sang maatte afsynges, som skulde overrækkes af hvidklædte Smaapiger, og det paa hvidt Atlask med forgyldte Bogstaver. Men hvad sker? Det lader til, at den kongelige Vogn, paa hvis højre Side Overpræsidenten rider, ikke vil standse, som man dog sikkert havde gjort sig Haab om. Det er ikke til at udholde for Kruse paa dette Begejstringens højeste Punkt. Det skylregner rigtignok saa smaat; men Kongen, der altid kjører i aaben Vogn, bryder sig jo ikke om Regn, og Kruse ikke heller; — saa træder han da rask frem med blottet Hoved i sin sorte Kjole med Sølvkorset paa Brystet og sekunderet af sine smaa, bly og beskedne Adjutanter; det gjælder nu om at komme foran Hovedet paa den graa Skimmel, der maa finde sig i at faa et Dask paa Snuden af den venstre Lap, medens han lægger sin trofaste Højre troskyldig paa Kongens Vogn. Det Ansigt og det Blik kjender Landsfaderen saa godt; der gives øjeblikkelig Ordre til at standse, og Kongen hører med Glæde og Taalmodighed paa de danske Toner, der mod Sædvane idag lyde midt i den gode Stad Flensborg, hvis *officielle* Sprog, som bekjendt, endnu stedse ellers udelukkende er tysk. — Den velsindede Overpræsident, som havde modtaget Kongens Tak for den smukke Modtagelse, var godmodig nok til spøgende at takke Kruse

for hans halsstarrige Ivrighed, der ved denne Lejlighed havde ført til et saa godt og glædeligt Resultat.

Kruse kom da ogsaa til Høve og nød oftere den Ære at blive tilsagt til Taffels hos den folkelige og folkekjære Konge, og det var en Fornøjelse at lægge Mærke til den Takt, som den simple og djærve Borgermand ved slige Lejligheder viste. Han var en smuk Mand og tog sig godt ud; der var i hans hele Væsen ikke det mindste af den Forlegenhed eller Kejtethed, der ellers let bringer Hofmændene til at trække paa Smilebaandet. Han var frimodig uden Ubeskedenhed, trængte sig ikke frem, men var altid utvungen og sikker i sin Optræden. Engang da Hertug Karl af Glücksborg var til Taffels derude, var Kruse der ogsaa som Æres-Oldermand for St. Knuds Gilde, og det var for flere end for ham et smukt og betydningsfuldt Øjeblik, da Hans Majestæt sendte en rød Lakai hen til den ringe, men tro Undersaat for at lade denne vide, at »Kongen vilde drikke et Glas med ham«. Han rejste sig rask, men med dyb Bevægelse, om end ikke med saa dybt et Buk, som mangen anden vilde have gjort det. Hvormange af de »otte og tredive« tyske Fyrsters Undersaatte have vel siden 1848 haft et saadant Øjeblik? — Kongen, som paa sin Fødselsdag 1857 havde behaget at lade sig optage som Æresmedlem af St. Knuds Gilde, til hvilket han har skjænket en smuk og kostbar Sølvpokal m. m., har senere hvert Aar besøgt Gildeshuset og glædet Brødrene saavel ved sine sikre Skud i Centrum, som og ved sin store Ligefremhed og Munterhed. Engang holdt Kongen Taffel paa *St. Knuds Borg*; Kruse havde faaet Plads mellem Hans Majestæt og en fattig Guldsmed, som var det Aars Skivekonge.

»Det er en sjælden Ære, jeg nyder i Dag«, sagde Kruse, »at sidde her imellem to Konger!«

»Ja, hvad synes Du derom?«, faldt Kongen ham i Talen paa sin spøgefulde Maade.

»Jo, Deres Majestæt! det synes jeg godt nok om«, svarede han, »men det er kun Skade, at der er en slem Mangel ved den ene af Kongerne!«

»Nu da?«

»Det er en fattig Stodder, Deres Majestæt!«

Kongen gik ikke videre ind herpaa; men i samme Øjeblik gav han sig til at lege med en lille Sølvskæ, som Hans Majestæt, der er stærk og fingernem tillige, med Lethed knækkede over i Skaftet mellem de to Fingre.

»Kan Du gjøre det, Kruse?« — Nu, det var Kruse da ogsaa Mester for.

»Ja, Du kjender Knebene!« — men saa rakte Kongen et andet Stykke Sølvstøj til Skivekongen og opfordrede ham til at forsøge sig derpaa; men den fattige Guldsmed havde hverken Mod eller Kræfter til at indlade sig i en saadan Styrkeprøve.

»Ja, gjør det nu istand da begge Dele, Guldsmed! og kom saa ud til mig til Lyksborg med Regningen!« sagde Kongen smilende. Den lykkelige Guldsmed skyndte sig naturligvis at faa det Stykke Arbejde færdigt, som den gode Konge betalte ham med 100 Rdlr. — Saadanne smaa Træk er det, der gjøre Fyrsterne elskede og længe bevare deres Minde i Folket.

IX. Kruses Politik og Karakteristik.

Sidste Gang, Kruse optraadte som St. Knuds Gildes djerne og paa sin Vis veltalende Ordfører, var den 25de Juli 1859, da Byens Overpræsident i Kongens Navn paa Raadhussalen overrakte Gildesbrødrene den smukke ny Fane, som skulde afløse den gamle, der var en Gave af Kong *Frederik V.* Kruse takkede paa Gildets Vegne i en tysk Tale, hvori han mindede Brødrene om, at denne kongelige Gave baade var et smukt Bevis paa Kongens Naade og tillige en alvorsfuld Formaning til ubrødelig Troskab; derpaa udbød han: »lad os alle betragte vor Fane, og vi ville se, at den er *lige saa lidt slesvigsk som slesvigholstensk*; se der er det danske Vaaben og den danske Fane, *ren Dansk og intet andet end Dansk!* Enhver Gildesbroder, som stiller sig under den, sværger den Alvidende den hellige Ed, stedse at være i forreste Række af danske Mænd, til Forsvar for vor gamle Moder *Danmark!*«

Hvad en Mand med disse Anskuelser dømte om »*vore tro slesvigske* o. s. v.«, kan enhver vist sige sig selv. Han havde set Udkrudtet skyde op igjen, men han slap dog for at se det blomstre frodig den følgende Vinter, da man oftere hørte Folk sige: »hvad mon Kruse nu vilde have hittet paa, om han havde levet?« Da Stænderne vare samlede næstsidste Gang, stod han en Dag, da Sprogsagen var for, paa den tætfyldte Tribune. Det samme ridder-skabelige Medlem, som *L. Skau* sidste Gang var saa ubarmhæjrtig at fordrive fra Stændersalen med sin bidende Ironi, kom da just hen og passiarede med nogle af det tyske Parti, der tilfældig stode lige ved Siden af Kruse; men denne kunde naturligvis ikke ret længe rolig høre og se paa, hvor de hvidskede og smidskede, før han bryder løs i sin Harme:

»Hen paa *Deres Plads!*«

»Was. was?« stammede »den rige Mand« forbavset.

»Hen paa *Deres Plads*, siger jeg; her er *vor Plads* og derhenne er *Deres!*« gentog Kruse. som lige var i Begreb med at faa Bersærkegang; den højadelige Herre ansaa det nu for raadeligst at trække sig tilbage.

»Wer war das?« spurgte han En, og fik til Svar:

»Es war der *Zuchtmeister!*«

Nogle Aar efter Krigen havde Kruse et andet Sammenstød paa et offentlig Sted midt i Hamborg, hvor de værste, landflygtige Slesvigholstenere plejede at samles; han kunde nok have Lyst til at fornye gamle Bekendtskaber og indlod sig da i en Samtale med en Mand, som han før havde set. Den med alle Ting herhjemme misfornøjede Slesvigholstener sagde tilsidst noget spydig til ham:

»Ja, De og Deres gode Venner kan sagtens være fornøjede, da Alt er gaaet, som De vilde have det!« — og i det Samme skelede han til Ordensbaandet i Knap-hullet.

»Aa, det ere vi dog just ikke i alle Henseender,« svarede Kruse.

»Hvad forlanger De da mere?« blev der spurgt.

»At der skulde bygges en Galge udenfor hver af Byens Porte til at hænge alle Forræderne i!« Da man nu ytrede sin Forundring over, at en Sydslesviger kunde ud-tale sig saaledes, svarede han:

»Jeg er født i *Danmark!*«

»*Saa?*«

»Ja, i *Ekernfærde*«.

Nu, Kruse var ganske vist uforsonlig i sit Had til Alt, hvad der lugtede eller smagte af Tyskhed i slesvigholstensk Forstand; det varme Blod kunde let komme i Kog og ofte koge over, selv ved tilsyneladende ubetydelige Anledninger;

men for at kunne bedømme en saadan Mand rigtig, er det ikke nok at holde sig til enkelte Ytringer, men man maa forstaa at sætte sig ind i hans hele Tankegang og tage billigt Hensyn saavel til hans Dannelsestrin som til de bitre Erfaringer, han i et bevæget Liv har havt Lejlighed til at indsamle. Hvor haard og hensynsløs Kruse end stundom kunde synes i den Retning, vilde man dog gjøre ham højlig Uret, naar man deraf drog den Slutning, at han var en Fanatiker, som mere drevs af Hadets blinde Lidenskab end af Fædrelandskjærlighedens ædle Begejstring. Har Nogen elsket sin Konge og sit Fædreland, saa var det ham, der var Alt, hvad han var, med Liv og med Sjæl; og *dansk Patriot*, det var han fremfor Alt. Den danske Sag var ham en Hjertesag, og hans Hjerte var varmt; men han havde tillige en dyb Agtelse for den lovlig bestaaende Tingenes Orden, og var derfor saa langt som mulig fra at være revolutionær enten i den ene eller den anden Retning. Han følte sig som dansk Statsborger uden derfor paa nogen Maade at høre til de politiske Kandestøbere, som ville befatte sig med Alt og vende op og ned paa Alt, som søge deres Eget og udrette Intet, fordi de allevegne løbe Panden imod i deres Blindhed og Selvsyge.

»Zurück wollen wir nicht; die Zeit steht nicht still, wir wollen auch nicht still stehen, sondern *immer vorwärts*; allein mit der Thür ins Haus fallen, das taugt nicht. *Immer langsam voran*, das ist es eben«; — disse vare Kruses Ord ved et Gilde paa Kongens Fødselsdag 1854. Han var en praktisk Mand med en ualmindelig klar Forstand og en overordentlig kraftig Vilje; — han vidste, hvad han vilde, og han magtede, hvad han tog sig paa. Uagtet sin medfødte Heflighed kunde han, hvor det gjaldt, beherske sig selv, og han forstod at begrænse sin

Virksomhed efter sine Kræfter. Kort sagt; han var *en Mand* som Faa og det ud af *en Støbning* fra Top til Taa; men netop derfor maatte han ofte støde an baade til Højre og til Venstre, ja blive en Torn i Øjet og en Pæl i Kødets for Mangfoldige. til hvad Parti de end hørte, og ikke mindst i de senere Aar for mange af de saakaldte Loyale; — man huske kun paa, hvad de, som her gøre Fordring paa at kaldes loyale, mene at kunne lade og gøre! Havde Kruse end været saa ren og from som en Engel, hvad han unægtelig ikke var, han havde dog med sine nationale og politiske Anskuelser umuligt kunnet undgaa at skaffe sig mange og mægtige Fjender; men han var Mand for at gjennembryde Mure og omstyrte Befæstninger. Han var den personificerede Energi, og derfor udrettede han Noget til Trods for den Modstand, som han mødte og vistnok ofte selv fremkaldte ved sin kraftige, undertiden temmelig udfordrende Optræden. Hans Virksomhed og hans Udholdenhed var mageløs: han var en udmærket og lykkelig Familiefader, en dygtig og paapassende Værkmester; derhos en særdeles tjenstagtig Mand, som med største Beredvillighed og Uegennyttighed stod mangfoldige bi med Raad og Daad, ligesom han ogsaa var et virksomt Medlem af den danske Menigheds Understøttelsesforening for værdige Trængende; men med Alt, hvad der paalaa og paalagdes ham, savnede han dog aldrig Tid, Lyst eller Kraft til at virke, offentlig og privat, for det Formaal. der stod for ham som en Livsopgave: *Troskabs* Befæstelse og *Danskhedens* Udbredelse i Flensborg. *St. Knuds* Gilde og *den danske Borgerskole*, det var de to Løftestænger, som han indsaa, at det for hans Vedkommende kom an paa at bruge rettelig, medens Tid var; og i de nævnte Retninger har neppe nogen flensborgsk Borger saa eftertrykkelig lagt sine Skuldre til som den utrættelige og altid ufortrødne Kruse, der al-

drig veg tilbage eller frygtede for sit eget Skind. Han har til forskjellige Tider nydt den Ære at være den »bedst-bagtalte« Mand i hele Byen; men derfor skal han ogsaa hædres fremfor mange andre, og det bør aldrig glemmes, men indskrives i Fædrelandets Historie, at en af Danskhedens troeste og mest uforfærdede Forkæmpere hernede paa Grændseskjellet, det var *en af de smaa Borgere* og tilmed en Mand, som var baade født og opdragen *Sønden for Slien og Dannevirke!*

X. Hans Død og Begravelse.

Den stærke Mand, som aldrig i sit Liv havde været syg, skulde dog snart kaldes bort ved en uventet Død. Den aller sidste Tid havde gjort ham fortrolig med Tanken om at skulle forandre Virksomhed. da hans Stilling som Værkmester vilde gaa ind paa Grund af Tugthusets Flytning. og en ny Indretning af den dermed i i Forbindelse staaende Arbejdsanstalt; — i Flensborg ventede han ikke at kunne erholde nogensomhelst communal Bestilling; maaske kunde han snarere have gjort sig Haab om at blive ansat i et eller andet lille Embede, som han ikke manglede Dygtighed til at forvalte. At det gjaldt den sidste, store Flytning, derom havde han neppe nogen Anelse, da han Tirsdag Morgen den 9. August 1859 sund og frisk gik ud til en Tømmerplads udenfor Nystad. Han gik med tyndsaalede Morgensko og med faste Skridt, og var da saa uheldig at træde et rustent Søm op i Foden; det blev hans Død. Han regnede det først ikke stort; laa vel nogle Dage rolig paa Sofaen, men havde allerede begyndt at gaa ud igjen, da han om Torsdagen i den følgende Uge mærkede, at han havde noget besværligt ved at aabne Munden. Den næste Dag, om Morgenen den 19de, havde

han været paa Gaden, men op paa Formiddagen kom Lægen tilfældig til at se ham og bemærkede da strax, at det var Mundklemme, han led af som Følge af Saaret paa Foden. Han blev nu underkastet den omhyggeligste Behandling af de dueligste Læger, men alt var forgjæves. Det var et gribende Syn at se den kraftige Mand ligge med de sammenpressede Læber, men ellers uden mindste Spor af Sygdom eller Svækkelse, der kunde mindé om Dødens Nærhed, — og dog vide, at den efter al Rimelighed stod lige for Døren og bankede. En Mand, som kendte ham nøje og skattede ham efter hans Værd, saa ham første Gang i denne Tilstand Lørdag Morgen, og sagde da til ham:

»Jeg vil kun sige Dem to Ord, Kruse: — stol paa *Gud*, og vær vis paa, jeg skal tale med *Kongen!*« De tavse Læber bævede, men tillidsfuld rakte han Haanden og nikkede med Hovedet, dybt bevæget. Søndag Eftermiddag den 21. August 1859, henimod Aften. hensov han stille og blidt efter nogle Timers smertelige Kamp. Han døde omringet af den kjærligste Hustru og de elskeligste Børn, der Alle saa op til ham med den største Agtelse, Tillid og Kjærlighed, og nu maatte begræde Savnet af deres Støtte og Tilflugt; — men over Dødslejet hang, betydningsfuldt nok, Kongens smukke, store Billede i den forgyldte Ramme; det saa ret ud, som om Kongens Øje hvilede med Deltagelse paa denne Sørgegruppe; — og det saa ikke blot saaledes ud; thi Landsfaderen aabnede virkelig sin gavmilde Haand, da den tro Undersaat for tidlig lukkede sit Øje. Han døde i sit fireoghalvtredsindstyvende Aar, femogtyve Aar efter at han havde aflagt Borgereden paa Raadhuset i Flensborg.

Den højtidelige Ligbegængelse fandt Sted den 27. August; et talrigt og udvalgt Følge af Borgere og Embedsmænd, civile og militære, fra de højeste til de laveste,

samledes i Helligaandskirken, hvor Liget var hensat. Ved hans Kiste, hvor Æressablen laa ved Siden af Dannebrogsmændenes Hæderstegn, talte den danske Menigheds Sognepræst over Dom. 14. 14: »*fra Ederen gik Spise ud, Sødme kom fra den Stærke!*« Gildesbrødrene paraderede, og i Spidsen for det lange Ligtog gik Byens Overpræsident ved Siden af den kommanderende Generals Stabschef. Ved Graven udtalte Katèket *Clausen-Gad* den danske Borger-skoles sidste, hjertelige Tak; en Sang blev afsungen af Skolens Lærere og Børn; unge Piger strøede Blomster, og blandt de mange Krandse, der lagdes paa Graven, var der en, hvortil der, efter Skik og Brug, var fæstet et Baand med disse Mindeord (af Lærer *Albrechtsen*):

Paa Grændsen hist ved den dybe Fjord
Stod Drengens fattige Vugge;
Men Drengen blev Mand; da drog Dig mod Nord
Mægtige Længselssukke.

Og Grunden vakled; men Du stod fast
Og stærk ved din Moders Side,
Og stred, til det varmeste Hjerte brast,
Som slog ved Dannemarks Kvide.

Nu, dit Dagsværk er endt, er Hvilen sød
I den Jord, Du stred for at vinde.
Saa hvil Dig da trygt i din Moders Skjød,
Mens stolt hun gemmer dit Minde.

Hans Majestæt Kongen modtog Efterretningen om Kruses Død med Bevægelse, og viste sin Deltagelse paa en kongelig Maade ved Tilsagn om en aarlig Understøttelse paa 300 Rdlr. af Civillisten, til Hjælp for Enken og til Bedste navnlig for den yugste Søn, en rask lille Dreng paa 6 Aar. — Den for Alt, hvad der angaar Slesvig, endnu stedse lige varmt lølende Etatsraad *Flor* har fornylig skaffet den ene af Døtrene en Friplads paa en højere Dan-

nelsesanstalt i København. Ved frivillige Bidrag af Medborgere vil der snart blive rejst et Mindesmærke paa Flensborg Kirkegaard over den af Mange savnede *Kruse*; — hans Liv og Virksomhed maa selv tale for hans Eftermæle blandt gode danske Mænd.

E. Skr. Samtidig med, at Løve-Monumentet paa Flensborg Kirkegaard 1864 blev nedbrudt, oversmurt den slesvig-holstenske Pøbel Indskriften paa Mindestenen over *Kruse*.

IV.

Hans Mikkelsen Tofte. *)

Hans Mikkelsen Tofte er født den 13. Decbr. 1825 i Tyrslund, Annex til Bevtofte. Faderen, *Jens Tofte*, der med 4 Brødre havde været Soldat, var først Snedker, blev derpaa Skolelærer sammesteds, og var en alvorlig, streng Mand. Dennes Morfader var fra Toftlund, hvoraf Familien har faaet sit Tilnavn. Moderen, *Maren Lykke*, af en mildere og gemytligere Natur, stammer fra Vesterlinnet i Gram Sogn. hvor hendes Fader, *Hans Mikkelsen*, var Gaardmand. Han havde 15 Børn og synes at have haft noget af det gode Lune, der er gaaet i Arv til Dattersønnen, som er opkaldt efter ham. Da det 10de Barn var født, gik han til Præsten og sagde:

»De tager Tiende af Alt; nu kan De ogsaa faa Tiende af min Børneflokk!« Præsten gik kun halvt ind paa Spøgen og svarede:

»Ja, naar Du vil føde Barnet et Aarstid!« men det blev dog ikke til videre for Alvor. Samme Hans Mikkelsen maa dog ikke have hørt til de ærlige Skjelmer; thi det fortælles om ham, at han engang stjal et Træ i Gram Skov, hvorfor han blev dømt til at ride paa Træhesten i Gram Slotsgaard. Dette ubehagelige Ridt gjorde ham dog ikke

*) Nedskreven i Oktober 1865.

mere forknyt, end at han bagefter sagde til Ridefogden:
»Nu mener jeg, at jeg har fortjent en Snaps!«

Skolelæreren i Tyrslund havde 13 Børn, hvoraf de 5 endnu leve. Vor gode Hans Mikkelsen Tofte gik i sit 13de Aar, da han mistede sin Fader. Den brave og gudfrygtige Moder, som lever endnu (1865). kunde med sin bedste Villie kun daarlig sørge for den talrige Børneflokk. Hans maatte derfor nøjes med Skolegang om Vinteren, medens han om Sommeren, som saa mange andre fattige Børn, maatte tjene sit Brød som Hyrdedreng. Efter at være bleven konfirmeret i Agerskov, tjente han et halvt Aar som Dreng i Brandrup Præstegaard hos Pastor *Møller*. Præstekonen maa have sporet gode Anlæg hos ham; thi hun begyndte at læse lidt med ham og gav ham endog Stileopgaver at øve sig paa. Der var ogsaa en lille Bogsamling i Folkestuen, som han naturligvis ikke forsøgte at benytte. Før den Tid havde han, foruden sine Skolebøger, kun læst Snorro, der ganske havde henrevet ham, saa at han endnu mindes, hvor levende han tog Del i Slaget ved Svolder, og at han græd over Olaf den Helliges Fald, da han læste de smukke Linier i *Grundtvigs* Oversættelse:

Sværd paa Val ej meer han svinger,
Kløvet blev hans Kæmpe-Skjold,
Men fra Val paa Englevinger
Højt sig svang den Herre bold!

Saa uvidende var han imidlertid endnu dengang, at han troede, at Nik. Fred. Sev. var Grundtvigs virkelige Fornavn, og først længe efter fik han at vide, at det kun var Forkortelser. Men han maa have gjort gode og hurtige Fremskridt; thi 15 Aar gammel begyndte han sin Lærervirksomhed som Privatlærer i Styding i Hammelev Sogn, hvortil han var bleven anbefalet af en gammel Læ-

rer, Dannebrogsmænd *Thomas Højer*, en klog Bonde, der holdt Vinterskole i Glestrup. Det var 5 Gaardmænd i Styding, der antog ham til Lærer for deres Børn; og med denne Virksomhed vedblev han i 2—3 Aar, idet han samtidig uden nogen Vejledning forberedte sig til Seminariet. Han havde ikke engang et Landkort, men lærte ikke desto mindre hele Munthes Geografi udenad! De 5 Gaardmænd vare saa vel tilfredse med ham, at de laante ham de Penge, som han skulde bruge for at komme paa Seminariet. 18 Aar gammel forlod han da Nordslesvig og gik til Lyngby Seminarium oppe ved Kolindsund. Undervejs saa han første Gang i sit Liv et Dannebrogflag i Horsens, — ligesom han ogsaa smagte der for første Gang paa salt Vand! Saa naiv kunde man være endnu i Aaret 1843! I Lyngby fik han en udmærket dygtig Lærer i Forstanderen, Professor (senere Stiftsprovst) *Fr. Nielsen*. Der blev han ogsaa først bekjendt med vore danske Fædrelandssange, medens han hidtil kun havde kjendt nogle gamle Kæmpeviser. I Lyngby, højt oppe i Nørrejylland, skulde han ogsaa først gjøre Bekjendtskab med: »Schleswig-Holstein meerumschlungen«, som Seminaristerne (*mirabile dictu!*) lærte af deres Sanglærer, en Nordslesviger, — i al Uskyldighed vel, men dog et Vidnesbyrd om, at Tofte ikke hentede sin Danskhed deroppefra, Nord for Molboerne! — Efterat have taget Examen med bedste Karakter, vendte han tilbage til Slesvig; men Stymperen manglede baade Rejseklæder og Rejsepenge, saa at han ikke var kommen til at kjøre med de andre, hvis en Dragon i Aarhus, der var fra samme Egn som han, ikke havde været saa skikkelig at laane ham 1 Specie. Da han kom til Styding, havde han kun 1 Skilling i sin Lomme. Men nu begyndte en anden og fornøjeligere Tid; han blev nemlig strax efter sin Hjemkomst (1846) i sit 21de Aar ansat som 2den Lærer ved Skolen i Skjærbæk, mel-

lem Ribe og Tønder. Der tilbragte han 5 ligesaa behagelige som lærerige Aar, idet Præsten *J. B. Koch* tog sig faderlig af ham, saa at han var som hjemme i Præstegaarden, og der daglig nød en Omgang, som ikke kunde andet end virke oplivende og dannende paa et saa velbegavet ungt Menneske. †

Saa kom da Aaret 1848 og vakte Tofte som alle os Andre til et nyt Liv. Det var i hine uforglemmelige Martsdage, da Rendsborg var tagen og Rygtet om Slaver og »Freischärler« foer som en Løbeild over hele Halvøen. Alle Mand rustede sig; i Ribe gik Begejstringen over alle Bredder. Rektor og alle Lærere, Embedsmænd og Borgere stillede sig under Kaptajn *Siemensens* Kommando og marscherede imod det oprørske Tønder, i Forventning om undervejs at træffe paa en eller anden tysk Bande. Det var en Søndag, og Præsten i Skjærbæk stod paa Prædikestolen; Ripenserne, hvis lille Skare voxede som en Lavine, stode udenfor og Anføreren træder uanmeldt ind i Kirken og opfordrer med høj Røst de unge Karle til at følge med.

»Hvad er det?« spørger Præsten; den gamle Degn oplyser ham om Sammenhængen; men Andenlærer og de unge Karle skyndte sig ud af Kirken og sluttede sig til den tapre Skare, der strax rykkede videre mod Syd; og de vare ikke komne langt bort, før den krigerske Præst kom kjørende bagefter. Friskarer traf de dog hverken i Kloster eller Tønder; men de oprørske Borgere, der stode opstillede ved Porten i Tønder, lode sig imponere og præsenterede Gevær. Der blev udstillet Skildvagter, og Tofte, som havde Nattevagt, var saa heldig at faa en Kappe til laans hos Adjunkt *Andreas Leth* fra Ribe, der naturligvis som god Patriot ogsaa var med paa dette eventyrlige Tog. Piben fik imidlertid snart en anden Lyd, da den danske Hær maatte trække sig tilbage efter Slaget ved Slesvig, og hele Landet oversvømmedes af de tyske Tropper. Efterat

Tofte et Par Gange havde vovet sig ud som Spejder, og engang med nogle andre unge Mennesker havde sat Skræk i Tyskerne ved om Natten at tænde Ild i en Baune paa en høj Banke, maatte han flygte bort en Tid og søge Tilflugt hos en ældre Broder, der var Skolelærer højt oppe i Jylland. Under Vaabenstilstanden 1848—49 vendte han tilbage til Skjærbæk, hvor han og Præsten endnu engang grebe til Vaaben. Et Par Dage før den ulykkelige Brøns-affære kom nemlig en slesvigholstensk Ritmester med nogle Dragoner der til Eggen for at inddrive Skatter. Landstormen blev strax sammenkaldt, og alle Mand vare paa Benene i Skjærbæk; Præsten og hans tro Følgesvend Tofte stode allerede i hver sit Hjørne af Præstegaardshaven med skarpladte Bøsser og spændte Haner for saaledes at tage mod de forhadte Slesvigholstenerne, hvis de rykkede frem, som de truede med; men Ritmesteren, der følte sig for svag og desuden personlig var afskaaren fra sin lille Trop, da han uforsigtig havde begivet sig ind i Kroen, fandt det imidlertid raadeligst at kapitulere imod uhindret at trække sig tilbage, — og Blodsudgydelsen udeblev! Han tog dog kun bort for at forstærke sig med nogle Jægere og kom efter et Par Dages Forløb tilbage og nedsablede Bønderne ved Brøns, hvor den hele Affære var til Ende, inden Skjærbækkerne kunde komme dem til Hjælp. Hermed var al Modstand med et Slag tilintetgjort, og fra den Tid maatte ogsaa Tofte finde sig i at være en rolig Tilskuer af dette og det følgende Aars Krigsbegivenheder, indtil Freden blev sluttet, som endelig engang — destoværre alt for kort! — tillod de danske Slesvigere at aande frit under den danske Konges milde og retfærdige Scepter.

Saa blev den frie danske Menighed stiftet i Flensborg i Begyndelsen af Aaret 1851. Præsten blev indsat 6te Søndag efter Paaske den 1ste Juni, men først 5 Maanedere derefter blev Degnen udnævnt; og Tofte, som efter hans

Forslag var bleven valgt blandt de 41, som søgte Embedet, blev indsat paa 21de Søndag efter Trinitatis, den 9de November 1851; — og han har ikke svigtet det Haab, jeg satte til ham, da jeg ved Indsættelsen lagde ham paa Hjerte, at det i den første danske Skole, der skulde oprettes i Flensborg, vilde blive hans vigtige og ansvarsfulde Kald, ikke blot at lære Børnene at læse, regne og skrive, men fremfor alt, som der staar skrevet: »at vende Fædrenes Hjerter til Børnene«, saa der kunde opvoxe en Slægt, som fra Barndommen af lærte »at frygte Gud og ære Kongen,« og gjennemtrængtes af kristelig Tro og Kjærlighed til Fædrelandet; — ligesom han ogsaa frejdig har fulgt det Raad: »at gjøre Ret og ingen frygte!« For det første blev det dog alene hans Gærning »at være Menighedens Forsanger, naar den sang sine Psalmer og i dem frembar Bønnens Offer;« og det gjorde han i alle Maader saa tilfredstillende, at han strax vandt alles Hjerter og ved den livlige og smukke Psalmesang bidrog overordentligt til at gjøre Gudstjenesten opbyggelig og Kirken kjær for hele Menigheden. Af endnu større Indflydelse skulde hans Virksomhed som Lærer blive. Paa mit Forslag var en Skolekommission, bestaaende af Sognepræsten og 4 af Menigheden valgte Medlemmer, sammentraadt den 12te Oktober og 3 Uger efter indsendte vi Planen til en Borger-skole, og allerede den 9de November meddelte Departementschefen (Regenburg) mig, at Ministeriet (Bardenfleth) havde samtykket i, at en ordineret Kateket blev stillet i Spidsen for samme, og at der vilde blive anvist 500 Rd. til Afholdelsen af det første Aars Udgifter, til Skolelokale o. s. v. Samme Dag var netop Tofte bleven indsat. Et Lokale (— Tyskernes Kasino! —) blev lejet i en Kjøbmandsgaard paa Storegade (af Carsten Christiansen), og Fredagen den 9de Januar 1852 aabnedes den danske Borger-skole med 27 Elever, under Afsyngelsen af *Ingemanns*:

»Nu titte til hinanden de fagre Blomster smaa«,

Og som det var med en liflig dansk Sang, Skolen blev indviet, saaledes var det ogsaa, tror jeg, fremfor Alt gjennem Toftes Sang, at den danske Aand vandt Indgang i Børnenes Hjerter, saa alle uden Undtagelse kom til at elske »Danmark, dejligst Vang og Vænge!« Tofte var en Børneven, og det var en Glæde at se ham omringet af de Smaa, som han ret forstod at sætte Liv i. Derfor udøvede han den største Indflydelse paa hele Skolen, dels som Lærer i Elementarklassen og dels som Syngelærer for Store og Smaa. Ved Siden af Tofte virkede fra Begyndelsen og gjennem en Række af Aar Kand. theol. *Albrechtsen* (nu Overlærer i Randers), og disse to udmærket dygtige, skjønt grundforskjellige Lærere, er det egentlig, som fra først af have givet Skolen sit Præg og skaffet den Anseelse. Det er ikke min Hensigt her at skrive Skolens Historie, og jeg vil derfor kun kortelig berøre, at den første Kateket, *Krohn*, tiltraadte sit Embede efter Paaske 1852. Valget var ikke heldigt, da den ellers brave Mand kun var lidet skikket til at forestaa en saadan Anstalt; efter to Aars Forløb blev han afløst af *Clausen-Gad*, der gjorde sig meget elsket af Børnene og deres Forældre. I de 8 Aar, han forestod Skolen, steg Elevantallet betydelig, og 2 grundmurede Skoler bleve i den Tid opførte. I de 2 paafølgende Aar fra 1862--64 styredes Skolen med Kraft og Nidkjærhed af *F. Vilh. Munch*, selv en udmærket dygtig Lærer. Ved Krigens Udbrud 1864 havde Skolen c. 530 Elever, 8 faste Lærere, foruden en Timelærer og Lærerinder i Haandgærning. 12 lykkelige Aar vare henrundne i Fred og til Velsignelse for mange hundrede Børn, som i den danske Borgerskole havde lært »at frygte Gud, ære Kongen og elske Broderskabet.« For Tofte var den ene Dag gaet som den anden, i ufortrøden, harmfri og bramfri Virksomhed, uden

mindste Spor eller Stænk af den Vigtighed, der ofte oplækkes paa Seminarierne. Hele Menigheden glædede sig ved at se ham med Dannebrogsmændenes Hæderstegn paa det ærlige danske Bryst. Han var og blev den samme. Aldrig enedes Præst og Degn bedre, end vi to i de 13 lykkelige Aar, da det forundtes os at arbejde sammen i den allerbedste Forstaaelse. Det var en smuk Gærning, som det var givet Tofte at udføre. og han levede ganske derfor uden at blande sig i Politik eller tage Del i det selskabelige Liv; først lige før Krigens Udbrud blev han, — jeg tror endda paa min Opfordring — Medlem af »Borgerforeningen«. Han levede udelukkende for sit Embede og sit Hjem; og der var man altid vis paa at træffe ham hjemme hver Aften. Kort efter sin Ansættelse i Flensborg ægtede han *Helene Margrethe Berthelsen*, med hvem han i flere Aar havde været forlovet, og der, ligesom han selv, stammede fra nordslesvigske Bønderfolk, og som selvfølgelig var og er ligesaa dansk som han. I deres Ægteskab have de haft 5 Børn, hvoraf 3 leve (Jens Frederik Carl Christian, døbt paa Kong Frederik den 7des Fødselsdag den 6te Oktober 1854. og 2 yngre Pigebørn: Valborg Marie og Helga Marie). En bedre Ægtemand og kjærligere Søn gives der vist ikke. Det var ham en stor Glæde at kunne have sin Moder hos sig paa hendes gamle Dage, — og jeg beklager kun ikke at kunne give et Billede af hende, som hun sad ved sit Arbejde med sin Psalmebog. Der saa man den gammeldags Gudsfrygt i sin ærværdigste Skikkelse, alvorlig og dog saa mild. I sit tarvelige Hjem havde Tofte, som Bestyrer af »Folkebibliotheket«, ogsaa en god Bogsamling, som han selv flittig benyttede, ligesom han sørgede for, at den kom mangfoldige tilgode. Fra 1854 var den gamle Præstebolig, som støder umiddelbar op til Kirken, bleven Degnebolig, saa at Tofte fra »Bibliotheket« kunde gaa lige ind i Kirken. der

saaledes paa en Maade kom til at udgjøre en Del af hans Hjem; og naar man saa ham om Søndagen i Kirken gaa omkring og sørge for, at alt gik, som det skulde, saa fik man ogsaa Indtrykket af, at Degnen følte sig ret hjemme i Kirken, og gjerne vilde have, at Intet skulde fattes dem, som kom der, især de Fremmede, der kunde mangle en Psalmebog eller trænge til en eller anden Oplysning. Før Gudstjenesten begyndte, kunde man være vis paa at træffe ham i Kirkedøren ud til Gaden; og blev Kirken saa fuld, at mange ikke kunde faa Plads, hvor fik han da travlt; og efter en saadan Gudstjeneste, hvor straalede saa ikke hans Ansigt af Glæde, — unægtelig med et skjælmisk Sideblik i Aanden til »Tyskerne«, til hvem der altid var Plads i deres egne Kirker! — Saaledes gik hurtig den ene Dag og det ene Aar efter det andet, indtil Krigen brød løs den 1ste Februar 1864. Det var en Prøvelsens og Sigtelsens Tid, som nu tog sin Begyndelse, men ogsaa en Tid baade under og efter Krigen, hvori Tofte har faaet Lejlighed til at lægge sine ualmindelige Evner og fortræffelige Egenskaber for Dagen. Han var blandt de første, som besøgte Lazaretherne og var de Saarede behjælpelig paa alle Maader, skrev Breve for dem, bragte dem Bøger o. s. v.; naar Munck og jeg holdt Gudstjeneste for dem, var han selvfølgelig altid med som Forsanger. Det var vore bedste Timer, vi der tilbragte sammen. Dog ogsaa velsignede Timer bragte hver Søndag os i Helligaandskirke. Det var rigtignok kun en lille Forsamling, der var tilstede Søndagen den 7de Februar 1864, da vi holdt Gudstjeneste der midt under Fjendens Indrykning, og medens Pøbelen trak op og ned ad Storegade med den trefarvede Klud og brølede »Schleswig-Holstein meerumschlungen«. Vi vare forberedte paa, at de vilde storme ind i den danske Kirke, hvor de smaa Dannebrogsglæder endnu vare at se paa Fregatten og Linieskibet, ligesom Dannebrogsglæderne

korset paa Præstens og Degnens Bryst. Det gik dog godt! Alle de følgende Søndage var Kirken fuld, selv første og anden Pintsedag, da Politimesteren havde hejset den schleswigholsteinske Fane paa Kirkens Taarn; men hvilken Fryd, da den anden Pintsedags Eftermiddag blev nedtaget efter Civilkommissærernes Ordre! »Maa jeg byde Dem en Cigar?« sagde Tofte til Tømmermanden, der kom flau ned fra Taarnet med Fanen under Armen, — ligesaa flau, som han forud havde været brøsig, da han satte Stangen op. Manden saa paa Tofte og tog Cigaren med forbindtligst Tak! — men hvem der lo i Skjægget, det var Hans Mikelsen! Saadanne smaa Triumfer gjøre godt i saadan en Tid. Skulde man have et Billede af Tofte, der ret kunde give en levende Forestilling om ham i hans hele Ejendommelighed, saa skulde man forresten se ham i et af de Øjeblikke, naar han traadte ind i den danske Kirke efter de ulykkelige Kampe den 18de April eller 29de Juni, da den var fuld af Krigsfanger, som laa paa Gulv og Bænke og oppe ved Alteret; naar da Tofte kom ind fra sin Dør oppe ved Orgelet, saa kom der en Lysning og et Liv over hele den bedrøvelige, men maleriske Scene, som naar en Regnbue bryder igjennem med sine spillende Farver. Det var baade til at le og græde over; men jo mere bevæget Tofte var ved saadanne Lejligheder, desto lystigere blev han. Han skulde nok sørge for, at der var Straa til at hvile paa og Mad og Drikke til at vederkvæge sig ved, og han forsømte heller ikke at bringe dem Psalmebøger og Ny-Testamenter; hvem han traf, maatte rykke ud med hvad de havde, og intet var for godt til de brave Jenser; men saa skulde man til Slutning have set ham oppe fra Orgelet komme frem med Favnen fuld af Tobakskarduser, som han kastede i Hovedet paa de trætte Soldater, der sprang til Højre og Venstre som Børn, der glade gribe efter Julegaver! Det følger af sig selv, at den gode Tofte hellere

end gjerne havde ladet dem alle tilhobe slippe ud af den Dør, hvorfra han gik ind; men det gjorde han dog ikke ved en eneste; for at faa Lov til at passe dem i vor egen Kirke, havde han givet sit Ord, og det holdt han!

Der var naturligvis en stor Forskjel paa Stemningen i Flensborg før og efter Dybbøls Fald; før den 18de April gik man frejdig ud til »de Danskes Høj« for at se ud over Fjorden. Da man vidste, at der vilde blive stormet den Dag, stod Tofte paa et af de højeste Punkter Nord for Byen, hvorfra man tydelig kunde se nogle af Skandserne og iagttage Blinket og Røgen, hvergang der fyredes; da Kanontordenen pludselig hørte op Kl. 10 Form., stod der en Mand derude ved Toftes Side med en ypperlig Kikkert, hvormed han paastod at kunne se de Stormende myldre frem. Det var en forfærdelig Dag; men bitrere var den 29de Juni; thi da skammede vi os. Den ellers saa frejdige Tofte havde ondt ved at beherske sine Følelser, da han var oppe hos mig; men som han derpaa gik over Gaden, saa jeg ham et Øjeblik efter staa og tale frisk væk med en af de værste Slesvigholstenere, som han ønskede at faa noget at vide af, og da skulde ingen mærke noget paa ham, om han var glad eller bedrøvet. Endnu holdt han sig, og »saalænge der er Liv, er der jo Haab«; men da saa Fredspræliminærene vare blevne bekjendte, vidste vi vor Skjæbne. Med en mangeløs Udholdenhed havde alle Lærerne (paa Ditmarskeren Mohnsen nær, som svigtede, da det gjaldt!) holdt Skolen igang til Trods for alle Chikanerier: de 2 Skolebygninger havde man strax lagt Beslag paa, saa at man til 500 Børn maatte hjælpe sig med et Par lejede Lokaler. Børnene maatte nøjes med halv Skolegang, og dog toge Forældrene dem ikke ud af Skolen, som Tyskerne tænkte, vilde blive Tilfældet; men *Munck*, *Tofte* og *Werner* (en Sydslesviger). det var ogsaa et Kløverblad, som man skulde

lede efter, og de 3 yngre Lærere, *Schmidt*, *Vognsen* og *Nissen* (alle Nordslesvigere), vare ogsaa flinke og brave unge Mænd, saa at Slesvigholstenerne kunde nok have Grund til at ærgre sig over den danske Borgerkoles dygtige Lærerpersonele, som da ogsaa — mærkeligt nok! — var det eneste, de virkelig klagede over! — Det var et Held, at alle disse Lærere, paa Munck nær, vare Slesvigere; den 7de, der blev tilbage, var en gammel Cand. philos. Møller fra Nyborg. Hvor var det svært at holde Modet oppe i de Dage, da Skilsmissetimen nærmede sig. Den 25de August havde Tofte og jeg gaaet en Tour sammen ud til Marieskoven; ved Hjemkomsten fandt jeg Skrivelsen med min Afsked. Den følgende Søndag, 14de Søndag efter Trinitatis, prædikede Diakonus Carstens i Vakancen i den danske Kirke, da Renegaten, den konst. Provst Peters, var bange for, at en Afskedsprædiken skulde give Anledning til Demonstrationer! Kirken var dog fuld, da man vidste, at begge Præster vare afskedigede; vi vare tilstede som Tilhørere, og jeg beherskede mig saa godt jeg kunde, indtil jeg efter endt Tjeneste gik hen og rakte Tofte Haanden; da brast vi begge uvilkaarlig i Graad. Det var et smerteligt Øjeblik. Da Munck og jeg saa forlode Flensborg den 12te Septbr., var Dampskibsbroen opfyldt af flere Hundrede gode danske Folk, som tilviftede os det sidste Farvel. Men vor gode Ven Tofte var ikke deriblandt. Han vilde ikke staa der og græde som i Kirken! han var paa Skolen; *der* var hans Plads, — nu en Kampplads, hvor det gjaldt om at stride en god Strid, og han var nu den, der skulde føre an.

V.

Dagbogsoptegnelser fra Flensborg.

2den Juni 1851. Om Formiddagen havde jeg Besøg af en jævn dansk Borger, Destillatør *Meyer* i Rødegade, fra den sydligste Ende af Byen. Han havde været i Kirke den forrige Dag og vilde nu hilse paa mig. Han bad mig besøge sig og sin Kone. Om Morgenen havde jeg havt min første Forretning, da jeg blev anmodet af en Kommandérsergent om at kaste Jord paa hans Barn, hvilket en af de tyske Præster havde nægtet, fordi han ikke hørte til de 2 første Klasser; ifølge en her i Flensborg gjældende styg Skik er de Døde med Hensyn til Begravelses-Ceremonier inddelte i 6 Klasser efter deres Formue, saa at der kun gjøres Stads af de Rige og Formuende. —

3die Juni. Om Eftermiddagen Besøg af en Sergent fra Sjælland, der havde været i Kirke i Søndags. Han hørte til de Opvakte og var et net ungt Meenneske. Han havde tjent hos Pastor *Rønne* i det sydlige Sjælland. Han fortalte, at en Skomager *Schmidt* ønskede at tale med mig.

4de Juni. Om Aftenen kom Skomager *Schmidt* og sad her en Timestid. Han fortalte mig sit Levnetsløb, og hvorledes han blev opvakt. En livlig og vist en oprigtig Mand, men ikke uden Selvtillid. Han kjendte godt

Præsterne *Volquardt* og *Lorenzen* i Adelby, og lod til, ligesom *Meyer*, baade at have yndet dem og at have sagt dem Sandheden. da de skejede ud i politisk Henseende. Til mig sagde han, at »vilde jeg prædike som i Søndags, skulde jeg nok faa en Menighed«. En mærkelig Mand og vist et Herrens Vidne i sin Kreds. Det er fornøjeligt at høre en saadan Mand med saa megen Frimødighed og Glæde udtale sin Tro. »Baptisterne kunne ingen Indgang faa her,« sagde han. »Min Kone,« vedblev han, »sagde en Gang til en Baptist: Det er underligt, at vi altid kunne kjende en Baptist, saasnart han træder ind.« »Hvorpaa da?« spurgte han; »jo! de se gjerne saa lidende ud; de hænge i Grunden endnu i Loven.« — *Schmidt* er født paa Opfostringshuset i Kjøbenhavn, hørte i sin Barndom Dyden prise, saa den dog ikke; tænkte altid siden at skulle finde og naa den, men det lykkedes ikke; opgav saa alt Højere, levede lystig paa sine Vandringer, dog uden at gaa til Yderligheder; var en Gang til Kroes og skulde saa gaa hjem for at hente flere Penge, men tungsindig, som han med Et blev, faldt hans Øje just paa en Seddel, hvorpaa der stod et Guds Ord skrevet, som forklarede ham hans Sjæls rette Tilstand; han blev nu alvorligere og beskæftede sig, dog i al Stilhed, med Guds Ord; kom til Kjøbenhavn og traf der, ved en Fest for Opfostringshusets Børn, et Par gamle Bekjendte, som vare opvakte; de forstode snart hinanden. og nu gik det mere og mere op for ham, og efter at være vendt tilbage til Flensborg, hvor han havde havt Arbejde, sluttede han sig til de Troende her og i hele Omegnen, og kom i denne Periode nu ogsaa i et nærmere Forhold til de ovennævnte Præster. Saaledes lød hans Fortælling, der bar Sandhedens Præg.

5te Juni. Om Eftermiddagen besøgte jeg *Meyers*, som

staa i Forhold til *Schmidt* og andre Troende her i Byen. Sergenten kjende de ogsaa og et Par andre flinke Folk. Mad. Meyer er en herlig Kone med et mildt og aabent Ansigt, lidt til Aars, uden Børn; hos dem begge er der noget Naturligt og Ærligt. De omtalte *Schmidt* som den, der var dygtig til at udlægge Skriften og som en oprigtig Mand, der sagde sin Mening rent ud. De staa i Forbindelse med Brødremenigheden i Christiansfeldt, og viste mig Traktater, som de uddelte blandt de danske Soldater. Schmidt fortalte meget om en Soldat, der nød stor Anseelse blandt sine Foresatte, skjøndt de ikke kunde gaa ind paa hans Anskuelser. En Læge, som holdt meget af ham, havde en Gang i en spøgende Tone sagt til ham: »anser Du mig for en Christen?« — Efter at have bedt Lægen ikke at tage ham hans Svar ilde op, sagde han: »ja, De er en god Mand, som passer, hvad De skal, og er agtet og yndet af alle; men ser De, den Flid, De gjør Dem med deres Patienter, og den Ære, De høster derfor — det er Deres Gud.«

Om Aftenen var Pastor *Peters* hos mig; han fortalte, at da han, et Par Dage efter min Ankomst til Byen, mødte mig paa Gaden, tænkte han strax, det maa vist være den danske Præst!

9de Juni. Eftermiddag Kl. 4 blev en Mindestøtte over dem, der faldt den 9de April 1848 afsløret paa Kirkegaarden under militær Salut; efter Opfordring af Komiteen holdt jeg en lille Tale deroppe over 1. Sam. 7, 10—13. Sejrherren ved Isted, General *Krogh*, saa jeg ved denne Lejlighed første Gang. »Det var kort og godt!« sagde han.

Om Aftenen til *Schmidt-Phiseldecks* Dinér i Anledning af hans Indsættelse som *Hauptpastor* ved St. Johannes Kirke. Superintendent *Aschenfeldt* udbragte en smuk Skaal, idet han med Hensyn til Præsterne i Flens-

borg alluderede til den syvarmede Lysstage i Templet og udtalte sin Glæde over, »at der var kommen to nye Arme i deres Sted, som den urolige Tid havde borttaget, og han ønskede, at Lysene maatte brænde klart i dem, indtil de fortæredes, som var alle deres Lod, der vilde være Herrens Tjenere.« Jeg bemærkede, at *Overpræsidenten*, *Schmidt-Phiseldeck* og *Lund* en Gang stode og talte Tysk med hverandre, skjønt alle tre ere gode danske Mænd! Jeg taler altid Dansk.

15de Juni. Da jeg kom af Kirke, stod et Øjeblik efter min gamle Ven *Peder Svejstrup*, nu Sognepræst i Rind, i mit Studerekammer. Han havde været i Kirke, var kommen om Morgen og rejste samme Aften efter at have været hos *Tillisch* og *Regenburg*. Vi spadserede og passierede om Gammelt og Nyt. — Om Aftenen var jeg en halv Timestid hos *Schmidt*, hos hvem efterhaanden *Meyers* og 4—5 Andre samledes til Andægtsøvelse. Skomager *Bielefeldt*, Schmidts gode Ven, fortalte, at han som yngre havde været forfalden, inden han 1834 blev opvakt, men at han længe forud, efter at have lært et Par »Hellige« at kjende, tidt havde ønsket: »gid Du kunde blive en Hellig!« — En from Mand, men lidt for sødtalende! — Der var ogsaa en ung Møllersvend tilstede, som heldede til Baptisterne, men som Schmidt mente dog at have »udrevet« deraf.

17de Juni. Besøgte om Formiddagen en Høker, hvis Kone var fra Jylland og som vilde til Alters paa Søndag. Sønnen fortalte, at efter Slaget ved Bov stod en tysk Student op paa en Tønde nede paa Gaden i Flensborg, talte til Folket og forsikrede, at det var blot en tilbagegaaende Bevægelse; i det Samme nærmer sig en dansk Underofficer med nogle Mand fra en Sidegade uden at blive bemærket og snapper Taleren, just som hans gode Venner vilde praktisere ham bort.

Om Aftenen s. D. besøgte *Schmidt* mig; han havde været i Husum og besøgt sin Ven, den begavede og elskelige Skomager *Sommer*. Dør havde han talt med Pastor *Caspers* og disputeret med ham om den Helligaands Udgydelse. Det er en mærkelig og vist en ypperlig Mand, denne Skomager. Som vi sidde og tale sammen i Tasmørket, kommer gamle *Julianus Hastrup* fra Hjortholm, banker lidt haardt paa Døren, som han havde ondt ved at finde i den mørke Gang, og træder uventet, rigtignok med en grov Ed, ind i mit Studerekammer. Schmidt mærkede nok, at det var ikke Selskab for ham, og gik strax; mig var Besøget dog meget kjært, og jeg var glad ved at se den joviale gamle Svend! Han mangler Skomagerens Tro; dog elsker jeg den kraftige, barske og dog godhjertede Mand, med et Ansigt som en gammel Kæmpe. Vi talte ogsaa om Gammelt og Nyt. Peder Svejstrup var en Erindring for mig fra mit Ophold paa *Engelsholm*, gamle *Julianus* et kjært Minde om den lykkelige *Lindelse-Periode*.

19de Juni. Fhv. Skibsfører *Hans Blatt*, en meget dansk-sindet Flensborger, kom med en Liste paa 78, tildels Familiefædre, og hvoriblandt de fleste af Byens første Embedsmænd, som havde indmeldt sig i den danske Menighed. Om Aftenen var jeg til Soirée hos Hs. Excellence *Tillisch*, hvor jeg traf de danske og slesvigske Medlemmer af Notabelforsamlingen, det hele Regjeringspersonale, General *Krogh* med en Mængde Officerer og flere ansete Borgere.

25de Juli, Aarsdagen efter Istedslaget. holdt jeg ved de Faldnes Grave paa Flensborg Kirkegaard følgende Tale:

»Medborgere!

Børnene skulle spørge deres Fædre: hvad betydte disse Stene? Saaledes læse vi i Josva Bog 4, 21, at Josva sagde til Israels Børn, da Folket var draget

over Jordans Flod ind i Kanaans Land, og tolv Stene vare rejste til et Minde herom paa Flodens modsatte Bred. — *Hvad betyde disse Stene?* Saaledes sige nu ogsaa vi til hverandre her, hvor Landets Drot har rejst Mindestene over vore faldne Krigere; saaledes spørge atter Børnene deres Fædre, og vi svare: *det er dyrebare Navne, som staa skrevne paa disse Stene, og de betyde, at vi have en Konge og et Fædreland, som det er værdt at dø for!* Ja! ved Tanken om Afgjørelsens Time og Sejrens Dag, da vi efter mangen Kamp ved Guds naadefulde Bistand endelig engang igjen bleve Herrer i vort eget Land, sige vi til vore Børn: »de, som hvile her i denne store Grav, de vare engang Børn, som I endnu ere det; og gik de ved deres Faders Haand omkring i Mark og Skov, da fandt de nok Kæmpehøje og Bøvtastene, men de vare fra gamle, længst forsvundne Tider; der boede nu en Slægt i Landet, som kun kjendte Kæmpers Bedrifter af gamle Sagn og nye Sange; men disse samme Børn voxede op og bleve til Mænd, der strede for Sandhed og Ret og døde for Konge og Fædreland; det er Kæmperne, som hvile under disse Stene; og kunde Alles Navne end ikke optegnes, »deres Minde skal dog vare, saalænge danske Hjerter slaa!«

»*Hvem kæmpede de da imod?*« ville de spørge, og vi maa svare: »ikke blot Fjende mod Fjende, men Broder imod Broder kæmpede de;« og sukkende maa vi sige: »der var Oprør i Landet.«

»*Men hvorfor gjorde man dog Oprør?*« ville de spørge; »blev Folket trykket og trængt? manglede den Fattige Brød, og kunde den Rige ikke beholde i Fred, hvad Gud havde givet ham? Vilde man rane deres Skatte, undertrykke deres Frihed, berøve dem deres Tro? Blev Folket af den, som førte Scepteret i Landet, tugtet

med Svøber, pidsket med Skorpioner?« — »Nej! Intet af alt dette!« maa vi svare; »tværtimod! Gud havde givet milde Regenter, gode og frugtbare Tider; men der, hvor Danebod havde bygget Danevirke, der havde man glemte sin Moder; der kjendte man ej længer hendes Røst; der *foragtede* man gamle Danmark! Det er Sandhed. — ak! at vi skulle sige det! — de havde det saa godt, at de kunde ikke taale det; de forførte og forførtes; — *derfor* blev der Oprør i Landet.« — »Og *hvorledes dæmpedes det?* — »Næst Guds Bistand *ved deres Blod*, som nu hvile i de mange og lange Grave; — det er vor Tids Bavtastene, Du her ser; det er *gamle Danmarks største Kæmpehøj*, som Du staar paa i dette Øjeblik.«

Mænd og Kvinder, Brødre og Børn! Idag er det den 25de Juli; idag for et Aar siden kæmpede de paa Isted Hede; der stod Dommedagsslaget, som afgjorde Danmarks Skjæbne, maaske for Aarhundreder. Et Aar tilbage i Tiden — da gav Gud i denne Time Sejren i vore Hænder, men her hvile nu de, som faldt for Konge og Fædreland; — de maatte falde, for at vi kunde staa, og Danmark bestaa med os! Saa strør da kun Blomster paa Graven, som gjemmer saa mange Hundrede af Landets bedste og kraftigste Sønner, og vinder Sejrskrandsen om Høvdingens saavel som om den menige Krigers Navn; roligt hviler Støvet i Jordens Moderskjød; saligt hvile deres Sjæle i Guds Faderfavn! Fred med de Døde, som stille slumre ved hinandens Side, Ven ved Ven, Venner og Fjender nærved hinanden! Fred i Jesu Navn!

Men I, som kæmpede ved de Faldnes Side og nu staa stille med os ved de dyrebare Grave, I være takkede i Fædrelandets Navn for Eders mandige Bedrift, baade Du, som førte an og stod fast i det afgjørende Øjeblik, da Ansvaret hvilede med hele sin Vægt paa

din Sjæl, og alle I, som modigt gik frem over Eders Brødres Lig, og standsede ej, før I havde plantet Danebrog paa Danevirke. selv et levende Danevirke! Forener Eder nu med os, for hvem I kæmpede, i Tak og Bøn til Hærskarernes Gud i det Høje; thi betyde disse Stene, at vi have en Konge og et Fædreland, som det er værdt at dø for, saa staa de dog ogsaa her, som Josva sagde, »at alle Folk paa Jordan skulle kjende Herrens Haand, at den er stærk, at vi kunne frygte Herren vor Gud alle vore Dage!« Lad det da være vor Bøn, at Guds frygt maa befæste Riget! Vi sige som David (Ps. 124): »havde Du, o Herre, ikke været med os, da Mennesker rejste sig imod os, da havde de slugt os levende, da deres Vrede brændte imod os; da var Strømmen gaaet over vor Sjæl, da vare de gangne over os de stolte Vande;« — men Du, Herre! var med os! Lad dine Engle fremdeles vogte Landets Grændse, og lad i Landet selv deres Tal Dag for Dag blive større, som kunne siges »at herbergere Engle«, idet Hjertet fyldes af Tro og Haab, at *din* Fred maa være med os og i os, saa at vi kunne lege for Dig i Hjertet, som Englene for Dig i Himmelen! Udøs ved den Helligaand *din* Kjærlighed i vore Hjerter, *den* Kjærlighed, som skjuler Syndernes Mangfoldighed! Trøst alle Forældre, trøst og hjælp alle Enker og Faderløse, som savne dem, der hvile her; som Regnen er mild, der falder idag, saa være det milde Taarer, der tældes her og trindt omkring i Landet, hvor de Faldne mindes! Lad det, der var til Sorg og Sønderknuselse for saa Mange, blive til Velsignelse for det hele Folk!

Beskjerm, o Gud! Kongen og Fædrelandet! Fred med de Døde! Fred med de Levende; Amen!«

Der var nu ikke blot en dansk Præst, men ogsaa en lille dansk Menighed; det gjaldt nu om snarest mulig at faa en dansk Kirkesanger og derpaa en dansk Skole. Hele Sommeren 1851 maatte vi dog lade os nøje med den tyske Kirkefoged og et Par Kordrenge fra Mariekirken; men jeg lod hverken Kirkevisitatoriet eller Ministeriet have Ro, før vi fik, hvad vi trængte til. Efter min Indstilling valgtes blandt 41 Ansøgere *H. M. Tofte* i Eftersommeren til dansk Degn ved Helligaandskirken og et bedre Valg kunde ikke træffes. Paa mit Forslag blev en Skolekommission valgt af Menigheden ved et Møde paa Raadstuen d. 1ste October; den kom til at bestaa af Prof., Rektor *Siemsen*, Etatsraad, Appellationsretsraad *Christian Paulsen*, Havneskriver *Christian Hansen jun.* og Kjøbmand *Caspar Christiansen*, med Sognepræsten som Formand. I samme Maaned approberedes en af mig udarbejdet Skoleplan, hvori det navnlig fastsattes, at den danske Menighed havde sin egen Skolekasse, saa at vi vare fuldstændig uafhængige af de tyske Menigheder og beholdt kun en fælles Ligningskommission. Den 9de Januar 1852 aabnedes den danske Borgerskole, i et lejet Lokale, med omtrent 30 Elever. I April 1852 fik vi en dansk Kateket (*Krohn*), og dermed var Skolen forsvarlig grundlagt; og inden Aarets Udgang androge vi i en Skrivelse til Ministeriet om en egen Skolebygning, da vi allerede havde 60 Elever. Det slesvigske Ministerium var i Foraaret 1852 flyttet til Kjøbenhavn, men jeg stod i stadig Brevvexling med *Regenburg*, der var Sjælen i det Hele. — I *Tofte* havde Menigheden en udmærket Kirkesanger og Skolen en fortrinlig Lærer; han havde Sangen i hele Skolen, og derved saavel som ved sin livlige Undervisning i Elementarklassen udøvede han en stor Indflydelse. En gammel theologisk Kandidat *Albrechtsen* blev antagen

som Timelærer og gjorde særdeles god Nytte ved sin grundige Undervisning i Dansk og Tysk. Valget af Kateketen var derimod ikke heldigt, det var en brav Mand, men sygelig og kjedelig, saa at Skolen var vel tjent med at slippe ham efter et Par Aars Forløb.

Begyndelsen var nu gjort, og i Løbet af et Aar Grundvolden lagt, hvorpaa der kunde bygges videre. Det var et indholdsrigt Aar, dette første i Flensborg, hvorpaa det Ord nok kunde finde sin Anvendelse, at »vel begyndt, er halvt fuldendt!« Ogsaa i kirkelig Henseende gik Alt godt fremad; Helligtrekongersdag holdt jeg Missionsprædiken i Helligaandskirke, og derefter holdt jeg i Vinterens Løb nogle kirkehistoriske Foredrag. Ved Kateketens Indsættelse den 25de April 1852 benyttede vi første Gang Roskilde Konvents Psalmebog.

I Maj Maaned skrev jeg en Artikel i »Fædrel.« om »die Landesbibelgesellschaft«, hvis slesvigholstenske Tendenser vi ikke kunde gaa ind paa, og samtidig fik vi stiftet et dansk Præstekonvent for Flensborg Provsti, blandt hvis Medlemmer vare mange flinke unge Mænd som *Aleth Hansen*, *Immanuel Barfod*, *Hagerup* o. fl. — Kort sagt: det var en Tid, da der kunde udrettes noget, og virkelig blev udrettet ikke lidet. Der var Foraarsgrøde i Hjerterne!

Paa Grund af min Faders Død kom jeg ikke til at samles med Commilitones fra 1827, da de i Oktbr. 1852 fejrede deres 25aarige Studenterjubilæum; men ved Overgangen fra 1852—53 fik jeg Brev fra min kjære gamle Nabo, *la Cour* i Nimtofte, ligesom tidligere og senere fra *Laurent* i Gjesium (senere i Borup ved Randers), der le-

vende satte mig tilbage i et Tidsrum af mit Liv, som jeg dog kunde se tilbage paa med Tilfredsstillelse. Den brave *la Cour* skriver blandt andet under 7de Decbr. 1852:

— — »Og nu, inden jeg slutter, et Øjeblik tilbage
 »til det Punkt, paa hvilket vore Veje skiltes fra hinanden!
 »Det var i Efteraaret 1848, da du fulgte mig til Aarhus
 »paa min Rejse til Kjøbenhavn. Lodderne vare kastede
 »for os begge, de Lodder, som førte os, den ene for be-
 »standig, den anden midlertidig bort fra Hyrdens stille
 »Virksomhed i Landsby-Menighederne. Der var noget
 »hinanden ligt i vore Stillinger; men der var stor For-
 »skjel i vore Stemninger; — det staar for mig saa tyde-
 »ligt, som om det var igaar; — hos dig svulmede Modet
 »i Følelsen af, at du førtes ind i dit rette Element og
 »var dit Kald voxen, medens jeg med vaklende Helbred
 »og et ikke derfor alene vaklende Mod fulgte det nye
 ».Kald.*) Hvor har disse Forudfølelser ikke spaaet rigtig!
 »For dig har Forandringen eller Forandringerne omtrent
 »ledet til Opfyldelsen af dine bedste Ønsker, bl. a. til Ud-
 »videlsen af din Virksomhed som Prædikant til en større
 »og mere dannet Kreds, og til at faa Part i Kampen for
 »Danskhed og Modersmaal. Du er kommen i selve Brænd-
 »punktet for den nationale Strid, hvor Livet endnu er
 »friskt og kraftigt, fordi Næringen ikke mangler. Du har
 »fuldt op at gjøre, og alt eller det meste efter dit Hjertes
 »Lyst; Sympati, Paaskjønnelse og Understøttelse mangler
 »du aldrig, og Vejen fra Tanke til Udførelse er under
 »disse Forhold kun et Skridt; under et virker du til Op-
 »naaelse af begge dine Formaal, mens du med Guds Ord
 »paa din danske Tunge tillige bygger paa det aandelige

*) *La Cour* var nemlig valgt til Medlem af den grundlovgivende Rigsforsamling, medens jeg blev Præst i Ribe og derefter i i Flensborg.

»Dannevirke.*) Mig derimod er det gaaet helt anderledes. Ogsaa mig drev en Idé, fuldt værd at kæmpe for, bort fra Hjemmet, nemlig Demokratiets Idé, som set fra den rette Side tyktes mig forligeligere med Kristendommens Aand end nogen af de andre Ideer, hvorefter Samfundsførholdene have gestaltet sig; men jeg har ingen Laurbær bragt hjem, eller rettere — thi Laurbær har jeg nu aldrig ventet — jeg har langt fra tilfredsstillet mig selv, og i Grunden har jeg kun gjort liden Nytte. Jeg passede ikke i disse Forhold, og jeg havde virkelig aldrig troet, at du, min Ven, havde Ret i den Grad, naar du skjemtede over min Ubehændighed og min altfor store Genegenhed til at gaa lige paa. Jeg manglede i Sandhed Bevægelighed og vel sagtens meget andet, og derfor er mit Spolium Embedsmændenes Had, baade hist og her, langt større, end min Ringhed fortjente. Dog — det er slet ikke sagt for at fremkalde Beklagelser: jeg har ved Guds Bistand gjenvundet min Ro, saa jeg kan takke ogsaa for dette i Jesu Navn. Jeg maa vel have trængt til en saadan Ydmygelse, og nu er mit Haab til Herren, at den bitre Erfaring, jeg har samlet, skal lære mig Tid efter anden at sonderrive alle Baand, som drage mig andensteds hen, saa jeg i Sandhed kan forlade alt og følge Herren, blive Hyrde i sand Betydning med Kristi Kjærlighed.«

Da jeg var kaldet til Sognepræst ved St. Kathrine Kirke i Ribe, skrev min anden kjære Nabo, *Laurent* i Gjjesing, under 9de Oktober 1848:

»Kjære Graa, Sortebroder min!

»— — Det er en frygtelig lang Fart, du tager fra os; det gjør immer ondt, naar et venligt Baand, man

*) Ja, til 1864, saa kom Skuffelsens Tid for mig!

»syntes var tæt, strækker sig saa langt ud. Tak, kjære
 Ven! for de sammenlevede Tider, for din muntre Spøg,
 »for din varme Alvor, for de Lyskugler, du ofte kunde
 »lade gaa op paa en mørk Himmel. Tro mig, meget nø-
 »dig vilde jeg, vi skulde skilles i et Aar, hvor jeg synes
 »Mørke breder sig hen over Jorden som i dens Aften-
 »stund, naar du derimod ser Morgenstjerner og Solskjær
 »brydes med Nattemørket. Jeg tror det er godt, du blev
 »Kjøbstadpræst. I den senere Tid er jeg kommen paa de
 »Tanker, at ogsaa jeg burde været den Vej. Aldrig har
 »jeg været saa nær ved at fortvivle over mig selv, over
 »min Virksomhed, som i denne Sommer. Jeg staar som
 »den Præst, der var den eneste, der græd i Kirken. Jeg
 »græder indeni, hver anden Gang jeg skal op paa det
 »hellige Sted. Der er en Færisæiskhed her i Menigheden,
 »saa stor, saa almindelig, at det er grueligt; jeg spejder
 »efter enlige Toldere og finder dem ikke. Du véd, kjære
 »Graa! at jeg dog ikke er saa meget klagevoren af mig
 »eller overdreven ustadig; dog har jeg i senere Tid tænkt
 »paa, om jeg ikke burde gjøre Anskrig hos Vedkommende
 »for at komme et Sted hen, hvor man ønskede at høre
 »Kristendom og forbedres af den.

— — — »Bønderne vilde da ikke stemme paa dig
 »til Rigsdagsmand; nej, min Ven! vi Præster ere sjunkne
 »dybt i Folkets Tanker; du har vel hørt, at en Del Sjæl-
 »landsfarer skulle have andraget paa, at de fremtidig
 »maatte være alene med Degne, som kunde læse; det er saa
 »bekosteligt at holde os! — — — Atter til Ribe! — Ha-
 »gen i Medolden er ikke saa fejl. Hils ham. Ludvig Møl-
 »ler var ikke tilfreds med de Ripenser, men Chr. VIII
 »havde hørt, at de Ribemænd heller ikke vare tilfredse
 »med ham. I al Fald var han original. *Du har ogsaa*
 »*det forud for ham og mig, at din politiske Troesbekjen-*

»delse er Tidens, hvilket maa bidrage til at aabne dig
 »Indgang. — — Sluttelig, kjære Graa! Tak for din Kjær-
 »lighed, tak for hver Opmuntring, jeg har modtaget af
 »Dig!«

5 Aar senere skrev *Laurent* fra Borup, 1ste Novbr. 1853, »under Skudsmaals Afbrydelser«:

— — — »For første Gang gaar der Brev fra liden
 »Landsby, Borup, til stor og mægtig Stad, ak, udenfor
 »Kongeriget, til Flensborg, NB. mellem de to Præster,
 »den ædle slanke Ridder og den lille tykke med de smaa
 »Skanker. — — — — *Boesens* i Hjortshøj er den eneste
 »Kilde. jeg har til dit Livs senere Historie, saavidt det
 »ikke falder i det Offentlige. *La Cour* i Nimtofte og *L.*
 »*C. Hagen* i Steppinge have dog ogsaa ydet smaa Bidrag.
 »Man siger, din Munterhed skal være tagen af; min var
 »noget tilbagetrængt, jeg troede selv knækket, i Krigs-
 »aarene; nu gror den som Arvesynden, ja synes endog i
 »Tiltagende. Hvor ofte har jeg ikke havt Lyst til at
 »skrive Dig til; hvor ofte har ikke din Skikkelse dukket
 »skjøn og morgenfrisk op af Tidens Mindestrømme; alle
 »sarkastiske Smil have lejret sig om din Mund; den yndige
 »Kaadhed har boltret sig lifligt for mine Øjne, og engang
 »imellem har Du siddet og studeret Kirkehistorie; ja for-
 »leden saa' jeg et Fremtidsyn: »Kirkehistorie i Omrids, ud-
 »givet af G. F. G., Flensborg, anno 186—, 2den Udgave.«

»Du kan ikke tro, kjære *Graa!* hvor det vilde være
 »behageligt for Dig at omgaas med mig; thi med Bibehol-
 »delse af mine *mange* Dyder, har jeg aflagt de *værste*
 »Lyder, vilde saaledes ganske anderledes harmonere med
 »Dig i politisk Henseende, findes theologisk ikke saa lidt
 »mindre smittet af det »ultra«, Du nok kjender o. s. v.,
 »o. s. v., og endda tænker jeg, at der vilde blive et pas-

»sende Kvantum Stof til Strid tilbage, der kunde krydre
 »Samlivet med den Ebbe og Flod, der nødvendig maa
 »vexle i et Menneskeliv.

»Men, min kjære Ridder! — Du være i øvrigt lyk-
 »ønsket til at bære din Gud og din Konge i dit ærlige
 »danske Bryst; — kæmp saaledes hver Livets Kamp, at
 »Du bevarer det Humor, som udspringer af den sande
 »kristelige Verdensanskuelse. Profetiens Aand lynte over
 »Dig, hvad Dig selv angaar, da Du efter Afskedsgildet
 »for Provst Colding jublende udbrød: »nu er vi traadte
 »ud af vor landlige Dunkelhed!«

»*La Cour* var hos mig engang i Maj; — ak! hans
 »Laurbær visnede hurtig, eller rettere, hans Borgerkrands
 »var ikke af det rette Egeløv; endog er hans Sjæl lige
 »ærlig, hans Hjærte lige uforfalsket; han var forknyt.
 »*Barfod* var lige faldet og det med *eclat*, i Grenaa, og
 »Aarsagen var — hans Slægtskab med *la Cour*.

»Fortæl mig, hvad Du gider, helst noget fornøjeligt;
 »maaske om *Martensens* Ophold i Flensborg; rens ham,
 »om Du kan, thi jeg holder grumme meget af ham og
 »vilde gjerne haabe, at han vilde anvende sine Gaver til
 »at tjene ved Kirkens Ordning, naar *Mynster* falder fra;
 »*Grundtvigs* Frikirke staar i altfor taagede Omrids for
 »mig, til at jeg kan befinde mig vel i den.

»Jeg har i ingen Avis læst, at det er mig, som har
 »kaldet Dig til dansk Præst i Flensborg. Ikke desto-
 »mindre har jeg ingen bedre i hele mit Tankerige, som
 »jeg kunde ansætte der.

»Biskoppen var paa Visitats her den 8de Oktober;
 »jeg fremstillede Modsætningen mellem Farisæeren Simon
 »og Synderinden; Du kan se, at jeg ikke har glemt Marie
 »Magdalene. *Brammer* er vist den dygtigste Visitator i
 »Danmark. I Harritslev og Støvring hørte jeg ypperlige
 »Taler af ham. — —«

I Aaret 1853 oplevede jeg en hel Del, hvoraf Et og Andet nok kan fortjene at optegnes. Medens jeg endnu om Foraaret holdt Bibellæsning, blev det *theologiske Examinations-Kollegium* for Hertugdømmet Slesvig oprettet, hvoraf jeg blev Medlem, og en Maanedstid derefter fik vi at vide, at Examen skulde holdes om 3 Maaneder, nemlig i September. Jeg mødte paa Gaden *Schmidt-Phiseldeck*, som ogsaa var bleven Medlem af Kollegiet, og af ham hørte jeg først, at vi, *nolentes volentes*, skulde agere theologiske Professorer, og det med saa kort Varsel, og uden at Nogen havde spurgt os, om vi kunde eller vilde paatage os et saadant Hverv. Schmidt-Phiseldeck var fortvivlet og forsikrede, at han vilde frabede sig det; jeg tog det med Ro og svarøde, at, naar *Carl Moltke* uden videre havde udnævnt os, saa var der ikke noget herved at gjøre. Vi maatte forberede os, saa godt vi kunde, og Enhver se at faa de Fag, som han bedst magtede. Da jeg hen paa Sommeren talte med daværende Professor *Martensen* under sammes Besøg i Flensborg, sagde han en Dag til mig:

»Det følger af sig selv, at man kan ikke vide Alt lige godt, men Examinationen maa dog bære Præg af *Ufejlbarehed*; derfor maa De være fuldstændig hjemme i det, hvori De examinerer.«

Faa Dage, før Martensen kom til Flensborg, rejste jeg til Langeland med min Familie for i Naadensaaret endnu en Gang at tilbringe en Sommerferie i det kjære gamle Hjem. Ved min Tilbagekomst hørte jeg — hvad man let kunde forudse —, at Martensen var bleven bearbejdet af sine slesvigholstenske Slægtninge, hos hvem han boede i Flensborg, og at han i Selskab med dem havde besøgt de stormægtige Angelbo-Bønder, der havde klynket og klaget over Sprogskriptet; og hvad han saaledes havde hørt, tog han Altsammen for gode Varer og var uforsigtig nok til alle Vegne at udtale sig misbilligende om Sprogforhol-

denes Ordning i de blandede Distrikter. I de 3 Uger, han endnu opholdt sig i Flensborg, talte jeg næsten daglig med ham, og jeg sagde ham, at han maatte tage sig i Agt, da der blev lagt Mærke til hans Udtalelser, som jeg naturligvis heller ikke billigede. En Dag fulgtes vi ad op i *Kongens Klub*, hvor jeg præsenterede ham for daværende Appellationsretsraad *Raasløff*, der den Gang endnu hørte til de national-liberale; han gik strax i en spøgefuldstone løs paa Martensen og sagde:

»Men, Hr. Professor! hvad er det, man hører om Dem? Man siger at De agiterer imod Sprogskriptet?« M. blev lidt rød i Hovedet, men forsvarede sig saa godt, at Samtalen endte med, at de bleve omtrent enige. Da vi derefter gik ned sammen, sagde M.:

»Det er en flink Mand, Raasløff!«

»Ja,« svarede jeg, »De kan da ikke have stor Respekt for ham, siden De saa hurtig kunde faa ham paa deres Parti!« — Hvor uenige vi end vare i Sprogsagen, kom vi forresten godt ud af det sammen, og stemte i det Hele godt med Hensyn til theologiske og kirkelige Spørgsmaal, ligesom vi havde megen Glæde af hans og Kones Besøg. — Det traf sig saa, at han var i Flensborg den 25de Juli, da der, ligesom de to foregaaende Aar, skete en Procession til de Faldnes Grave, ved hvilken Lejlighed jeg skulde holde en Tale deroppe paa Kirkegaarden. Han havde sine store Betænkeligheder herved, men kunde dog ikke godt lade være at møde ved en saadan Lejlighed, hvor alle de Dansksindede vare tilstede i Hundredevis; men — hvad vilde de gode Slesvigholstenere sige dertil? Han mødte dog og stod i Nærheden af mig, og man lagde Mærke til, at, da jeg havde talt, sagde han til mig:

»Ja, naar Talen holdes saaledes, kan man ikke have noget at indvende derimod.« — I et Brev fra Kjøbenhavn af 7de Novbr. s. A. skrev han til mig:

»Idet jeg, kjære Pastor *Graae*, paa det hjærteligste takker Dem for de Samlivets Timer, jeg havde hos Dem i Flensborg, (hvis Erindring hører til det bedste, jeg har medbragt fra Slesvig), beder jeg Dem tillige venligst at modtage det hosfølgende Program. Det er et Stykke af den »praktiske Theologi«, vi omtalte paa Deres Studereværelse, og som endnu er i sin Fødselsproces. Dog haaber jeg, at dette lille Skyggerids af vor lutherske Gudstjenestes Indretning hos Dem vil finde en velvillig Modtagelse. Jeg har tilladt mig at hoslægge et Exemplar til Pastor *Al. Hansen* i Husby, hvilket jeg beder Dem at tilstille ham tilligemed Forsikringen om min Hengivenhed.

Vor gamle Kontrovers, Sprogskriptet, er da nu gaaet over i et nyt Stadium, nemlig: det aabne Spørgsmaals Offentlighedens og Revisionens. Jeg for min Del maa jo aldeles billige, at Regjeringen har givet Sagen denne Vendning.

Fra min Kone ville De og Deres elskværdige Hustru modtage de venligste Hilsener.

Deres oprigtigt hengivne

H. Martensen.◀

Faa Maaneder efter var *Martensen* Sjællands Biskop. Jeg havde i et Brev til Professor *Clausen* ytret min Forundring over, at, da *Martensen* havde saa meget imod Sprogskriptet og til alle uden Forskjel rev ned paa det i private Samtaler, han da ikke traadte offentlig frem og bekjæmpede det. Hertil svarede *Clausen* 12te Maj 1854 i et Brev, hvori han tillige berører M.s Udnævnelse til Biskop:

»Det biskoppelige Conclaves Historie fik en halv dramatisk Karakter ved de 2 Gange opdukkende Ministerkriser, der i enkelte Øjeblikke syntes lige saa vel at have

kunnet ende med Ministeriets Vigning som med dets Befæstelse. Men der manglede, som det viste sig, ethvert fast Punkt, hvortil en Løftestang kunde anlægges. Saaledes som det faldt ud, var Bispestolens Besættelse i sin Orden, og jeg for min Del kan ikke engang rose mig af, at jeg — i en Stilling, hvori jeg finder mig lykkelig — har havt meget let ved at se den yngre Kollega drages frem. For at finde sig nogenlunde vel paa en Post som den første kirkelige i den nærværende Tid, maa man have mere af tjenende Aanders Karakter, end jeg er i Besiddelse af. En anden Sag, hvorledes Kirkens Interesser ville befinde sig tjente ved en saadan Tjenstvillighed. De undrer Dem over, at M. kunde i sin Tid finde det forsvarligt at tie til »Ødelæggelsens Vederstyggelighed«, da det ikke kunde lykkes ham at bringe andre til at tale. Men er *det* ikke den fineste Verdensklogskab? Overilelse, Ubesindighed kan tilgives, naar man derefter falder til Føje, opgiver Sagen og heller tager imod de stærkeste Bebrejdelser, de mest nærgaaende Affærdigelser end lader sig friste til ved Selvforsvar at give Sagen en Offentlighed, som er de mægtige ubehagelig. Først ved Troskab imod egen Overbevisning vilde Forholdet til disse være bleven uopretteligt ødelagt.

Et lille Besøg til Slesvig ligger i min Sommerplan, og jeg vil ret meget ønske, at jeg da maa træffe Dem i Hjemmet.

Forbindtligst og hengivenst

H. N. Clausen.«

Fra denne lille Digression vender jeg tilbage til den sig nærmende Examen i September 1853, hvortil jeg forberedte mig af al Kraft.

Første Gang, denne *examen rigorosum* afholdtes, skulde der ingen Forandring ske med den, saa at jeg

maatte belave mig paa at examinere paa Tysk. Examinations-Kollegiet bestod af Biskoppen, 2 Gejstlige fra den tysktalende Del af Hertugdømmet (Provst *Caspers* og Pastor *Schmidt Phiseldeck*) og 2 dito fra den dansktalende, (Provst *Tidemann* og min Ringhed); som Præsæs fungerede Præsidenten i Appellationsretten (Kammerherre *Stemann*); endvidere et af samme Rets Medlemmer efter Omgang. Der skulde examineres i en utrolig Mængde Fag, saa at der medgik 2 Dage til mundtlig Examen, da Kandidaterne skulde prøves baade i *humaniora* og i de egentlige theologiske Fag, eftersom de ikke ved Kiels Universitet havde underkastet sig Prøver, der svarede til første og anden Examen ved Kjøbenhavns Universitet. Mig tilfaldt det saaledes at examinere baade i Verdenshistorie og i Kirkehistorie saavel som i Symbolik; *Tidemann* i Latin (hvortil *Horats* benyttedes, senere en af de latinske Kirkefædre) samt Exegetik og Hebraisk, hvortil — *pro forma* — hele det gamle Testamente blev opgivet (!); *Casper* i *theoretisk* og *praktisk* Filosofi, item Fysik (!), foruden i Dogmatik og Moral; *Schmidt-Phiseldeck* i Hermeneutik og bibelsk Arkæologi, medens Biskoppen forbeholdt sig alene den praktiske Theologi. Og saa det, der gik forud og fulgte bagetter den mundtlige Examen!! — 6 Uger før Examen skulde Kandidaterne indlevere 2 Afhandlinger, en paa Tysk og en paa Latin, over frit valgte Æmner, *item* deres Vita paa Latin; derpaa til selve Examen i Løbet af 2 Dage, Formiddag og Eftermiddag, under Tilsyn skriftlig besvare 20 Opgaver. temmelig kursorisk naturligvis! Naar saa endelig den skriftlige og mundtlige Examen var overstaaet, skulde de arme Kandidater katekisere og prædike, det første Aar alene paa Tysk, men senere begge Dele baade paa Dansk og Tysk, hvortil medgik 3 Dage, 1 til Katekisation og 2 til dansk og tysk Prædiken. Kort sagt: det var et Slags Tortur baade for Examinatorer og Exami-

nader: og hvad Opgivelsen af hele det Gl. Testamente angik, ikke andet end Humbug, da man efter stiltiende Overenskomst, baade før og senere, holdt sig til Genesis, nogle Salmer og de mest bekendte messianske Steder; og hvad *humaniora* angik, hvori der examineredes den første Dag af den mundlige Examen, var det aabenbart, at Kandidaterne gik aldeles uforberedte op. — Til Examen i Septbr. 1853 havde 14 Kandidater meldt sig, hvoraf de 12 som »Freischärler« havde taget Del i Oprøret 1848; de havde alle studeret et Par Aar ved Kiels Universitet og derefter 2—3 Aar ved forskjellige tyske Universiteter. Før Examen havde vi som sagt modtaget deres Udarbejdelser over frit valgte Æmner, og det var i Sandhed et trættende Arbejde at gennemgaa de for det meste lange Afhandlinger, hvoraf en, kan jeg erindre, udgjorde en lille Bog paa 160 tætskrevne Kvartsider paa Tysk; den var drøj at komme igjennem! Karakteren for disse hjemmeskrevne Afhandlinger gjaldt lige med Karaktererne for de *specimina*, som skreves under Tilsyn, hvilket jo var en stor Urimelighed, som vi senere fik forandret, og hvor nødvendigt det var, viste sig et af de følgende Aar, da der var indleveret en Afhandling, som var spækket med lange og mange Citater af latinske og græske Kirkefædre, og det af en Kandidat, som ikke kunde oversætte sit Ny Testamente, saa at det var klart, at han havde udskrevet en eller anden Autor. De 14 × 20 *specimina*, som bleve skrevne under Tilsyn, bleve mellem skriftlig og mundtlig Examen oplæste for det samlede Examinations-Kollegium af dettes yngste Medlem, og det var den ulykkelige Schmidt-Phiseldeck, i hvis Lod dette faldt; men da vi i 6 Timer havde hørt paa 150 af disse temmelig utilfredsstillende, i en Fart afjaskede smaa *specimina*, saa vare vi dødtrætte og pøkkede Resten sammen i Bunken, da vi havde faaet mere end nok! Senere blev den skriftlige Examen noget omændret, i Lighed

med den skriftlige Examen ved Kjøbenhavns Universitet, kun med den Forskjel, at man den ene halv Dag beholdt den gamle Indretning med 5 Spørgsmaal, som besvaredes kursorisk, medens de fik en halv Dag til hver af de 5 større Opgaver.

Det var nu ingen Spøg for mig at skulle denne Gang examinere paa Tysk (de følgende Aar skulde de 2 Præster, som repræsenterede det dansktalende Slesvig, examinere paa Dansk, hvilket Sprog Biskoppen saa ogsaa valgte for sit Vedkommende). Af de 14 var der dog 6—8, som hørte hjemme i Nordslesvig, og dem examinerede jeg, med deres Indvilligelse, paa Dansk. Det var Skik og Brug, at Kandidaterne inden Examens Begyndelse kørte omkring i Kæreth og i fuld Puds til enhver af Examinatorerne, og saaledes præsenterede de sig jo da ogsaa for den danske Præst, som de sagtens ønskede Pokker i Vold. Ved den Lejlighed sagde jeg dem, at det kun var denne Gang, at jeg skulde examinere paa Tysk, hvori jeg manglede Øvelse, og derfor helst vilde benytte mit Modersmaal til dem, der kunde Dansk. *Tidemann*, som var en stor Satyricus, morede sig over min Tysktalen, især naar jeg kom med et Ord eller en Vending, der mindede om Sproget i de tyske Lærebøger, som jeg grundig havde sat mig ind i; men vi maatte en Gang allesammen le, da en af Kandidaterne — hvoraf ingen var stiv i Latin — oversatte et Sted i en af Horats's Oder rent galt, saa at Meningen blev, at Horats var godt fornøjet med *sin ene Elskerinde* — i Stedet for med sin eneste *Villa*, som Mæcenat havde skjænket ham. Selv *Aschenfeldt* (der 1853, da der endnu ingen Biskop var, fungerede *quæ* Superintendent) maatte trække paa Smilebaandet, hvor meget han end ellers holdt over sin Værdighed. I Historien, saavel Kirkehistorien som især Verdenshistorien, vare alle de tyskdannede Kandidater mere eller mindre tynde, saa at jeg tror nok, at de havde

den tilbørlige Respekt for mig som Examinator. Det traditionelle Karakter-System var imidlertid en topmaalt Urimelighed, saa at det var næsten ikke muligt at rejcere nogen, dels paa Grund af de mange Fag, hvori der examineredes, og især fordi Karakteren for de indsendte lange Afhandlinger, i Forbindelse med Karaktererne for de praktiske Prøver, udøvede en altovervejende Indflydelse paa Hovedkarakteren. Første Gang skulde vi nemlig i et og alt følge den gamle Praxis, som var ren Humbug. En af Kandidaterne, en stor Stympet, var saaledes *Dr. phil.* (*Thomsen*) og kunde dog bogstavelig ikke oversætte en eneste Linje i Hebraisk, skjønt han selvfølgelig havde opgivet hele det Gl. Testamente; men uagtet jeg for min Del havde givet ham Nul i 4 Fag, fik han dog i Hovedkarakter: »Dritter Character mit sehr vorzüglicher Auszeichnung!« — 3dje Karakter svarede til Non, men deri var 3 Underafdelinger, hvoraf bemeldte *Dr. phil.* opnaaede den bedste!! — Senere ombyttede vi disse Karakterer med andre i Lighed med de ved Københavns Universitet brugelige; men Lighed kunde der dog ikke opnaas med Karaktererne her og der, da hele Examenen var anderledes indrettet i Slesvig ligesom i Holsten. Frem for alt var den trættende; men dog havde vi det ganske gemytligt i Examenstiden, og navnlig nøde vi Frokosten med stor Fornøjelse de 2 Examensdage, især da de iblandt os, der allerede havde examineret og for saa vidt vare færdige, skjønt vi overværede hele Examinationen, der gjerne varede i 6 Timer. Skjønt vi ikke prætenderede at sammenlignes med lærde Professorer, maa vi dog antages at have skilt os anstændig ved det os paalagte Hverv, siden der, saa vidt mig bekjendt, aldrig er sagt noget ondt om os i de tyske Blade. Endnu vil jeg kun tilføje, at Examen blev afholdt i Stænderhuset og afholdtes i de følgende Aar hver Sommer i 2—3 Uger. Vi bleve valgte paa 5 Aar,

og mit Valg blev saaledes fornyet 1858 og 1863. Jeg mindes Examenstiden med Glæde, og det gjør mig kun ondt, at den Mand, jeg i 10 Aar sad ved Siden af, Provst *Caspers*, i 1864 viste sig at være det modsatte af det, han havde givet sig Skin af! Da efter nogle Aars Forløb Tidemann blev befordret til Sjælland, kom den brave *Kofoed-Hansen* i hans Sted. De fleste af de Herrer, vi i de 10 Aar examinerede, ere vel nu Præster i Nordslesvig. Iblandt dem var der en Bondesøn fra Hammelev tæt ved Haderslev, som i sin danske Prædiken havde talt om Jesu *Nedrighed*, i Stedet for *Fornedrelse*. Det blev mig derfor overdraget at prøve ham særskilt i Dansk, for at det kunde skjønnes, om han kunde være skikket til at ansættes som Præst for en dansktalende Menighed; og han følte sig da meget krænket ved, at jeg afgav den Erklæring, at »han ikke var sit *Modersmaal* ganske mægtig«; thi skjönt hans Forældre vare dansktalende Bønderfolk, som ikke kunde et Ord Tysk, mente han dog, at det Sprog, som taltes i Nordslesvig, ikke kunde kaldes Dansk! Saaledes oplærtes danske Bondesønner i Haderslevs tysk-latinske Skole i de Tider, der gik forud for 1848.

Da Examen var til Ende, kom Stændertiden. Det var første Gang, at den *slesvigske Stænderforsamling* holdtes i Flensborg. Grev *Arthur Reventlow* fra Tønder var udnævnt til kgl. Kommissarius, og med denne Herre gjorde jeg strax Bekjendtskab. Det var en ung Mand af et anseligt Ydre, men paa Grund af sin tvetydige Holdning ikke meget anset og vistnok af alle betragtet som en temmelig upaalidelig Person, der gjerne vilde bære Kappen paa begge Skuldre. Da der skulde holdes baade dansk og tysk Gudstjeneste ved Stænderforsamlingens Aabning, kom han op til mig for selv at vælge de danske Salmer, da han var bange for, at jeg skulde vælge nogle, som kunde være til Anstød for de kjære Slesvigholsteniere! For at alt

kunde være komplet, ønskede han, at der skulde ligge Salmebøger i Stolene til de Deputerede, *item* at Gulvet i Stolene skulde belægges med Tæpper. og efter hans Anmodning lod jeg *Tofte* gjøre Indkjøb af begge Dele. I Stænderforsamlingens første Møde blev *Tillischs* Valg kasseret af den slesvigholstenske Majoritet, hvilket vakte stor Harme blandt alle de dansksindede; og det hjalp hverken paa de Danske eller Tyske, at Kommissarius samme Dag havde indbudt 500 til et lukullisk Maaltid — naturligvis paa Landets Bekostning. Dagen efter, d. 6te Oktober, var det Kongens Fødselsdag, som fejredes i *Harmonien*, hvor alle de Stænderdeputerede, den talrige Embedsstand og mange Borgere vare tilstede. Kammerherre *Steinmann* og jeg vilde have siddet sammen, men han blev kaldt op til Hæderspladsen ved Siden af Kommissarius, Overpræsidenten og andre høje Herrer. Lidt efter kom han ned til mig og sagde, at Kommissarius havde anmodet ham om at udbringe *Tillisch's* Skaal, idet han frygtede for, at Andre skulde gjøre det paa en mindre passende Maade. *Steinmann* spurgte mig derpaa, om jeg ikke vilde, da han helst vilde være fri

»Nej,« svarede jeg, »er De opfordret dertil, saa tal De, men *tal højt*, saa alle kan høre det!« Det gjorde han, og gjorde det udmærket godt, idet han uden Omsvøb beklagede, at en Hædersmand som *Tillisch* var bleven saaledes behandlet. Lidt efter udbragte Pastor *Peters* en Skaal, hvori han udtalte sin Glæde over, at vi nu havde en *flensborgsk* Stænderforsamling, hvoraf han da lovede sig meget godt. Saa rejste jeg mig da og mindede om, at da der en Gang var forebragt *Frederik d. 6te* en Klage over nogle frie Ytringer af en Dansk i Udlandet, svarede Kongen: *han maa have troet, han var hjemme!* — og da jeg nu ogsaa følte mig hjemme, vilde jeg sige min Mening rent ud, og det var da, at naar jeg ventede mig noget

godt af Fremtiden, saa byggede jeg dog egentlig ikke mit Haab paa den flensborgske Stænderforsamling, men paa Kongen, hvis Fødselsdag vi fejrede i Dag, og deri maatte jeg antage, at alle loyale Borgere vare enige med mig. — Jeg talte med stor Frejdighed, til Glæde for alle de Danske, men til Forbavselse for den diplomatiske Grev Arthur, som sagde til sin Sidemand:

»Jeg tror, han er gal!« — Da vi gik fra Bordet, takkede jeg Steinmann for hans kraftige Tale.

»Ja, men De gik lige *til* Grændsen,« svarede han og lo, uden at ane, at han selv inden 8 Dage maatte *over* Grændsen for sine Ytringer, idet Krigsminister *Hansen* deraf tog Anledning til at forsætte ham som Stabschef til Fredericia; og deri havde jeg unægtelig nogen Skyld, da Bogtrykker *Kastrup* af mig fik at vide, hvad Steinmann havde sagt, og dette blev nøjagtig refereret i *Fl. Zeitung*. Jeg blev derimod meget overrasket ved at erfare, at jeg d. 6te Okt. var bleven udnævnt til Ridder af Danebroke. Hos Grev Arthur var jeg imidlertid falden i Unaade, saa at jeg var den eneste Embedsmand, der ikke blev indbudet til hans Dinéer og Soiréer, hvilket forøvrigt var mig ganske ligegyldigt. Tilsidst blev jeg dog 2 Gange i Rad indbudet til hans Soiréer, men undskyldte mig hver Gang. Sagen var den, at Grev *Carl Moltke* havde givet ham paa Hovedet for den Flothed, hvormed han optraadte; han vilde derfor have mig til, paa den danske Menigheds Vegne, at købe de omtalte Salmebøger og Gulvtæpper; men da jeg bestandig undgik at faa ham i Tale, sendte han tilsidst Bud efter *Tofte*, der naturligvis var godt instrueret. Salmebøgerne maatte han lade os beholde, da jeg paa Titelbladene havde med et Stempel ladet trykke: *Den danske Menighed!* og Gulvtæpperne, der var skaarne i Stykker for at lægges i Stolene, kunde han ingen Nytte have af, skjønt han lod dem borttage.

Under selve Stænderforsamlingen fulgte jeg en Dag med daværende Provst *Boesen* og *Laurids Skau* paa en Tour rundt omkring i Angel, da de ønskede personlig at overbevise sig om, hvorledes det gik med den ifølge Sprogreskriptet indførte danske Undervisning. Vi besøgte 9 Skoler, deriblandt et Par i Gottorp Provsti, navnlig *Havetoft* (hvor nuværende Inspektør *Matzen* den Gang var Lærer) og *Satrup*, og allevegne svarede Børnene saa godt, at *Boesen* sagde, at det var for ham, som om han visiterede Skolerne i *Haderslev* Provsti.

Grev *Arthur* kom da ogsaa galt fra det med *Boesen*; dennes slesvig-holstenske Formand havde nemlig indsendt en Besværing over *Boesen* og Ministeriet, som Kommissarius fremlagde i Stænderforsamlingen. Da *Boesen* indberettede dette til Ministeriet, blev *Carl Moltke* vred og paalagde Kommissarius at forlade Stænderforsamlingen, hvis bemeldte Klage ikke øjeblikkelig blev tagen tilbage. Medens dette drøftedes, fik Kommissarius *Mavepine* og viste sig ikke i 8 Dage; han kom først igjen, da Forsamlingen havde udleveret Klagen. — En anden Gang havde *Laurids Skau* faaet Nys om, at Grev *Reventlow* vilde til *Kjøbenhavn* for at tale med Grev *Carl Moltke*, og da *Skau* havde en stærk Formodning om, at han vilde sætte ondt for de dansksindede Deputerede, saa skyndte han sig at komme *Fyren* i *Forkjøbet*, hvilket ogsaa lykkedes. Grev *Moltke* spurgte:

»Nu, hvorledes gaar det?«

»Jo,« svarede *L. Skau*, »det gaar saamænd ganske godt. Grev *Reventlow* er jo en herlig Mand at komme til Rette med, naar man blot kjender ham.«

Ministeren begyndte at lytte: »Hvad mener De?«

»Ja, enhver har jo sine Egenskaber, og Grev *Reventlow* er jo, som sagt, en herlig Mand, men der er jo blot det ved ham, at man kan ikke tro alt, hvad han siger.«

»*Det sank i Ministeren,*« fortalte bagefter L. Skau, der var en stor Skjelm Strax efter at L. Skau havde forladt Ministeren, kom Grev Reventlow; men L. Skau var nu ganske rolig.

Under Stænderforsamlingen var jeg af *Wegener* i Halsted bleven anmodet om at fortælle ham lidt om, hvorledes det gik. Det gjorde jeg uden at tænke paa, at det altsammen skulde i Bladene, men kort Tid derefter stod det hele i »Dagbladet«, hvor *Wegener* havde ladet det indrykke!

Det interessante Aar nærmede sig sin Slutning; forinden kunde jeg dog meddele en af de dansksindede Deputerede, at af den danske Menigheds Sognebibliothek paa 975 Bind var i Aarets Løb udlaant 7405 Bind til 334 Voxne, altsaa Bibliotheket udlaant helt omtrent 8 Gange.

I Foraaret 1854 havde *Aschenfeldt* opfordret mig til — ligesom de tidligere danske Præster — at prædike 2den Pintsedag i Nikolaj Kirke. Jeg svarede, at det skulde jeg gjerne, men naturligvis *paa Dansk*. Det ønskede han dog ikke, men sagde, at deraf vilde han kun tage Anledning til at søge Ministeriet om at faa en Medhjælper!

Sidst i Oktober kom Kong *Frederik d. 7de* til Flensborg. Da jeg hilste paa den slesvigske Minister, Grev *Carl Moltke*, og takkede ham for den Gunst, han havde bevist saavel den danske Menighed som dens Præst, svarede han: *ikke Gunst, men Retfærdighed.*

Da jeg nogle Dage efter havde en privat Audiens hos Kongen, spurgte han mig: »Hvorledes kommer De ud af det med Tyskerne?«

»Jo, godt, Deres Majestæt! jeg kommer ingen for nær, men jeg taaler heller ikke, at Nogen kommer mig for nær.«

Det Svar faldt øjensynlig i Kongens Smag: »*Det*

var ret! saadan skal det være!« sagde han fornøjet og rakte mig Haanden.

I Maj 1855 udnævntes Gad til Kateket og flyttede ind i den ny Skole i *Graven*. Embedet havde været vakant siden Slutningen af Novbr. f. A.! — Med Bygningen var det ogsaa gaaet langsomt. Da Menigheden stadig voxede og med det samme Børne-Antallet, var der i disse Aar og fremdeles nok at gjøre med at skaffe midlertidige Skole-Lokaler og Penge dertil saavel som til Ansættelse af flere Lærere. Der var ikke faa Vanskeligheder at kæmpe med, men dog var det en fornøjelig Tid, da alt skred godt fremad.

I Julen s. A. døde pludselig den brave Etatsraad *Chr. Paulsen*.

1856. I Flensborg gik alt sin jævne Gang, dog ikke uden Bryderier, navnlig i Anledning af, at vor Skolekasserers (Caspar Christiansens) Bud havde tilvendt sig over 300 Rd. af Skoleskatten, som han opkrævede, og som Kassereren maatte tilsvare. Forhandlingerne herom gav Anledning til et alvorligt Sammenstød med Hr. C., da jeg maatte staa paa Skolekassens Ret.

1857 var for mig et meget interessant Aar, der ligesom 1853 fortjener en længere Omtale.

I Maj udgik der en Indbydelse fra *Fred. Hammerich* o. fl. til et Kirkemøde i Slesvig. Da jeg frygtede for, at Grundtvigianerne fra Kongeriget skulde komme med Friheds-Ideer, der ikke lode sig realisere i Slesvig, henvendte jeg mig til mine Venner *Laurent* og *Balslev* om endelig at komme med, for at jeg, om behov gjordes, kunde finde Støtte hos dem. Balslev havde Betænkelighed ved at være iblandt Indbyderne og kom ikke; men Laurent mødte og glædede derved mig og mange flere. Af hans elskværdige Breve maa jeg afskrive et og andet; saaledes skriver han 17de Maj fra Borup:

»Kjære Graae! Venligst Hilsen! Tak for dine Bemærkninger paa Hammerichs-Cirkulæret; de satte mig i godt Humør; de vare af samme Værdi for mig som et vellykket Fotografi-Billede af dig. Ovenikjøbet var der den Herlighed ved dem, at de gjengav dig fra de lyse Marie-malene-Dage.«

I samme Brev skriver han: — »Jeg kan da, som du vel tænker, slet ikke gaa ind paa de nye Tanker i *Grundtvigs Alterbogsdaab*, og finder de henkastede Tvivl om en uefterrettelig og skjødesløs Døbers Daabs Gyldighed golde, ufrugtbare, løbende ud i et endeløst Virvar. *Martensen* hører jeg jævnlig fra; han vil ikke give Gjensvar til *den staaende Kamp*; jeg har kun kiget i samme; hvad jeg saa, var smagløst; kun liden Retfærdighed fandt jeg med Hensyn til *Martensen*. Stykket om *retractatio* er konfust; thi hvad har *Rasmus Nielsen* og *S. Kierkegaard* at bestille med den Autoritet, man bøjer sig for ved at sige: overbevis mig af Guds Ord og jeg tilbagekalder!

»Mon jeg kan komme til Slesvig? Mon jeg virkelig skal se dit Ansigt i St. Hans-Aftens Maaneskin? Det sidste Møde med dig var mig meget kjært, og det haaber jeg da, at alle følgende ogsaa skulle blive.«

Han fortæller derpaa, at han søger Farum, og mener, at nogle separatistiske Bevægelser der paa Eggen kunde være en Spore til Anstrængelse, hvortil han kunde trænge; »men ihvor det gaar,« skriver han, »ville jeg helst være hvor Gud mig helst vil have.« Han klager over en »sopor«, der jævnlig falder over ham, og som han ønsker var »fordreven 1000 Mile under Jorden; i Sammenhæng med den staar en Modløshed, som trykker næsten hver Gang, jeg skal prædike. Virkelig Fromhed, ægte Fortrøstning tykkes mig ofte at være mit egensindige Hjærte

»saa fremmed. — Tyg paa den, og gjem en Plads i din
»venstre Side til

Din

H. Laurent.

Til

Den danskeste Præst i den frieste Menighed, F. Graae!«

11te Juni skriver han igjen:

»Kjære Graae, ønskelige Nabo! — Tak for dit prægtige Brev! Men hvor forunderligt. at i den første Glæde over det skulde jeg tage Randers Avis og læse Provst »*Coldings Død* — — — — —
»Et Par Dage har jeg Lyst at tumle mig paa Ungdommelighedens prustende Ganger hos dig i Flensborg. —
»— Da jeg saa snart venter at se dit milde Ansigt. er det vist bedst at holde inde med Skrivningen og bede dig anbefale mig til din Kones Yndest, at jeg kunde fryde mig endnu mere over hendes venlige Ansigt end dit. Hendes er dog langt smukkere og mildere. Hermed Gud i Vold paa eders Sted og paa vort Sted!

Gammel Kjærlighed *grønnes* altid (Dansk Ordsprog).

Gammel Kjærlighed *ruster* ikke (Tysk Ordsprog).

Begge Tungemaal er jo lige berettigede.

Din hengivne

H. A. Laurent.«

Biskop *Boesen* var mod Kirkemødets Afholdelse og syntes heller ikke om, at jeg skulde prædike paa Dansk i Slesvig, men Ministeriet havde givet sit Samtykke til begge Dele. Nedenstaaende Skrivelser erholdt jeg i denne Anledning fra *Biskoppen* og *Fr. Hammerich*:

Kjøbenhavn 1¹/₆ 57.

»Kjære Pastor Graae!

Vi maa nu vistnok til at bekendtgjøre vort Møde i »Dannevirke« og »Flensburger«, hvad De har lovet at besørge:

før mit Vedkommende kommer det i næste Nr. af de theologiske Ugeblade og engang i næste Uge i »Fædrelandet« og »Berlingske«. Jeg vil bede Dem lægge Texten og første Bekjendtgjørelse i »Kirketidenden« til Grund for Deres Bekjendtgjørelse, dog maa jeg heri bede *udeladt mit ene Foredrag, nemlig om Dødsriget*, Grundene skal jeg mundtlig meddele, de ere politiske. Tillige maa jeg bede tilføjet til Slutning: »Medundertegnede Høyer-Møller tilbyder at bestille Logi paa Gæstgivergaarden for enhver, der henvender sig til ham.« Deres Biskop tilskriver jeg under Dags Dato med Indsigelse. De kan tro, jeg har nok at skaffe med disse to Kirkemøder iaar, idag sender jeg alene en 6. 8 Breve ud i den Henseende. Nu, Gud være med Dem, til vi med Gud ses igjen.

Deres

Fr. Hammerich.«

Kjøbenhavn 1°/₆ 57.

»Kjære Pastor Graae!

Ministeriets Konsents har jeg i Lommen. Et Par Timer, før jeg fik Deres Brev, var Etatsraad Regenburg oppe hos mig og fortalte mig med det ham ejendommelige Smil om Biskoppens Anslag. Han bad mig indgive Begjæring om Brug af Domkirken, men da jeg i Samtalens Lob nævnede Gottorps Slotskirke, behagede dette ham mere, da han saa lige ud kunde tilskrive Biskoppen, at den Kirke, vi vilde bruge, ej sorterede under ham. Jeg aftalte da, at Gudstjenesten holdes i Slotskirken og beder Dem, kjære Ven, i saa Henseende foranstalte det Fornødne ved H. Møller. Biskoppens Bemærkning om Folkekirken lo han kun ad. Uopfordret af ham finder jeg det imidlertid rettest at tilføje »eller Landskirken«; herom skal jeg nu paa Stedet tilskrive Godske Nielsen, saa De behøver ikke at skrive til Haderslev. Maaske allerede paa Mandag

ses vi, vil Gud, da jeg ogsaa har et andet Ærinde i Flensborg.

Deres

Fr. Hammerich.«

Flensborg den 14. Juni 1857.

»Oprigtighed og Venskab byder mig at underrette dig om, kjære Graae! at en Bekjendtgjørelse angaaende det paa tænkte Kirkemøde i Slesvig, som findes indrykket i »Flensburger Zeitung« for i Torsdag, har sat mig i den Nødvendighed paa Embeds Vegne at gjøre Indberetning desangaaende til det kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig.

Jeg vælger den skriftlige Vej til denne Meddelelse for at undgaa al Ordvexel i en Sag, som ved den skete Bekjendtgjørelse allerede staar som et Faktum og saaledes gjør enhver Diskussion i denne Henseende overflødig og unyttig.

Din hengivne Ven

Boesen.«

I en anonym Artikel i *Fædrelandet* blev det kort efter Kirkemødets Afholdelse bl. a. sagt, at Biskoppen havde *forbudt* mig at prædike i Slesvig Domkirke, hvortil var føjet en højst uberettiget Kritik af Biskoppens Optræden i det hele taget. Imod denne Artikel skrev jeg, med mit Navns Underskrift, et skarpt Svar. Flere Aar efter fik jeg at vide, at det var *Johannes Kok* i Burkal, som havde gjort sig vigtig. Min Artikel var saalydende:

»Naar der i »Fædrelandet« Nr. 184, i Stykket: »Skaane og Sønderjylland«, siges af Hr. »F— —d«, at »Biskoppen skal være indgaaet til Ministeriet med en Forestilling imod Kirkemødets Afholdelse, og at han, da man der ikke vilde gaa ind paa hans Forestilling, har baade selv og gennem

Provsten i Gottorp Provsti søgt at forbyde Pastor *Graae* at indlede Mødet ved Prædiken i Slesvig Domkirke:« — da finder jeg mig herved opfordret til at afgive den Erklæring: at min Biskop hverken mundtlig eller skriftlig, hverken privat eller officielt har forbudt mig at prædike enten det ene eller det andet Sted og allermindst i Slesvig Domkirke, som Biskoppen 14 Dage før Mødets Afholdelse i en privat Samtale selv raadede mig at vælge istedetfor den lille danske Garnisonskirke, som jeg ved den Løjlighed af flere Grunde personlig var tilbøjelig til at foretrække. Biskoppen havde nemlig selv havt isinde at komme til Slesvig: men nogle Dage før Mødets Afholdelse underrettede han mig i en privat og venskabelig Skrivelse om, at han havde fundet sig foranlediget til at gjøre officiel Indberetning til Ministeriet i Anledning af den i *Flensb. Zeit.* eller *Dansk Kirketidende* indrykkede Indbydelse; — og for denne Oprigtighed takkede jeg ligeledes i en aldeles privat og venskabelig Skrivelse, og siden have vi ikke vexlet et Ord sammen om den Ting; om Provsten i Gottorp Provsti vil jeg slet ikke tale, da han jo hverken kan befale eller forbyde mig noget. Med Ministeriets Tilladelse blev, som bekjendt, baade Prædiken og Mødet holdt efter Bestemmelsen, og dermed mener jeg at den Sag gjerne kunde være til Ende, især for dem, der virkelig interesserer sig for Mødet. De, der bagefter synes at interessere sig mest for at faa en Historie lavet om de mange Vanskeligheder, der havde været at overvinde for Indbyderne, skulde, efter mit Skjøn, hellere have gjort noget mere for at overvinde de store eller smaa Vanskeligheder, der afholdt dem selv fra at give Møde, og ikke ved deres Udeblivelse, forsaavidt det stod til dem, have udsat Indbyderne for at blive prostituerede, naar der mødte saa faa. at man maatte skamme sig derover. Fra Haderslev og Aabenraa Provstier mødte, saa-

vidt jeg véd, ikke en eneste Gejstlig, fra Tønder Provsti 3, fra Sønderborg Provsti 1. Det var dog ikke Biskoppens Skyld, véd jeg, lige saa lidt som det kan tilskrives de andre danske Biskoppers Lunkenhed, at der af Præster fra Nørre-Jylland og Øerne kun mødte 2—3 Jyder, 3 Fynboere og 1 Kjøbenhavner, som ovenikjøbet var en af Indbyderne! Naar det altsaa efter Hr. F— —d skal være den slesvigske Biskops Kapitalforbrydelse, at han har søgt at lægge Hindringer i Vejen for det slesvigske Kirkemødes Afholdelse, hvem bliver saa Manden, maa man vel spørge, til at kaste den første Sten paa den store Synder? Maaske Hr. F— —d.? Ja, »*overhovedet har han foresat sig at bedømme de Personer, han nødsuges til at omtale, saa mildt som mulig, — men i Grunden — — er Praxis det modsatte af Theori! Ak! vi ere Toldere og Syndere tilhobe, tænker jeg, hvor det da gjælder. ikke at snakke og skrive opad Stolperne og ned ad Væggene, men at handle og lide, i Tide og i Utide!*

Sluttelig kan jeg ikke undlade at gjøre den Bemærkning, at siden Hr. F— —d fandt det raadeligst at dække sig selv bag Anonymitetens Skjold, saa vilde det vist ikke have været upassende og næppe til Skade for Historien, om han havde ladet være at indblande min Ubetydelighed i sit Angreb paa Stiftets, eller, om man vil, Hertugdømmet Slesvigs højjærværdige Biskop, der enten han nu skal kaldes »*en politisk Biskop i god Betydning*« eller ikke, dog nok efter den almindelige Mening var den bedste, man kunde faa 1854, og endnu er og altid vil blive, saa længe han lever, »*en kristelig Biskop og en god ærlig dansk Mand*, der har staaet sin Prøve i en ond Tid som Præst og Patriot, saa at vi yngre ikke behøve at være bange for, at vi skulle forraade gamle Danmark, om vi tage Hatten af for den Gamle iblandt os og til enhver Tid vise vor Biskop den skyldige Ærbødighed, selv om vi

i flere eller færre Punkter maaske ikke kunne dele hans Anskuelser, og. hvor det gjælder Principspørgsmaal, som selvstændige Mænd maa rette os efter vor Overbevisning, enten vi faa Tak eller Utak derfor.

Flensborg den 15de August 1857.

F. Graae.◄

Den 20de Juni endte den theologiske Examen og den 22de Juni om Morgenen kom *Laurent*, hvem jeg tog imod paa Gaden. Dagen efter kjørte jeg med ham og *Fr. Hammerich* til Slesvig, hvor vi tilbragte Aftenen hos Feltprovsten *Højer - Møller* paa det Bjelkeske Palais. Ved Hjemkomsten til Hotellet traf vi Laurents Svoger, den originale og radikale gamle Student, *Sigfrid Ley*, og det var for ingen af os videre behageligt, da vi nok kunde vide, at han ved Mødet næste Dag vilde sætte os i Forlegenhed ved sin Hensynsløshed.

Den 24de Juni — St. Hansdag — var saa Kirkemødet, der aabnedes med Gudstjeneste i Slesvig Domkirke, hvor Provst *Martens* holdt en tysk og jeg derefter en dansk Prædiken (— som jeg udgav i Trykken —). Vi samledes derefter hos Madam *Esselbach*, hvor *Hammerich* først talte, og jeg derefter gav en Skildring af Barnabas, navnlig efter de spredte Efterretninger, der findes i det Ny Testamente. Derpaa traadte den drabelige *Ley*, med det barske Ansigt, frem og forlangte Ordet for et Forslag, der gik ud paa at ophæve Konfirmationstvungen. Da *Hammerich* som Ordstyrer, paa Grund af Forholdene, ikke vilde tilstede en Diskussion herom, sagde *Ley* i sin ejendommelige spodske Tone:

»Jeg troede, at Ordet var frit blandt fribaarne danske Mænd;« hvorpaa *Hammerich* temmelig theatralisk svarede helt pathetisk:

»Jeg vrister kun Sværdet af Deres Haand, for at De

ikke skal gjøre Skade dermed.« Hammerichs Øjne lynede og Ley trak Munden op til en haanligt Smil, bukkede og trak sig tilbage. Det var i Grunden en komisk Scene, men voldte dog, at de tilstedeværende Damer bleve forskrækkede og begyndte at rejse sig; min gode Ven Laurent, hvem Svogerens Optræden i høj Grad generede, fik pludselig ondt i Maven og skyndte sig ud; og det lod næsten til at Mødet vilde blive hævet. Efter en kort, men ubygelig Pause kom Laurent tilbage; jeg hvidskede til ham:

»Du maa sige noget!«

»Ja! hvad skal jeg sige?«

»Hold et Foredrag over det, du talte om i Aftes!« (L. havde Aftenen forud gjengivet en Samtale, han nogle Dage forud havde havt med Pastor *Fibiger* i Haderslev, som efter *S. Kierkegaard* havde gjort gjældende, at Kristendommen fremfor Alt stillede en *Fordring* til os, medens L. lagde Eftertrykket paa *Naadegaven*). Efter et Øjeblik's Betænkning rejste Laurent sig og overgik sig selv, idet han med henrivende Veltalenhed priste den guddommelige Naade, saaledes som den er os aabenbaret i Jesus Kristus. Den lille, livlige Mand, med Kristi Kjærlighed i sit Hjærte og med det franske Blod i sine Aarer, var strax og helt igjennem saa ganske opfyldt af sit Æmne, at jeg ikke mindes nogensinde at have hørt et saa aandfuldt Foredrag. Det var en Improvisation, der kunde give En en Forestilling om den apostoliske Inspiration. Alle bleve grebne deraf, ligesom han selv var greben. Naar man saa' den lille, tykke Mand, med det rødmossede Ansigt og det blonde Haar, skulde man ikke tro, at begge hans Forældre vare fødte Franske (Moderen dog ogsaa ganske blond); men naar han kom i Aande, var der Liv og Lys udbredt over det prægtige Ansigt med de milde og kloge Øjne. Det elskværdigste Skjelmeri var hos ham forenet med den dybeste og inderligste Følelse. Kort sagt: L.'s

improviserede Tale blev, uden Sammenligning, Mødets Glandsunkt. Fra Kongeriget mødte forresten kun ganske faa. Dagen efter kørte jeg i Selskab med *Laurent, Hammerich*, Præsterne *Brandt* og *Krohn* fra Fyn o. fl. en fornøjelig Tour gennem Angel, over Satrup og Husby til Flensborg, og samme Aften, den 25de Juni, sagde jeg Farvel til min kjære Ven Laurent, hvem denne Udflugt ret havde oplivet. Jeg saa' ham ikke mere. Fra Borup tilskrev han mig under 3dje Juli:

»Kjære Ven og tordums Nabo og nu min Næste!

— — — »Førend jeg forlader Slesvig for at gaa ind »i Skolens Solennitetssal i Aarhus, maa jeg sige dig, at det »bedste Liv og de fornøjeligste Ansigter i Slesvig fandt »jeg paa dig og din Kone —.« Derpaa skildrer han sin Deltagelse i Landemodsforhandlingerne i Aarhus, hvor han opponerede imod Forslaget til en Kirkeforfatning. I det Punkt vare vi ikke ganske enige. Imod dem, der saaledes som Provst *Valentin*, »saa' Sagen saa aldeles som en ydre politisk Foranstaltning«, var han dog vistnok, som han skriver, »i sin gode Ret ved at fremhæve Nødvendigheden »af, at en Kirkeforfatning til Velsignelse maa gaa frem af »et indre kristeligt Livsrøre, som gennemstrømmer Majo- »riteten, eller rettere ikke blot Præsterne, men ogsaa Me- »nigheden. Der kom en Pintse i Luthers Dage; der »kommer nok en i vore; men Lægmandsvalg, uden mindste »Udsigt til at falde paa troende Medlemmer, er mig en »Uting, og kan trække med os, hvor de vil. — — — -- »min Frygt kunde jeg ikke og turde jeg ikke fortie; det var mig umuligt at se et Herrens Vink i den Maade, »hvorpaa Forslaget er fremtrængt, nemlig for at under- »trykke Grundtvigs Indflydelse. — — — Skjønt jeg er »imod Lærerfriheden i den angivne Udstrækning, skjønt »jeg har Modbydelighed for Chaos og Formløshed, saa

»formaar dog mit Hjerte og min Aand ikke at mis-
 »kjende, at fra disse Kirkeopløserere, navnlig fra *Grundtvig*,
 »er udgaaet større Samling til Kirkens Hoved, større Liv
 »af *Kristi* Liv, stærkere Vingeslag og Susen af Herrens
 »Aand, end fra alle de Ordnende, de Formelle, de An-
 »stødsfri tilsammenlagt — —.«

Fra vort lille Kirkemøde i Slesvig rejste jeg til det store skandinaviske Kirkemøde i Kjøbenhavn. Den 6te Juli tog jeg over Svendborg til Nyborg, hvor jeg blev hjertelig modtagen af *d'Origny*. I et Par Dage glædede jeg mig ved at besøge de Steder, hvor jeg daglig færdedes som Skolediscipel for en Menneskealder siden, — og endnu var jeg dog ungdommelig nok, skjønt 47 Aar! — Den 10de tog jeg med Dampskibet til Korsør, hvor Licentiat *Hagerup* fra Store-Solt stod paa Broen, og i Selskab med ham var jeg, under livlig Samtale, i Kjøbenhavn, inden jeg vidste af det. Det var første Gang, at jeg kjørte paa den sjællandske Jernbane, og det gik unægtelig hurtigere end for 30 Aar siden, da jeg som Student var et Par Dage om det Stykke Vej!

Fra den 14de til 16de Juli holdtes det interessante skandinaviske Kirkemøde, hvor *Peder Kierkegaard* med glimrende Veltalenhed bekvæmpede Dr. *Rudelbach*, men hvor den vældige og veltalende Biskop *Thomander* dog især fængslede mig ved sin storslaaede Personlighed og ved Siden af ham Pastor *Hammer*, der tiltalte mig meget ved sin Ro og Klarhed. Gamle *Grundtvig* var det ogsaa en Fornøjelse at se og høre ved den Lejlighed, medens *Sjællands Biskop* glimrede ved sin Fraværelse og Professor *H. N. Clausen* kun den ene af Dagene var tilstede som en tavs Tilskuer, der aabenbar lige saa lidt som *Martenen* kunde finde sig i, at *Grundtvigianismen* her kom til

Orde! I Anledning af en Skrivelse fra Præsidenten for den brittiske Gren af den evangeliske Alliance, hvori Sprogforholdene i Slesvig bedømtes aldeles urigtig, traadte baade Hagerup og jeg op og viste det falske i de henkastede Beskyldninger. Da jeg steg ned fra Talerstolen, kom jeg tilfældig til at sidde mellem de 2 Modstandere Rudelbach og Birkedal, og det passede ganske godt, da jeg hverken sluttede mig til det ene eller det andet Parti. Samme Dag var jeg indbudet til Middag hos Prof. *Fenger*, hvor flere af Deltagerne i Kirkemødet vare tilstede. En stor Glæde var det mig til Slutning at høre *Thomander* prædike i Frue Kirke og derefter med sin mægtige Røst messe et syvfoldigt Halleluja for Alteret. Det var en Skikkelse som mindede om Luther! I Kirken sad jeg mellem gamle *Peder Fenger* og min Ven *Frits Andersen* fra Nordrup; da vi fulgtes ad ud af Kirken og talte om Thomanders Prædiken, syntes de jo godt nok derom, men den ene savnede dog Et og den andet et Andet.

»Herre Gud!« sagde jeg da, »skal man ikke være glad ved dog en Gang at faa noget andet end sit eget at høre!« — Den ene var jo en *Grundtvigianer*, og den anden en *Martensenianer*, — og *Thomander* ganske vist ingen af Delene!

Dagen derefter, den 17de Juli, rejste jeg over Langeland til Flensborg, hvor jeg i Slutningen af Maanedens traf *Regenburg*, med hvem jeg havde flere interessante og vigtige Samtaler.

Min Fødselsdag, den 23de August, traf jeg i Kirken 2 skotske Gejstlige, Dr. *Robson* og Mr. *Kerr*, der havde et Anbefalingsbrev til mig fra *Westenholtz* i London. De fulgte lidt med mig hjem, men vi havde ondt ved at gjøre os forstaaelige for hinanden, da jeg nok kunde forstaa engelsk Bog, men hverken var vant til at tale eller høre Engelsk. De vare paa Vejen til Kirkemødet i Berlin.

Den 24de August blev Grundstenen til den nye Latin- og Realskole nedlagt, ved hvilken Lejlighed Biskop *Boesen* holdt en Tale i Skolegaarden.

Den 31te August havde vi om Formiddagen Besøg af Kammerjunker *Carl Leth* fra Egeløkke, og om Eftermiddagen af *Birkedal*, der kom tilbage fra en Udenlandsrejse — to store Kontraster! — Dagen efter var gamle C. Leth samlet hos os med Etatsraadinde *Paulsen*, og de mindedes da, at de for 50 Aar siden havde leget med Dukker sammen paa Tranekjær Slot!

Endnu vare Festlighederne ikke til Ende for dette Aar! Den 4de Oktober holdt *Kongen* sit Indtog i Flensborg, og det kan nok være, at der blev gjort Stads af ham med Æreporte o. s. v. Deraf har jeg givet en Beskrivelse i *Værkmester Kruses Biografi*.

Med alt dette — theologisk Examen, Kirkemøder i Slesvig og Kjøbenhavn og nu Kongens Besøg — blev der dog arbejdet ufortrødent, men det vilde blive for vidtløftigt her at gennemgaa alt; jeg vil kun anføre, at vi i Foraaret 1857 havde lejet et Skolelokale i den sydlige Del af Byen og dertil faaet en 4de Lærer ansat; og inden Aaret gik til Ende, havde vi gjort de første Skridt til Opførelsen af en Skolebygning i den nordre Forstad. Min Kopibog*) indeholder de mange Skrivelser til Kirkevisitatorium, Magistrat og Ministerium, der bære Vidnesbyrd om den danske Menigheds og den danske Borgerskoles Tilvæxt, saavel som om de ikke faa Vanskeligheder, som skulde overvindes. I *Regenburg* havde vi en trofast Støtte! — Det kan jeg derimod ikke sige om Kirkevisitatoriet, navnlig Kammerherre *v. Rosen*, der snarere var imod end med os, dog uden at kunne udrette noget. Det i saa mange Henseende bevægede Aar endte med en meget ubetimelig

*) Af denne vil der i sidste Afsnit blive meddelt en Del Skrivelser.

Visitats af det ærede Visitorium, som jeg desaarsag tilskrev et lidt spydigt Brev den 11te Decbr. 1857, saalydende:

»Da Undertegnede først iaftes Kl. 8 modtog Underretning om, at her i den danske Kirke skal være *Speciel-Visitation* med Gudstjeneste o. s. v. førstkommende Mandag den 14de dennes, men jeg i de 3 Dage, som gaa forud, skal læse med Konfirmander, studere og prædike m. m., saa maa jeg virkelig bede det højtærede Kirkevisitorium i enhver Henseende velvilligst at tage til takke med, hvad der kan præsteres om Mandagen mellem 3die og 4de Søndag i Advent. Med saa kort Varsel i en saa travl Tid ser jeg mig ikke istand til, som det sig burde, at berede alt og mig selv. Jeg skal gjøre alt, hvad jeg kan, men *ultra posse nemo obligatur!* En *fuldstændig Visitationsberetning* kan jeg ikke fremlægge og endnu mindre opfylde den Fordring, at saavel Texten som Dispositionen til Katekisationen nogle Dage iforvejen ville være at tilstille Provsten. Det ærede Kirkevisitorium har jo knap levnet mig Tid til at studere, end sige til at skrive Dispositioner og Indberetninger. — Det eneste, jeg forud tør love det højtærede Kirkevisitorium, det er et tarveligt Middagsmaaltid, hvortil jeg er saa fri foreløbig at bestemme Tiden mellem 2—3.◀

Den Prædiken, jeg holdt bemeldte Mandag mellem 3die og 4de Søndag i Advent, havde til Thema: »*Frygt ikke, men tal og ti ikke!*» og findes aftrykt i min Vinterpostil. Saavidt jeg mindes, var det den eneste Visitats der blev holdt i den danske Kirke i al den Tid, jeg var Præst i Flensborg. Biskoppen var selv Medlem af den danske Menighed og behøvede derfor ikke at visitere, og Kirkevisitoriet kunde ogsaa godt blive borte! Herr v. *Rosen* vilde gjerne regjere, men for den danske Menig-

heds Vedkommende lykkedes det ikke. For mig gjaldt det om at hævde den frie danske Menigheds Selvstændighed uden derfor at gjøre mig skyldig i Overgreb. Jeg fulgte det Princip, som jeg udtalte for Kongen ved Audiensen 1854.

I den forlangte Indberetning til Kirkevisitatoriet skrev jeg under 30te Decbr. 1857 bl. A.:

»Med Hensyn til Kirke og Menighed er det mig en
 »Glæde at kunne indberette, at ligesom Menigheden nu er
 »voxet til c. 300 Familier, saaledes vedbliver ikke blot
 »Kirkegangen at være særdeles god og stadig, men at der
 »i en snævrere Kreds ogsaa i det sidste Aarstid har vist
 »sig saa megen Interesse for aandelige Anliggender, at jeg
 »fra Vinterens Begyndelse til Pintsen, med Undtagelse af
 »Fastetiden, og senere fra hen i Efteraaret har kunnet
 »holde Bibellæsning en Gang ugentlig, nemlig Onsdag-
 »Aften, i den danske Borgerskoles Lokale, dels for ældre
 »Medlemmer af Menigheden af de forskjellige Stænder —
 »dog ogsaa for enkelte af de tyske Menigheder —, dels for
 »mine Konfirmander, som frivillig have indfundet. Her-
 »med agter jeg fremdeles at fortsætte, saaledes, at jeg en
 »Gang om Maanedn tillige vil holde Missionstimer. Kom-
 »municanternes Tal har i dette Aar været 167, men jeg
 »haaber, at det med Tiden vil blive større. Det er en
 »sorgelig Sandhed, som ikke bør forties, at Embedsstanden
 »i det hele taget i saa Henseende ikke giver noget godt
 »Exempel; og det maa meget beklages, at netop de højere
 »og højeststaaende Embedsmænd, paa hvem manges Øjne
 »vogte, ere de mest ukirkelige, skjönt det, fra en anden
 »Side betragtet, unægtelig er godt, at der ikke finder
 »nogen Trang Sted, navnlig med Hensyn til Deltagelsen i
 »den hellige Nadvere, som man jo ikke kan nyde *uværdig*
 »uden at *æde og drikke sig selv til Dom.*«

I 1858 kunde jeg under 30te August anmelde for Kirkevisitatoriet, at den nye Skolebygning (i Nystad) nærmede sig sin Fuldendelse og ved samme Lejlighed andrage paa Ansættelsen af en 5te Lærer.

Hen paa Efteraaret fik jeg — efter Pastor *Gjedes* Død — en meget hjærtelig og indtrængende Opfordring fra Lindelse Sogneforstanderskab om at søge Lindelse, da i saa Fald hele Menigheden vilde bede om at faa mig til Præst. Hvor kjært det end var mig at blive saa venlig erindret efter 20 Aars Forløb, kunde jeg dog ikke bestemme mig til at forlade Flensborg.

Aaret 1859 var begyndt med Sorg — og endte med Ubehageligheder, men havde ogsaa sine Glæder.

Sidst i Maj rejste jeg til Kjøbenhavn, og den 5te Juni deltog jeg med min Svigerfader i Grundlovsfesten i Tivoli, hvor jeg ved Festmaaltidet kom til at sidde i Nærheden af gamle *Grundtvig*. Jeg havde aldrig før talt med ham, men benyttede Lejligheden til at hilse paa ham og præsentere mig som en Søn af hans gamle Venner i Bostrup (1805 – 1808); han svarede meget mildt:

»Ja, den Gang var De ikke født, men jeg husker nok Deres Broder *Christian*.« Det vidnede om en god Hukommelse, efter 51 Aars Forløb, i hvilke Grundtvig hverken havde været paa Langeland eller nogensteds truffet min Broder. — Gamle *Gunny Busck* sad ved Siden af ham og udbragte en Skaal for Italiens Befrielse: han var aabenhjærtig eller rettere aabemundet nok til at fortælle Publikum, at da han for et Par Dage siden messede Kollekten paa *Kristi Himmelfurtsdag*, hvori vi bede Gud »styre og forhindre Djæveln og alle Tyranner paa Jorden«, saa tænkte han paa Italien! Hvor meget jeg end sympathiserede med *Garibaldi*, saa kunde jeg og vistnok flere ikke andet end forbauses over den skikkelige Præstemands ubegribelige Taktløshed.

Kort efter tog jeg tilbage over Kiel til Flensborg, hvor

jeg strax efter deltog i den aarlige theologiske Examen, idet jeg var gjenvalgt som Medlem af Examinations-Kollegiet for de næste 5 Aar (1858—63).

I August led den danske Menighed et stort Tab, idet den ufortrødne Patriot, Værkmester *Kruse*, døde den 21de August af Mundklemme som Følge af, at han havde traadt et Søm op i Foden. Da jeg besøgte ham paa Sygelejet, og han ikke kunde tale, pegede han paa Kongens Portræt; jeg forstod, hvad han mente dermed, og gik efter hans Død til Kongen, som i Sandhed tog sig faderlig af Kruses yngste Søn. Ved hans Grav talte jeg over Dom. 14, 14: »fra Æderen gik Spise ud, Sødme kom fra den stærke«; og senere skrev jeg, som alt anført, hans Biografi.

I samme Maaned havde jeg en vidtløftig Korrespondance med Kirkevisitatorium og Ministerium om Kirke- og Skolevæsen. Kirken trængte til Udbedring og Udvidelse, en Skole skulde vi have i den sydlige Del af Flensborg og en 6te Lærer ansættes. Den Gang kunde man udrette noget!

Vore kjæreste Omgangsvener i Flensborg, daværende Adjunkt *Jens Krog* og Kone, flyttede i dette Efteraar til Grumtofte, hvor Krog blev Diakonus. Ved hans Ordination kom jeg uventet i en ubehagelig Konflikt med Biskoppen, til hvem jeg ellers stod i et venskabeligt Forhold. Sagen forholdt sig saaledes: Da Krog, som i de Dage logerede hos os, skulde ordineres og i den Anledning levere til Biskoppen sit vita, blev denne, der havde sine Skrøbeligheder, vred over, at bemeldte vita ikke sluttede med et fromt Ønske. Biskoppen skrev derfor nedenunder:

»Fremdeles oplæses:

»Biskoppen tilføjer, at han tør nære det Haab, »at Hr. Krog ved Indvielsen til Præsteembedet er gennem- »trængt af Vigtigheden og Betydningen af dette høje og

»hellige Kald, og at han under Herrens Naade og ved
 »hans Aands Bistand vil føre det i Retsindighed og til
 »Velsignelse for sig selv og sin Menighed.«

Dette forlangte Biskoppen, at Kateket *Gad* ved Intimationen skulde oplæse fra Prædikestolen i den danske Kirke den 12te Oktober.

Sagen hængte egentlig saaledes sammen: Krogs Svoger, *Hjort* i Lyksborg, havde været saa uheldig at mishage Biskoppen ved Ordinationen i Sommer, først for det store Skjægs Skyld, som Biskoppen ikke kunde fordrage, og dernæst fordi hans Vita kun indeholdt korte statistiske Data om hans Fødsel og Examinere etc., hvilket foranledigede Biskoppen til ved Krogs Ordination, som han ellers godt kunde lide, i en Skrivelse til de 4 Ordinandi at indskærpe Kandidaterne, at deres Vita skulde affattes i en sømmelig Tone, saaledes at de korte Levnetsbeskrivelser kunde være passende til Oplæsning ved Intimationen i Kirken. Dette havde Krog ogsaa bestræbt sig for, men da Biskoppen hverken udtrykkelig havde forlangt en *Be- kjendelse* eller med Bestemthed angivet, i hvad Form de skulde være, og Krog aldrig havde set eller hørt et saadant Vita, var han, som sagt, saa uheldig ikke at træffe Biskoppens Smag. Da Krog nu Mandag Form. Kl. 10 kom med de andre op til Bispen for at aflevere sit Vita og faa de 5 Spørgsmaal, som skulde besvares hjemme inden næste Dag Kl. 10, blev han som sædvanlig modtaget med stor Venlighed, men Piben fik pludselig en anden Lyd, da Bispen kom til Slutningen af hans Vita og der savnede et Vidnesbyrd om hans Tro eller Trang til Guds Naade og Bistand. Biskoppen tænkte nu, at Krog havde ladet sig forføre af *den ulykkelige Svoger*, som dog slet ikke vidste noget af Krogs Vita at sige. I hvert Fald blev Bispen meget vred, og udtalte ikke blot, at »han ikke

havde ventet af Krog, at han ikke vilde rette sig efter hans Vink og Vilje«, men gik endog ham ganske forbi, idet han, nemlig Bispen, kun ønskede de andre Kandidater, hvis vitæ vare *in optima forma*, Guds Naade og Bistand, »ligesom de selv havde bekjendt, at de følte Trang dertil!« Krog blev saa forbavset over denne Medfart, at han forstummede ganske, idet han tillige ansaa det for klogest at tie. Kl. 11 s. D. fik Pastor Gad, som skulde intimere om Onsdagen, Kandidaternes Vitæ tilsendt og deriblandt Krogs med Biskoppens ovenfor anførte Paategning, saaledes understreget, som det findes her. Kl. 6—7 om Aftenen kom Gad til mig for at raadføre sig med mig; og da jeg frygtede for ikke at kunne udrette noget i den Stemning, hvori jeg var kommen ved denne uhørte Behandling, bleve vi enige om, uden at tale noget derom til Krog, at Gad skulde gaa op til Biskoppen og bede ham om at forandre det, eller, hvis han ikke vilde det, da at bede sig fritagen for Intimationen. Det første vilde Bispen slet ikke indlade sig paa, da han troede, at Krog havde villet trodse ham, og at han havde ladet sig forlede dertil af Svogeren; det andet tilstedte han, men saaledes, at han i det Tilfælde *selv* vilde udføre Intimators Funktion og da gjøre Menigheden bekjendt med Sammenhængen af det hele, »og saa skulde Vedkommende faa det meget stærkere!« Gad vilde »sove derpaa«, og efter at vi samme Aften Kl. 9 havde konfereret med Krog, blev det bestemt, at Krog næste Formiddag, naar han overrakte sine *specimina*, hvormed han endnu ikke var færdig, skulde erklære for Biskoppen, »at det var en Fejltagelse, naar denne antog, at han havde handlet af Trods, da han tværtimod havde skrevet *bona fide* og uden nogen Vejledning af andre.« Det hjalp imidlertid ikke; Biskoppen vilde jo nok tro ham paa hans Ord, men blev dog ved sit og vilde ikke indrømme,

at der fandtes det mindste i Krogs vita, som kunde siges at afgive Vidnesbyrd om hans aandelige Standpunkt:

»Menigheden kjendte ikke Martensen (der havde givet Krog en god Attest), og det var jo desuden længe siden, han havde hørt hans Forelæsninger; og hvad Bibellæsningen (som Krog havde holdt) angik, da maatte han ikke tro, at den var saa bekjendt, som han bildte sig ind* o. s. v.

»Jeg bilder mig slet intet ind,« svarede Krog og gik med uforrettet Sag. Noget efter kjørte Biskoppen til Glücksborg, men kom snart hjem igjen, da han ikke havde faaet Audiens, og ved Hjemkomsten laa der et Brev til ham fra mig. Strax efter, omtrent Kl. 3 Tirsdag Eftermiddag, kom Biskoppens Tjener for at hente Krog, der øjeblikkelig rejste sig fra Middagsbordet, skjønt han haardt trængte til at faa noget at styrke sig paa, og han traf da ogsaa Biskoppen i en venligere Stemning. Biskoppen lod ham læse mit Brev:

»Det maa De jo have bedt Graae om at skrive?«

»Nej,« svarede Krog, »men jeg har fortalt ham, hvad der er passeret.«

»Ja, jeg kan i Grunden ganske godt lide det Brev; det røber Agtelse for mig, Tillid og Kjærlighed.« Kun opponerede han mod Udtrykkene: »blussede op« og »biskoppelig Myndighed«.

»Havde jeg brugt biskoppelig Myndighed,« sagde han, »saa havde jeg revet det Papir itu og slet ikke ordineret Dem paa den Lap!« — og fremdeles: »slog jeg Dem maaske? svar: slog jeg Dem?«

»Nej,« svarede Krog smilende, »men jeg kan rigtignok ikke sige andet, end at D. H. blev meget vred.«

»Javist blev jeg vred! javist er der et gammelt Menneske i mig! Vilde De nu virkelig have føjet til, hvad jeg ønskede?«

»Ja, naturligvis strax,« svarede Krog.

»Men hvorfor sagde De det da ikke?«

»Ja, D. H. blev jo saa vred, at jeg holdt det for raadeligst at tie.« Derpaa endte Samtalen meget venlig, og Resultatet blev, at Krog kunde sende Bud til Gad efter Vitaet og selv føje *et Par Ord* til i Stedet for Paategningen. Kl. 4 s. D. vare de allesammen til Colloqvium; alt var saare godt, og Krogs Afhandlinger de, der tiltalte Biskoppen mest. Næste Dag var Biskoppen mildere og roligere, end han plejede; han taledede over 2 Tim. 2, 23 ff., hvorefter Krog holdt en udmærket Prædiken over 2 Tim. 4, 2—3. Der var 20 Gejstlige tilstede foruden Biskoppen og de 4 Ordinandi. Kl. 5 spiste vi alle hos Biskoppen, der imidlertid ikke taledede til mig, saa at jeg nok kunde mærke, at han just ikke var venlig stemt imod mig.

Det varede et Aarstid, inden det gode, gamle Forhold mellem Biskoppen og mig fuldkommen vendte tilbage, men det blev dog atter godt, uden at vi nogensinde mundtlig berørte den ubehagelige Strid. Jeg skaanede hans Æmfindtlighed og bragte, saa vidt det stod til mig, Sagen i Forglemmelse. Da jeg Nyaarsdag 1863 som sædvanlig hilsende paa Biskoppen, var han navnlig i særdeles godt Lune og sagde i en spøgefuld Tone:

»Ja, jeg kommer nok snart til ogsaa at gratulere dig,« og saa fortalte han, at han havde indstillet mig til Danebrogsmand, hvad jeg for Resten ikke blev; men det var mig dog kjært, at min gamle Bisp havde agtet mig værdig dertil.

Boesen havde, som sagt, sine Skrøbeligheder, men var forøvrigt en retsindig og kristelig Mand, for hvem jeg nærrede baade Agtelse og Hengivenhed. Vor Korrespondance i den Anledning var saalydende:

Mine Breve til Biskoppen:

1.

Flensborg ¹¹/₁₀ 59 .

»Højærværdige kjære Biskop! Du har ikke blot kaldt mig din Ven og taget mig til din Skriftefader, men du har ofte tilladt mig at gjøre Brug af det fortroligere Forhold, hvori du har været saa venlig at stille dig til mig, uanset at du var og er min høje Foresatte og jeg kun en simpel Præstemand. Jeg vilde svigte den Tillid, Du har vist mig, og jeg vilde gjøre mig skyldig i en skammelig Fejghed, dersom jeg ikke i al Ærbødighed sagde dig, at jeg i høj Grad baade beklager og misbilliger den Maade, hvorpaa du har behandlet Krog, denne ikke blot beskedne, men i Sandhed ydmyge Mand. Han er ikke blot i disse Dage min Gjæst, men han har i 3 Aar været min daglige Omgangsvæn. og jeg vidner for Gud, at jeg ikke har kjendt noget Menneske, paa hvem jeg snarere turde anvende det Ord: »sandelig en Israelit, i hvem der ikke er Svig.« Saaledes har ogsaa du betragtet ham, da du tog hans korte Levnetsbeskrivelse i Haanden, men i det samme Øjeblik. du savnede et Par Ord, som paa Papiret kunde udtrykke, hvad du maatte vide opfyldte hans Hjærte, blussede din Vrede op, — og »en Mands Vrede udretter ikke det, som er Ret for Gud.« Du kom til at tænke paa *den ulykkelige Svoger*, om hvem vi tidligere have talt, og med din hele biskoppelige Myndighed kastede du dig over den uskyldige, som aldrig havde tænkt paa at trodse dig, men kun behøvede en venlig Opfordring for strax at sætte sig hen og føje til, hvad du savnede, som jo ikke var andet, end hvad hans Hjærte var fuldt af, og som hans Prædiken paa selve Ordinationsdagen sikkerlig, som forhen, vil bære Vidnesbyrd om for Menigheden. Kjære Biskop Boesen! Faa af de nuværende slesvigske Præster kjende dit

Hjærte saa nøje som jeg, der véd, at vel kan du blive heftig og stundom glemme dig selv, men at dit Hjærte dog i Grunden er blødt og mildt, som kun en Børnevens kan være det; og at vel kan du sagtens ligesom vi andre ofte nok have ondt ved at faa Bugt med det gamle Menneske, som kun drives af den Kjærlighed, der søger sit eget; men dog har jeg aldrig tvivlet om, at du elskede Herren og hans Hellige, lige saa vist som jeg ved, at du brænder af Nidkjærhed for Guds Hus. Men, om jeg saa aldrig skulde tale med dig mere uden som den, der staar for dig som din Undergivne, dette vil jeg dog nu sige dig som en ærlig Mand, der mener det oprigtigt med dig: Du kan sætte din Villie igjennem til Trods for Bønner og Erklæringer, men du handler da ej, efter min Overbevisning, som Hans Tjener, hvis Villie skal ske som i Himlen saa og paa Jorden; du kan krænke og knuse en værdig ung Mand, men du kan ikke berøve ham alles Agtelse og Deltagelse. Du »vil« det ikke, det véd jeg; men gør du alligevel, hvad du »ikke vil«, saa vil det gjøre mig endnu mere ondt for din Skyld end for hans, som i dette Tilfælde vilde komme til at lide uskyldig. Det forbyde Gud, og derfor skriver jeg til dig, i *Jesu* Navn, Amen!

Tilgiv mig min Dristighed og vær fremdeles venlig mod din ærbødigst hengivne

F. Graae.«

2.

Flensborg ²⁰/₁₀ 59.

»Højærværdige kjære Biskop! Din ærede Skrivelse af 16de dennes har jeg modtaget som Svar paa mit Brev af 11te (ikke 10de) dennes, og jeg er dig meget forbunden, fordi du vilde udtale dig for mig, om det end gjør mig ondt, at jeg i den omtvistede Sag endnu ikke kan dele alle dine Anskuelser, hvor gjerne jeg end vilde være enig

med dig. Deri mødes vi dog, at vi begge ere glade over, at »Differentsten med Vedkommende blev hævet«; men naar du »beklager, at dette ikke skete paa en langt lettere Maade«, nemlig ved et Vink af Vedkommende selv strax i samme Øjeblik, da kan dette vistnok indrømmes uden at deraf følger, at Vedkommendes Tavshed bliver »uforklarlig« under de givne Omstændigheder, end sige at Krogs Forhold ved denne Lejlighed, hvad du vel heller ikke mener, skulde kunne give nogen grundet Anledning til at drage en Parallel mellem ham og en umyndig »Skoledreng«, da det dog vist i al Fald laa nærmere at søge et Forbillede, som ingen behøver at skamme sig ved. Hvad iøvrigt den biskoppelige Myndighed angaar, som du nok tror, at jeg ikke kan finde mig til Rette med. da har det aldrig kunnet falde mig ind at ville bestride Biskoppens Beføjelse til at foreskrive Ordinanderne, hvorledes deres Vita skulde affattes, lige saa lidt som jeg vilde gjøre nogen Ophævelse over, om en Kandidat i den Anledning fik en Tilrettevisning, hvor drøj den end var, og enten han saa fortjente den eller ej; og jeg vilde lade det være Vedkommendes egen private Sag at finde sig i det altsammen med Taalmodighed, selv under en saa paafaldende Forbigaaelse som den, der umiddelbart derefter vederfores Krog Mandag-Formiddag i de andres Nærværelse. Krog fandt sig jo ogsaa deri og arbejdede flittig hele Dagen paa sine 5 Afhandlinger. Først Mandag-Aften erfarede jeg Paategningen, hvormed dog Gad og jeg nødig vilde forstyrre Krog under hans anstrængende Arbejde. Samme Aften fremførte Gad sine Bønner; Tirsdag-Formiddag afgav Krog sin Erklæring, og først Tirsdag-Eftermiddag traadte jeg til for at gjøre et sidste Forsøg, saa at jeg ikke kan siges at have overilet mig i denne Sag, som jeg nok tænkte vilde volde ogsaa mig Ubehageligheder. Hvad jeg da fandt mig foranlediget til at træde i Skranken for, det var alene: *at afværge*

Correctionen i Kirken umiddelbart før Ordinationen (om Onsdagen); og det, jeg til enhver Tid vil bestride, det er den Paastand, at Biskoppen skulde være »i sin gode Ret«, naar han ansaa den Kandidat for »ikke værdig til at ordineres«, paa hvis Levnet og Levnetsbeskrivelse der ikke var andet at udsætte end der var paa Krogs, der jo ikke har vist sig ulydig mod Biskoppens Befalinger eller uvillig til at rette sig efter sammes Opfordring. Derimod vil jeg gjerne indrømme, at Biskoppens Tilføjelse var holdt saaledes, at det Tilfælde godt kunde være indtraadt, at en og anden i sin Troskyldighed kunde have tænkt, at Nr. 1 blev *publico encomio ornatus*; men det var dog ikke Mening, og netop »de dybere tænkende Embedsbrødre vilde tilvisse have dømt anderledes derom; og det vilde have vakt saa meget mere Anstød, som Vedkommende, der jo ikke var ubekjendt og fremmed for Menigheden eller Brødrene, netop som Religionslærer her i Byen havde erhvervet sig saa megen Agtelse og Tillid, at det umulig kunde have været til Opbyggelse for nogen, om han som Ordinandus i den danske Kirke havde faaet, hvad man kunde kalde »en ordentlig Vidsker«. Dette er *cardo rei*, mener jeg, som jeg maa bede fastholdt, naar Spørgsmaalet er om, hvorfor jeg tog mig den Sag saa nær. Og at det var, saa at sige, den 11te Time, hvori jeg henvendte mig til Biskoppen for om mulig at afholde dig fra en Handling, som jeg var vis paa, at du bagefter vilde komme til at ønske ugjort, det maa heller ikke glemmes, naar det, jeg skrev i et kritisk Øjeblik med Alvor og Varme, siden efter underkastes en Kritik, efter at Differentsten er hævet, som du dog anser for »et Gode«, der er »foranlediget« ved Brevet, om hvilket du jo ogsaa strax var saa venlig at ytre til Krog, at du kunde »ganske godt lide det, da det røbede Agtelse, Tillid og Kjærlighed«. At jeg i det mindste havde bestræbt mig for at være »Sandheden tro i Kjærlig-

hed. det turde jeg bevidne, og derfor sluttede jeg det med Frimodighed i *Jesu* Navn; og allermindst havde jeg ventet, at det skulde give Anledning til en *admonitio amica*, at jeg i en alvorlig Sag af kirkelig Natur mindede dig som mig selv om vor fælles øverste Tilsynsmand. Du véd dog, at jeg ellers hverken leger eller lefler med det Hellige, og derfor kan jeg ikke sige andet, end at det har bedrøvet mig, at dette Brev ikke blot kunde forbavse dig, som om det var skrevet »med Heftighed«, men endog forarge dig, som om det var opfyldt »med Bitterheder«, — og dog sluttedes i *Jesu* Navn! Jeg indrømmer, at det kunde være bittert nok for den, som det angik; men forudsat, at der var Sandhed deri, har Sandheden da ikke altid sin egen Bitterhed for os Syndere? Du finder det ogsaa upassende, at jeg ved denne Lejlighed har berørt mit Forhold til dig som din *Skriftfader*; men kan da en Sag, under hvilken Hjærtets Tanker vorde aabenbare, i Sandhed siges at være dette Forhold saa aldeles uvedkommende? Det passende kan dog ikke altid bestemmes efter Konvoniensens Regler. Du vil nu ikke længere være *min* Skriftefader, og det sømmer sig ikke for mig at prøve de Grunde, som du anfører for din Beslutning; jeg takker dig for din personlige Velvillie og aandelige Bistand i adskillige Aar, rige paa Sorger og Glæder. Du kjender vel nogle af mine mange Fejl og Skrøbeligheder; du véd, at der ruller varmt Blod i mine Aarer ligesom i dine, saa at jeg kan ogsaa blive vred og stundom sige eller gjøre det i Hidsighed, jeg bagefter fortryder; men dersom jeg ikke bedrager mig selv, saa hører jeg just ikke til de meget mistænksomme og heller ikke til dem, der ej kunne taale Modsigelse, saa at det af den Grund skulde være »pinligt« for mine Venner at være oprigtige imod mig, hvad enten de ere mine Skriftefædre eller ej; men jeg sætter paa den anden Side ogsaa stor Pris paa, at jeg frit og frimodig tør

udtale og hævde min egen Overbevisning om, hvad jeg anser for Sandhed og Ret. Jeg skulde heller ikke mis-kjende dig, om du kunde ønske dig en anden til Skrifte-fader; skulde det være eller blive Tilfældet, da beder jeg dig at sige mig det i al Oprigtighed; thi mit Embede for-byder mig, som du véd, »at trække mig tilbage i al Stilhed«.

Sagen er nu den, tænker jeg, at vi begge to ere for gamle og graa, til at vi skulde kunne eller ville skifte An-skuelser og Meninger som Klæder og Sko; men tro derfor ikke, at jeg i daarligt Hovmod stiller Fordringer til dig i Stedet for til mig selv, og tænk ej, at jeg skulde elske eller ære nogen Broder eller Biskop mindre højt, fordi Omstændighederne havde givet mig Lejlighed til at erfare, at ogsaa ældre og ellers besindige kristelige Mænd kunne have deres ubevogtede Øjeblikke, da de ved en virkelig eller indbildt Modstand bruse op i Lidenskab. Enhver kan fejle, véd jeg, men kun en Kristen gaar saaledes i sig selv, at han opstaar af Bønnen fornyet i det indvortes Menneske; jeg skal ikke glemme de milde Ord, du i Kjær-lighed taledes fra Altret ved Ordinationen i Onsdags! Jeg slutter nu dette Brev, vel ogsaa denne Korrespondance, med det Haab, at vi ved Guds Bistand nok skulle kunne »fordrage hinanden i Kjærlighed«; og dertil venter jeg, at du i dit Hjærte vil svare Amen! Det er det eneste Svar, jeg begjærer.

Din ærbødigst hengivne

F. Graae.◄

Biskop Boesens Brev:

Flensborg den 16de Oktober 1859.

»Du har, min kjære Pastor Graae! i Skrivelse af 10de dennes fundet det ikke alene passende ved Siden af andre Grunde at berøre dit Forhold til mig som Skriftefader i

en Sag, som jeg tør mene at være dette Forhold aldeles uvedkommende, men meget mere for din Pligt at træde mig i Møde med en Heftighed og Iver. der ikke kunde andet end forbause mig. Anledningen dertil skal jeg ikke videre gaa ind paa eller søge at dechiffere, da dette vist ikke vilde føre til noget ønskeligt Resultat, men skal kun bemærke, at Skrivelsen dog har foranlediget det Gode og for saa vidt fortjener Tak, at Differentsen med Vedkommende, hvoraf jeg ikke skal nægte, at jeg var bleven saa meget smerteligere afficeret, som den kom mig saa ganske uventet, derved blev hævet, hvad der vist ikke var mig mindre behageligt, da jeg i høj Grad havde faaet denne unge Mand kjær; men desto mere beklager jeg, at det ikke skete paa en langt lettere Maade, hvis Vedkommende nemlig, der jo selv er fuldmyndig, vel véd, hvad han gjør, og langt fra ikke tør betragtes eller behandles i det mindste fra min Side som en enfoldig, godmodig og uansvarlig Skoledreng, strax havde givet mig blot det allermindste Vink i Steden for ved en paafaldende og mig endnu uforklarlig Taushed tilsyneladende at forblive i sin efter mit Skjønnende aldeles umotiverede Tilsidesættelse af en saa hensigtsmæssig og billig Opfordring til en ung Mand, der fremstiller sig for at indvies til en Herrens Tjener, som den, der fra min Side var gjort, og hvortil jeg tør anse mig aldeles beføjet uden i mindste Maade at overskride den biskoppelige Myndighed, -- om ved Tilføjelsen af nogle faa Ord i det Levnetsløb, der skal oplæses i Kirken, at aflægge ogsaa en troende Bekjendelse eller et offentligt Vidnesbyrd om sig selv *før* Ordinationen — ganske vist mindre for min Skyld, der kjender i det mindste altid noget, mere eller mindre, til Ordinanden, om ikke videre, saa dog fra det forudgaaende Colloqvium — men lige overfor Menigheden og de dybere tænkende Embedsbrødre, der assistere ved Ordinationen, som jeg nødig vilde gjøre

til et blot *opus operandum*, for derved at vække og motivere den Deltagelse, som Handlingen og Ordinandus gjør Krav paa.

At Aflæggelsen af en saadan Bekjendelse eller Vidnesbyrd fra Ordineredes Side for Resten maa være frivillig, efter at han er bleven opfordret dertil, maa vistnok indrømmes; thi har han efter den Selvprøvelse, som Opfordringen udkræver, ingen Bekjendelse eller intet Vidnesbyrd om sig selv, som han tør være bekjendt ved denne Lejlighed at fremlægge, saa er han i sin Ret, naar han vægrer sig derfor, men jeg er lige saa vist i min gode Ret, naar jeg da heller ikke anser ham for værdig til at ordineres.

Forøvrigt ville vi lade din Skrivelses Indhold staa ved sit Værd, der dog næppe vilde finde sin rigtige Bedømmelse og Afgjørelse imellem os, der ikke kjende Hjærterne, maaske mindst vore egne. Kun dette kan jeg ikke undlade at bemærke, at man vist bør være yderst varsom med at bruge Jesu Navn, der destoværre altfor ofte og let falder i Munden eller i Pennen — især naar man træder sin Broder personligt i Møde med Bitterheder og Bebrejdelser, om de end ere blandede med Udtryk af en velvilligere Natur, hvad enten saadanne Udladelser staa i Forbindelse med Tanker, der udgaa fra dit eget Hjærte, eller ere foranledigede af og grundede paa andres Relationer og individuelle Indtryk, der som oftest ere ensidige og kunne derfor selv hos de bedste være skjæve og vrange, allerhelst naar det gjælder det eget kjære Jeg.

Idet jeg til dette Gjensvar, som jeg tror at være dig skyldig, nu blot skal tilføje, at jeg, hvad ogsaa du vist ved nærmere Eftertanke vil finde i sin Orden og derfor ikke miskjende, maa i al Stilhed trække mig tilbage fra min Funktion som din Skriftefader i Fremtiden, da jeg paa min Side ikke længer ser Muligheden af eller det rigtige i, at der imellem os finder i saa Henseende en Reciprocitet

Sted, som jeg forudføler at ville herefter blive mig altfor pinlig, saa meget mere, som det jo ikke vil staa i min Magt i ethvert Tilfælde og ved ethvert Ord at modificere dine Tanker og Meninger med Hensyn til den biskoppelige Myndighed, som du tror at have fundet og saa godt som rent ud erklæret, at jeg misbruger i Lidenskabens Tjeneste, anbefaler jeg mig og mine, som Medlemmer af den danske Menighed i Flensborg, fremdeles til denne Menigheds nu som før os kjære Sognepræsts og Sjælesørgers aandelige og velvillige Deltagelse.

Din hengivne

U. S. Boesen.

Velærværdige

Hr. Pastor Graae, Ridder af Dannebrog,
i Flensborg.◄

I Decbr. 1859 skrev jeg paa given Anledning følgende Artikel i Dannevirke:

»Et Ord til Oplysning om Sagens rette Sammenhæng.

Et Medlem af den danske Menighed, der ikke tør være sit Navn bekjendt, har — ifølge »Dannevirke« Nr. 293 — paa en Spadseretur udenom Flensborg tilsyneladende gjort et dybt Indblik i den danske Menigheds Tilstand, som vilde være sørgeligt nok, hvis der var mere Sandhed deri, end hvad man kan vente sig af et saadant Fugleperspektiv. Rimeligvis er Historien om Arbejdsmanden osv. kun et Eventyr, og det hele en snild Manøvre; men hvad enten nu Angrebet er paa Skrømt eller for Alvor, saa er det rettet mod navngiven Mand, og derfor bør det offentlig tilbagevises.

Først fremsættes den Paastand, at *en Mængde Smaafolk ikke sætte deres Børn i den danske Skole, fordi Bøgerne, der bruges i Skolen, koste mere, end Vedkommende have Raad til at give.* Til Oplysning herom tjener, at de Bøger, som et Barn bruger, der gennemgaar hele Skolen fra 6 til 15—16 Aars Alderen, koste i et og alt 6—7 Rdl.; og for bedre Kjøb slipper vist ingen igjennem en eneste af hele Landets velindrettede Borgerskoler. Hertil kommer, at Menighedens frivillige Understøttelsesforening bl. a. har sat sig til Formaal at hjælpe fattige Forældre, der have flittige og skikkelige Børn i Skolen. Det bedste Bevis for, at hin Paastand er greben ud af Luften, indeholdes vel i det Faktum: at siden den 1ste Januar 1859 ere 118 Børn indmeldte i Skolen, der for 8 Aar siden begyndte i et lejet Lokale med næppe 30 Børn, men nu tæller over 300, fordelt i 2 gode Skolebygninger; og hvis nogen vil ulejlige sig derind, vil han kunne se med sine egne Øjne, om det er fine og fornemme Folks Børn eller »Smaafolks«, hvoraf Klasserne ere fulde. Men jeg maa ogsaa bevidne, at de gode og brave »Smaafolk«, hvis Sag føres frem for Offentlighedens Domstol, som om der skete dem Uret, i Regelen ret hjærtelig skjønne paa det store Gode, at de saa godt som for ingenting kunne faa deres Børn godt underviste i en god dansk Skole, ligesom jeg véd af Erfaring, at mange ikke gjerne flytte herfra netop for den billige og gode Undervisnings Skyld i den danske Borgerskole, hvortil Adgangen staar aaben for »Smaafolk« for 72 Sk. aarlig — større er nemlig den almindelige Skoleskat ikke for over 100 af den danske Menigheds Medlemmer — saa at, dersom der er nogen, der kunde have Grund til at klage, maatte det da være »de store, de større og de største«, ved hvis Bidrag den danske Menigheds Skoleskat løber op til 15—1600 Rdl. aarlig.

Størst Overraskelse vækker dog Anonymens dristige

Beskyldning, at man vægrer sig ved at optage Smaafolk i Menigheden, fordi dermed følger Forpligtelsen til at optage Børnene i Skolen. Det er virkelig den mest ufor- skammede Løgn, jeg længe er truffen paa, skjønt Gud véd, at der er Løgn og Sladder nok iblandt os, saa at det for saa vidt er godt nok, at det kommer frem engang for Lyset, hvad der ellers lister sig paa Sokkerne omkring i Krogene. Saa jeg skulde vægre mig ved at optage Smaafolk i Menigheden? Thi mig er det jo, den latterlige Beskyldning gjælder, da ingen undtagen jeg som Sognepræst har noget at gjøre med nye Medlemmers Optagelse i den frie danske Menighed. Det kan være troligt nok, at en og anden stor- agtig Hjemmetysker lader haant om, at den danske Menig- hed her, paa den fornemme Embedsstand nær, for det meste bestaar af »Smaafolk«; men at jeg gjorde for lidt af eller for disse samme gode »Smaafolk«, der gjerne ville ind i Menigheden, saa at jeg endog skulde vægre mig ved at optage dem deri, det erfarer jeg først nu »med største Overraskelse« af »et Medlem af den danske Menighed«, der burde vide bedre Besked, og som ialfald, ligesom andre Medlemmer af Menigheden, kunde personlig have henvendt sig til mig, hvis det havde været ham om at gjøre at faa Sandheden at vide, da min Dør jo staar aaben for alle og enhver. Jeg skulde vise »Smaafolk« bort? Nej! alden- stund det ikke forholder sig anderledes i Flensborg end fordem i Korinth (1 Kor. 1, 26 ff.), skal jeg vel vogte mig for at foragte »det ringeagtede«! — Og nu den Grund, der anføres for det ellers ubegribelige: — *fordi dermed følger Forpligtelsen til at optage deres Børn i Skolen.* — Jfr. »Regulativ for den danske Borgerskole ved Hellig- aands-Kirken i Flensborg«, § 3, hvori det hedder: »Skolen er nærmest bestemt for den frie danske Menighed i Flens- borg; de til denne hørende Børn, hvis Forældre og Værger betale den almindelige Skoleskat, have retlig Adgang til

samme, medens andre kun efter særlig dertil given Tilladelse kunne optages*; — heraf er det jo klart, at man godt kunde optage Almissemlemmer i Menigheden, uden at man derfor var nødt til at lade deres Børn komme i Borgerskolen, saa at den anførte Grund til Vægning aldeles er Nonsens. Bestemmelsen i § 3 har for Resten sin praktiske Betydning deri, at det i Kraft af den staar i Skolekommissionens Magt at forebygge, at den danske Borgerskole synker ned til at blive en Fattigskole; men da de saakaldte »Friskoler« her i Byen begge to ere tyske, har Skolekommissionen dog ikke uden et Par Gange, ved særegne Lejligheder, villet gjøre Brug af sin lovlige Ret til at afvise de Børn, hvis Forældre ikke betale den almindelige Skoleskat, for ikke derved at berøve dem Lejligheden til at blive underviste paa Dansk; og det har derfor heller ikke manglet paa Klager i modsat Retning, saa at det vilde have »overrasket« mig mindre, om Anonymen havde ladet os høre, at vi toge os for meget af fattige »Smaafolk« ved at gjøre alt for at lette dem Adgangen til dansk Skoleundervisning. — At begge Elementarklasserne for Tiden ere overfyldte, er ganske sandt, da der er 92 Børn i den ene og 101 i den anden; men derom vide baade Kirkevisitatoriet og Ministeriet god Besked, saa at det vil i det mindste ikke være Skolekommissionens eller min Skyld, hvis man snart bliver nødt til at nægte Optagelsen af Børn, fordi der ikke er Plads til dem.

At Ulempen kunde hæves ved Oprettelsen af en Friskole, vil jeg ikke benægte, men kun bemærke, at der er det, vi trænge mere til for Øjeblikket, og det er til en Udvidelse af den allerede bestaaende danske Borgerskole; hvad »Friskolen« angaar, da har Skolekommissionen allerede for 7 Aar siden forgjæves henledet Kirkevisitatoriets Opmærksomhed paa Nødvendigheden af at tage noget Hensyn til den danske Menigheds Tarv ved Valget af Førstelærerne;

begge de danske Præsters Protest mod Præsentationen af en tyskdannet Seminarist, der ikke var det danske Sprog mægtig, havde ved samme Lejlighed alene til Følge, at Valget blev udsat i et Par Maaneder, indtil Personen havde perfektioneret sig saa meget i Dansken, at han kunde slippe igjennem Skjærsilden. Saaledes gik det den Gang, og Verden er ikke siden den Tid bleven saa fuldkommen, at man kun behøver at ønske: — »saa staar det der!« Var det Tilfældet, saa vare vore Elementarklasser ikke saa overfyldte, som de ere. — Man maa se at trøste sig med, at der er det, som kunde være værre! Lidt Nøjsomhed er ikke afvejen, selv paa *en Spadseretur i Byens Omegn*, end sige i Staden selv. Rom blev jo ikke bygget paa én Dag; — men »i Morgen er det atter en Dag!«

Flensborg den 18de December 1859.

F. Graue.◊

1 Jan. 1860 kom *Blixen-Finecke* som slesvigsk Minister til Flensborg. og da jeg fik at vide, at de tysksindede Flensborgere vilde sende en Deputation op til ham, skyndte jeg mig at komme dem i Forkjøbet, da jeg havde hørt, at de havde ondt i Sinde. Jeg naaede ogsaa at faa Audiens før dem og fik sagt, hvad jeg vilde; da jeg forlod ham, mødte jeg Deputationen paa Trappen!

Den 24de Juli. Kirkemøde i Flensborg, hvor gamle Provst *Plesner* fra Humble var tilstede og optraadte med ungdommelig Fyrighed mod *Fr. Hammerich*, der efter hans Mening skildrede Nutiden med for mørke Farver.

Den 25de Juli. Fest i *Borgerforeningen* i Anledning af Istedslaget; midt under Festmaaltidet rejste General *de Meza* sig op og forlod Salen, fordi Justitsraad *Schleisner* (senere Stadslæge i Kjøbenhavn) havde nedlagt en varm Protest mod Generalens uheldige Tale, der gik ud paa, at vi ikke oftere burde saaledes samles for at mindes

den 25de Juli. Denne Adfærd fra Generalens Side vakte selvfølgelig en Del Misstemning; men det lykkedes mig ved følgende Skaaltale at faa Stemningen vendt:

•Ja, Herrer i vort eget Hus
vi frem for alt vil være.◊

Det vil vi være i det store og i det smaa! I det smaa: vi vil have Lov til at samles, som i Aften, for festlig at mindes Dagens Betydning; vi er komne sammen til et Festmaaltid, ikke til en *Generalforsamling*! Men nogle er, som bekendt, heldige i Krig, andre i Fred; lad os i hvert Fald ikke glemme dem. som paa Kampens Dag bidrog deres til, at vi kunde blive Herrer i vort eget Hus i det hele og store, navnlig vil vi ikke glemme den Mand, der har været heldigere end de fleste til at gribe Øjeblikket, da det gjaldt. Vi vil ikke glemme, at da Budskabet kom til General *Krogh* fra Øvre-Stolk: *Alt er tabt!* da var der en Mand, som greb handlende ind og bragte alt i Orden igjen. Længe leve General *de Meza!* (Rungende Hurra.)

Den 22de Novbr. blev jeg valgt til Stænderdeputeret og *Imm. Barfoed* til Suppleant.

I 1860 naaede vi at faa en Elementarklasse anbragt i et lejet Lokale i St. Johannes Sogn i *Syden*. I den danske Børgerskole voxede Børneantallet saa stærkt, at det blev nødvendigt at ansætte en 7de Lærer, ligesom vi ogsaa gjorde Forslag til en dansk Friskole for fattige Børn; Duborg Skole, der var lagt under min Inspektion, talte 60 Børn.

Den 6te Oktober 1862. Som sædvanlig paa Kongens Fødselsdag til Avdients paa Lyksborg, men kom denne Gang ikke til Taffels. Derimod blev jeg med Kone og

Døtre tilsagt til Hofbal den 8de. Det kom af, at Kateket *Gad* med sin unge Kone havde gjort deres Opvarnting hos *Grevinden*, og derfor havde været til Soireer paa Slottet; og skjønt ingen af de andre Præster havde præsenteret deres Koner for Hendes Naade *Grevinden*, saa mente man vel sagtens, at vi skulde med, enten vi vilde eller ikke. Jeg tog mig imidlertid den Frihed at undskylde mig, og *Schmidt-Phiseldeck* fulgte mit Exempel; men de tyske Præster turde ikke sige nej og mødte til Ballet i *fuld Ornat* med deres Damer:

Den 10de Oktober blev *Munck* ordineret; jeg intimerede, og den 25de Oktober blev han introduceret som Kateket ved den danske Menighed, da *Gad* var bleven Præst i Graasten.

30te Marts 1863. — Kundgjørelsen!

12te Maj. Jeg udbragte Polakkernes Skaal i *Borgerforeningen*; det kaldte Kammerherre *v. Rosen* at drive udenlandsk Politik, hvorimod Løjtnant *Vaupell* protesterede.

1ste Juni. Theologisk Examen (for sidste Gang i Flensborg!). Da Kollegiet en Dag var indbudet til os, sagde Provst *Caspers* til sin Borddame, idet han lagde Haanden paa sit Bryst: »Min Tunge er tysk, men mit Hjærte er dansk!«

Den 2den til 13de Juli i Kjøbenhavn. Ved Tilbagekomsten til Flensborg fik jeg at vide, at jeg skulde holde den danske Prædiken i Nikolaj Kirke ved Stænderforsamlingens Aabning den 17de Juli; hvilken Prædiken er udgivet sammen med *Evaldsens* tyske. Efter Gudstjenesten samledes vi i Stændersalen; men det blev som bekjendt en kort Fornøjelse, da Tyskerne efter en kort Forhandling allesammen gik deres Vej, — Pastor *Danielsen* aller-

sidst, idet han syntes at betænke sig. Min Stændervirk-somhed kom saaledes til at indskrænke sig til et Mini-mum, idet jeg af den kongelige Kommissarius blev an-modet om at oplæse den danske Text af Forhandlings-Protokollen.

Den 20de Juli mødte jeg med de andre Deputerede *in corpore* hos den kongl. Kommissarius. Da de danske Deputerede nu vare ene tilbage, vare vi i Løbet af 10 Dage 5 Gange til Dineer hos Kommissarius. Man gjorde saaledes gode Miner til slet Spil.

Den 30. Juli. Slutningsmøde, og derefter Afskeds-gilde. Det var Ouverturen til Krigen!

Den 20de August fik jeg følgende Brev fra *Laurids Skau*:

Mariegaard den 20de Aug. 1863.

»Højstærede!

Under mit Ophold i Kjøbenhavn i sidste Uge erfarede jeg, at der meget snart vil komme Opfordring til os Stæn-derdeputerede om at vælge et Medlem til Rigsraadet i *Hansen-Grumby's* Sted, til hvilken Ende der vil blive hver enkelt af os tilsendt en Stemmeseddel til Udfyldning.

Jeg er nu kommen overens med Krüger om at fore-slaa de Herrer Stænderdeputerede at vælge Appellations-retrsraad *Juel i Flensborg*.

Der er hertil saa meget større Anledning, fordi man vistnok med Rette tillægger ham Paterniteten til det Krü-geriske Grundlovsforslag*), og det tør derfor anses for rig-

*) Krüger indgav i Rigsraadssamlingen 1862 et Forslag til Grund-lov for Danmarks Riges Fællesanliggender, jfr. den i Febr. 1863 skrevne Piece: »Mit Forslag til Grundlov for Danmarks Fælles-anliggender. Nogle politiske Betragtninger af *Hans Andersen Krüger*.«

tigt at aabne ham Lejlighed til at paa rette Sted at forsvare det, hvilket i Virkeligheden overstiger Krügers Evner.

Som De vel sagtens har lagt Mærke til, er det ikke Stænderforsamlingen *som saadan*, der skal vælge Medlemmer til Rigsraadet; men derimod »*Medlemmerne af*« Stænderforsamlingen, der have Ret til at vælge. Da der nu for Tiden kun eksisterer 22, og hvis man regner v. Qvalen med, 23 Stænderdeputerede, blive disse beføjede til at vælge Rigsraadet. Denne Fortolkning maa nødvendigvis fastholdes, da det ellers let kunde hændes, at Rigsraadet blev sprængt, hvilket vistnok har været v. Plessens skjulte Hensigt, dengang han beordrede Godsejerne og Ridderne til at forlade Stænderforsamlingen.

Mange helde til den Formening, at der ikke bør udstædes provisoriske Love, idet man tror at tabe et vigtigt Agitationsmiddel. Dette er imidlertid en stor Fejltagelse; thi Slesvigerne hænge i Almindelighed saa fast ved det gamle, at de sjelden glæde sig ved det nye, men langt hyppigere blive gnavne ved at skulle rives ud af den daglige Slendrian. Da nu de nye Love upaatvivlelig i enkelte Retninger ville berøre en og anden mindre behageligt, har man netop deri det allerbedste Agitationsmiddel, idet man med Føje kan paastaa, *at netop de Ulemper, som man føler, meget godt kunne været afhjulpne af Stænderne, naar den store Flok ikke var løben bort*, o. s. v. — Paa den anden Side ville vi ved flere af Lovene opnaa en saa stor Overensstemmelse med Kongerigets Indretninger i vore indre Anliggender, at Marken herved kan siges at blive beredt til Incorporationen, saa at denne, naar den kommer, vil blive mindre følelig. Jeg er derfor af den Mening, at alle de vigtigere Love strax bør udkomme som provisoriske, og dette er da ogsaa besluttet af Regeringen. Den eneste Lov, hvorom der er nogen Tvivl,

er den om Udvidelse af Troesfriheden, der næppe i Almindelighed vil behage Slesvigerne, der frygte Mormoner og lignende Sekter. Men paa den anden Side maa man jo holde nogenlunde Skridt med Tiden ogsaa i denne Henseende, og baade Krüger og jeg have derfor været betænkelige ved at fraraade at lade den udkomme, skjønt vi ikke ere blinde for vore Landsmænds konservative Kantsethed i dette Punkt.

Sluttelig skal jeg endnu tilføje, at det vel næppe er rigtigt at omtale, *hvem* vi tænke paa at vælge til Medlem af Rigsraadet, førend bagefter, naar Stemmerne ere afgivne.

Deres hengivne

Lavrids Skau.

P. S.

Saasnart De erfarer, at Stemmesedlerne til Rigsraadsvalget omsendes, tør jeg maaske bede Dem tilskrive Pastor Thaden og meddele ham, hvem vi stemmer paa. Dette byder Høfligheden at gjøre, selv om han ikke vil stemme med os, eller maaske slet ikke vælge, hvilket sidste let kunde falde ham ind. Til Otzen skal jeg nok selv skrive.

S. T.

Hr. Pastor Graae, R. af D.

Flensborg.«

Heri kunde jeg slet ikke være enig med den gode *Skau*, hvilket jeg meddelte *Mørk-Hansen*, der 24de Aug. svarede, at det glædede ham, at jeg var af samme Mening som han; og et Par Dage efter fik jeg igjen Brev fra ham, hvori han skriver: — »*Krüger* har skrevet mig til, at han i Kjøbenhavn, hvor han og Skau for denne Sags Skyld vare tilkaldte, paa det kraftigste har fraraadet dette

Skridt som ulovligt, men at han, trængt af *Hall*, *Lehmann*, *Wolfhagen* og *L. Skau*, endelig har lovet at ville stemme, men tillige erklæret, at han som Medlem af Rigsraadet vilde stemme for, at det Valg, som han saaledes selv som Stænderdeputeret deltog i, *skulde erklæres for ugyldigt!* Kan De forstaa dette? jeg kan ikke. Jeg har skrevet til Minister Lehmann, og paa det indstændigste bedt ham sørge for, at vi bleve forskaanede for det Dilemma: *enten* at skulle foretage en ulovlig Handling *eller* at skulle vise Gjenstridighed mod Regjeringen. Men det nyttede jo intet og kom vel ogsaa for silde. Jeg skrev bl. a., at jeg ansaa den Fortolkning af §§ 24 og 27 samt 29 i Valgloven, som man vilde opstille. for et *uværdigt Lovtrækkeri.*»

Den 29de August tilskrev *Godske Nielsen* mig og indbød mig, »ifølge Aftale og i Forening med *L. Skau*«, til at give Møde Fredagen den 4de Septbr. Kl. 2 hos *Mad. Rasch*, »for at drøfte, hvad der er at gjøre i Anledning af det nu udskrevne Rigsraadsvalg.«

Ved Mødet den 4de September fremviste *L. Skau* Ministerbreve, hvori vi opfordredes til at stemme, uagtet vi Danske kun udgjorde Minoriteten; men det hjalp ikke, og navnlig opponerede *Mørk-Hansen* og jeg paa det kraftigste herimod, saa at *L. Skau* ingen Vej kunde komme med os. Hvor meget dette ærgrede ham, kan ses af et Brev til mig af 5te November 1863 fra *Mørk-Hansen*, hvori denne fortæller, at *L. Skau* »etter det sidste Flensborg-Møde var rasende paa de *forbundede Præster*. Han skrev strax til *Wolfhagen* for at anklage Dem og mig; og han sagde i Haderslev til *G. Nielsen*: *Giv mig 10 Rasphuskandidater og giv mig 2 Præster at forhandle med; jeg vælger D. g. m. Rasphuskandidaterne!*« — *Mørk-Hansen* tilføjer:

»Man burde have svaret ham: det er højst rimeligt!« —

Jeg skrev en Artikel i *Dannevirke* til Forsvar for Stænderforsamlingens Minoritet med Hensyn til sammes Vægning den 4de Septbr, undertegnet »*Simplex*«; og ligeledes en Artikel i *Fædrelandet* »fra Mellemslesvig«.

Hermed endte min politiske Virksomhed *quâ* Stænderdeputeret!

VI.

Embedsbreve.

Til Kirkevisitatoriet.

Den 4de Juni 1851.

Idet Undertegnede herved har den Ære at tilstille det høje Kirkevisitatorium saavel de 2 gamle Embedsbøger, der ere forefundne her i Arkivet, som 3 nye Bøger*) med rene Blade og vedføjede Priser, tillader jeg mig at forespørge om de gamle Bøger skulle tages i Brug eller de nye Bøger anskaffes. Da det Embede, jeg har tiltraadt som Præst for den frie danske Menighed her i Byen, maa betragtes som et nyt Embede, der er oprettet, kunde det maaske synes passende at anskaffe nye Bøger; og i saa Fald tillader jeg mig at foreslaa, at den største af Bøgerne maatte blive indrettet for Døbte og Konfirmerede, den mindre for Kopulerede og Begravede; hvis Kirkevisitatoriet imidlertid skulde have Betænkeligheder ved at anskaffe nye Bøger, maatte vel under alle Omstændigheder den af de ældre Bøger, der er betitlet: *Confirmations-Register zu St. Mariæ*, og indeholder de fleste rene Blade, gjen-

*) Den 6te s. M. remitteredes de 3 ny Bøger, gennemtrukne og forseglede; forøvrigt blev Brevet ikke besvaret.

nemtrækkes og ordentlig autoriseres. Den mindste af de nye Bøger, i brudt Format, havde jeg tænkt, skulde benyttes til Kommunionbog; men ved at se, at der i det ældre: *Confitent-Register zu St. Mariæ*, er rene Blade endnu, har jeg for min Del ingen Betænkeligheder ved at benytte det fremdeles til samme Brug.

Da jeg ikke antager, at det kan overlades nogen af de for Tiden fungerende Qvasi-Kirkebetjente, som næppe ere det danske Sprog mægtige, at føre disse Bøger, og der dog vel skulde føres Bog over de ministerielle Forretninger baade af Præst*) og Kirkesanger, skjønner jeg ikke rettere, end at det vil være nødvendigt, at der træffes Foranstaltning til, at en dansk Kirkesanger beskikkes eller konstitueres, hvortil der maa føles endnu større Trang med Hensyn til Ledelsen af Kirkesangen, der jo udgjør en saa væsentlig Del af Gudstjenesten, at Menighedens Tarv vistnok fordrer, at der gjøres et Offer i saa Henseende. Med Hensyn til, at en saadan Kirkebetjent, saalænge der ikke er nogen dansk Skole, vilde faa for lidt at bestille i Forhold til den Løn, han dog maatte have, naar man skulde vente at faa en duelig Mand, tillader jeg mig at ytre den Formening, at, ligesom Oprettelsen af en dansk Skole maa betragtes som en Fornødenhed, der ikke længe kan udeblive, naar der danner sig en dansk Menighed, saaledes vilde indtil videre en duelig dansk Seminarist vist baade gjøre Nytte og skaffe sig Fortjeneste ved at undervise danske Forældres Børn, der, indtil en Skole oprettes, nu maa savne Undervisning i Modersmaalet.

Disse Bemærkninger er jeg saa fri at henstille til det høje Kirkevisitatoriums behagelige nærmere Overvejelse.

*) Den 1ste Juni 1851 var jeg bleven indsat som Præst for den frie danske Menighed.

Den 18de Juni 1851.

Til Kirkevisitatoriet.

I Henhold til min Skrivelse af 4de dennes, hvori jeg bl. a. tillod mig at andrage paa Beskikkelsen af en dansk Kirkesanger, maa jeg ikke undlade herved at gjøre det høje Kirkevisitatorium opmærksom paa, at de 3 Gange, jeg har prædiket, har jeg maattet lade mig nøje med 3 forskellige Hjælpelærere. hvoraf ingen har kunnet Dansk, og af hvilke den sidste ledede Kirkesangen saa slet, at Organisten maatte synge med. for at det ikke skulde gaa istaa 1ste Pintsedag havde jeg 4, og 2den Pintsedag 2 Kordrenge, som understøttede Sangen særdeles godt; men da jeg betalte dem af min egen Kasse, tillader jeg mig at forespørge, om man ikke for Fremtiden til hver Søndag kunde faa idetmindste 2 af Borgerskolernes Drengene til at synge med ved den danske Gudstjeneste. *)

Den 2den Juli 1851

Til Departementschef Regenburg.

Da der nu har dannet sig en ikke ubetydelig dansk Menighed, tillader jeg mig for D. V., ligesom i tidligere Skrivelser til Kirkevisitatoriet, at andrage paa Beskikkelsen af en dansk Degn, hvem det maatte paalægges at udføre saavel Kirkesangerens som Kirkefogdens Forretninger.

Som bekjendt fungerer Kirkefogden ved Marie-Kirken tillige som Kirkefoged for Helliggejstes-Kirke; men ikke at tale om, at denne Biforretning under de forandrede Forhold er en Byrde for bemeldte Foged, der for 18 Cmk. maa leje snart en, snart en anden tysk Hjælpelærer fra Borgerskolerne til at lede Kirkesangen ved den danske

*) Ikke besvaret.

Gudstjeneste, synes det desuden at fremgaa af Sagens egen Natur, at, efterat en dansk Menighed har sluttet sig til den af Regeringen beskikkede danske Sognepræst, maa den ogsaa kunne gjøre Fordring paa at optræde og anerkjendes som ligeberettiget med de tyske Menigheder her i Byen; men for at dette kan ske, maa den danske Kirke ophøre at betragtes som en Filial af Marie-Kirken, og den danske Menighed, som nu har sin egen Sognepræst, ogsaa erholde sine egne Kirkebetjente. og da fremfor alt en Kordegn, som bør være en duelig dansk Seminarist, hvis Beskikkelse vil gjøre den tyske Kirkefoged overflødig (med mindre denne sidste paa Hospitalets Vegne skulde have noget at gjøre med Kirkebygningens Vedligeholdelse).

Sluttelig maa jeg tillade mig at bemærke, at, ligesaa stødende som det er, at Kirkesangen i en dansk Kirke ledes af tyske Hjælpelærere, som Præsten først gjør Bekjendtskab med Søndag-Morgen, ligesaa nødvendigt er det saavel for Menighedens som Præstens Skyld, at der er en saadan fast og paalidelig Kirkebetjent, som kan føre Kirkebøger, yde Præsten sin Bistand og ved Privat-Informationer i Dansk bidrage noget til at afhjælpe det Savn, der med hver Dag føles til en dansk Skole, uden hvilken en dansk Menighed ikke kan bestaa.

Under 2den August Kommunikation fra Kirkevisitoriet af Departementets Skrivelse af 1ste s. M., hvorved det meddeles, at H. M. Kongen har bifaldet, at der af Centralkassen anvises 500 Cmk. til en Degn for den danske Menighed.

Den 28de August 1851.

Til Kirkevisitatoriet.

Herved tillader jeg mig at henlede Kirkevisitatoriets Opmærksomhed paa den Trang, der af mange Forældre i den danske Menighed føles til en dansk Skole. At en saadan bør og skal oprettes, betragter jeg som en Selvfølge. Det er bekjendt nok, at, *forsaavidt* der meddeles Undervisning i Dansk i Byens tyske Skoler, er Undervisningen heri dog indskrænket til nogle faa Timer ugentlig, fra 1—4 Timer, om jeg ellers er rigtigt underrettet; men dette er utilstrækkeligt selv for den tysktalende Befolkning i det danske Hertugdømmes vigtigste By, og for de egentlige Danske saavel som for dem af de dansksindede, skjønt tysktalende Flensborgere, der ønske deres Børn underviste paa Dansk, er selv hint maximum omtrent det samme som intet; thi disse kunne ikke finde sig tilfredsstillede derved, at der undervises i Dansk som i et andet fremmed Sprog, selv om dette skete anderledes og fuldstændigere end Tilfældet er; men alene derved, at den hele Undervisning, idetmindste i alle Hovedfag, meddeles *paa Dansk* som det rette Modersmaal, hvortil naturligvis udfordres danske Lærere; — hvilket dog ikke udelukker, at der gives grundig Undervisning ikke blot *i Tysk*, men *paa Tysk* i enkelte Fag, maaske helst af en tysk Timelærer; — hvad der er ligesaa rimeligt, som det vilde være ønskeligt, om en af de 2 Hjælpelærere ved enhver af de tyske Skoler var en dansk Seminarist.

Da der nu ikke blot har dannet sig en dansk Menighed her i Byen, men Regeringen ogsaa med priselig Omhu har sørget for, at en dansk Seminarist kan blive ansat som Degn ved samme, saa synes Øjeblikket at være kommet til at foretage de indledende Skridt til Oprettelsen af en dansk Borgerskole. Mange af de Danske og dansksindede

Forældre henvende sig hyppigt til mig desangaaende, og det er deres Ønsker, som jeg herved har den Ære at frembære for Kirkevisitatoriet, idet jeg tillader mig at henstille til Højsamme, om det ikke vilde være til Gavn for Skole-sagens Fremme at der udnævntes en Kommission af 4—5 hæderlige og erfarne Mænd af Menighedens Medlemmer til i Forening med Undertegnede at virke til Oprettelsen af en dansk Skole og til iøvrigt at varetage Skolevæsenets Interesser. Det vilde vistnok bidrage til at vække Menighedsens Samfundsand, om den selv kom til at vælge disse Mænd; men jeg maa dog henstille det til Kirkevisitatoriet, om det foretrækker for en Sikkerheds Skyld selv at udnævne dem, idetmindste første Gang. Naar Kirkevisitatoriet selv udnævnte Kommissionens Medlemmer, vilde der ikke for Øjeblikket være nogen Anledning til at sammenkalde Menigheden, hvilket da maaske helst maatte opsættes, indtil man var bleven nærmere bekendt med de Midler og Kræfter, hvorover man havde Raadighed, og saaledes var sat istand til at fremlægge en Plan for det danske Skolevæsens Ordning og Indretning her i Byen.

Maaske det ikke vil være Kirkevisitatoriet ukjært, naar jeg tillader mig i alfabetisk Orden at anføre Navne paa en Del Medlemmer af Menigheden, blandt hvilke jeg ikke antager, at det vil være vanskeligt at træffe et Valg:

Skibskaptajn *H. Bladt*,
 Kjøbmand *Caspar Christiansen*,
 Kjøbmand *Clausen*,
 Kjøbmand *Godskesen*,
 Orgelbygger *Hansen Eeg*;
 Bødkermester *Hansen*,
 Destillatør *Mejer*,
 Broskriver *Chr. Hansen jun.*,
 Etatsraad *Paulsen*,
 Rektor *Siemsen*,

Navigationsslærer *Thobøl*,
Kjøbmand *Axel Zimmermann*.

Den 18. Septbr. 1851

Til Kirkevisitatoriet.

Idet jeg tilligemed vedlagte Liste over Supplikanterne*) har den Ære herved at tilstille det høje Kirkevisitatorium selve Ansøgningerne om Degne-Embedet ved den fri danske Menighed, tillader jeg mig at ytre, at saavel efter privat indhentede Oplysninger som efter samvittighedsfuld Sammenstilling af alle dem, der kunde komme i Betragtning, forekommer den under Nr. 13 anførte Seminarist *Tofte* mig at være den, vi bedst kan være tjente med. Jeg beder derfor d'Hrr. Kirkevisitatorer at ville skjænke hans Anbefalinger fortrinlig Opmærksomhed. Baade er han privat særdeles anbefalet mig af Provst *Matzen*, som vedlagte Brev udviser, og tillige er han nøje bekendt og hæderlig omtalt af et Par af den danske Menigheds Medlemmer. ligesom han ogsaa personlig har fremstillet sig for mig. Dog vilde Undertegnede have foretrukket *Utten-thal*, der baade vistnok har mere Aandsmodenhed og langt flere Kundskaber, — hvis jeg ikke efter de Meddelelser, der ere gjorte mig, maatte befrygte. at han manglede Energi. Hvad *Berg***), Nr. 1, angaar, som upaatvivlelig er et ualmindelig dygtigt og begavet ungt Menneske, da tør jeg ikke raade til at foretrække ham for *Tofte*, da han dels er temmelig ung, 22—23 Aar, dels heller ikke omtales som nogen mere end ganske almindelig Sanger, medens derimod *Tofte* er 27 Aar, en meget god Kirkesanger og en livlig Lærer. som har det Vidnesbyrd, at han for-

*) Der var 41 Ansøgere.

***) Folkethingsmand C. Berg.

staar at gjøre sig elsket af Børnene; ligesom han ogsaa har det Fortrin at være kjendt og afholdt af Borgere, som høre til den danske Menighed. Sluttelig maa jeg tilføje, at Tofte er ugift og ansat i Skjærbæk.

Den 25de September 1851.

Bekjendtgjørelse i Fl. Zeit.

Under 19de dennes har Kirkevisitatoriet for Staden Flensborg tilskrevet mig:

»I Anledning af Deres Skrivelse af 28de f. M. henstilles det til Deres Velærværdighed offentligen at sammenkalde Menighedens Medlemmer til et Møde paa Raadhuset for i samme under Deres Vejledning at vælge en Skolekommission af 4 til 5 hæderlige og erfarne Mænd til i Forening med Dem at udarbejde en Plan for det danske Skolevæsens Ordning og Indretning her i Byen.«

I Henhold hertil tillader jeg mig at indbyde alle vedkommende Stemmeberettigede til et Møde paa Raadhuset førskommende Onsdag den 1ste Oktbr. Kl. 10, og undlader jeg ikke ved samme Lejlighed at bekjendtgjøre, at Listen over den frie danske Menigheds Medlemmer ligger til Eftersyn hos Undertegnede.

Den 2den Oktober 1851.

Til Kirkevisitatoriet.

Meddelt, at ved Mødet paa Raadhuset valgtes Rektor *Siemsen*, Etatsraad *Paulsen*, Havneskriver *Chr. Hansen* jun. og Kjøbmand *Casper Christiansen* til Medlemmer af den Kommission, der i Forening med Præsten skal udarbejde en Plan for det danske Skolevæsens Indretning her i Byen.

Den 2den Oktober 1851.

Til Kirkevisitatoriet.

Da Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig i Skrivelse af 17de Septbr. d. A. har udtalt, at det betragter det som en Selvfølge, at de Skolepenge, som udredes af den danske Menigheds Medlemmer, tilfalde den danske Skole, som skal oprettes, saa tillader undertegnede Kommission sig at andrage paa, at den Del af Skoleskatten, som for det sidstforløbne Kvartal er indkrævet af den danske Menigheds Medlemmer, som inden 1ste Juli vare indtraadte i Menigheden, maa tilbagebetales samme.

Endvidere tillade vi os at henvende os til det højtæredede Kirkevisitatorium med den Begjæring, at Byens Skoleligning for d. A. maatte blive os udleveret til Gjennemsyn, for at vi derved kunde blive satte i Stand til at gjøre et Overslag over det Bidrag til Skolevæsenet, hvorpaa der kan gjøres Regning af den danske Menighed.

*F. Graae. Siemsen. C. Paulsen. Chr. Hansen jun.
J. C. Christiansen.*

(Under 8de Oktober erklærer Kirkevisitatoriet, at sidste Kvartals Skoleskat ikke kan tilfalde den danske Skole.)

Den 20de Oktober 1851.

**Til Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig,
1ste Departement.**

Under 19de f. M. gav Kirkevisitatoriet for Staden Flensborg sit Samtykke til, at der valgtes en Kommission af hæderlige og erfarne Mænd af den danske Menighed til i Forening med Sognepræsten for samme at udarbejde en Plan for det danske Skolevæsens Ordning og Indretning her i Byen; og den 1ste dennes valgtes i et Møde paa Raadhuset følgende Medlemmer af den danske Menig-

hed: Rektor Siemsen, Etatsraad Paulsen, Havneskriver Chr. Hansen jun. og Kjøbmand J. C. Christiansen. Vort »Forslag til en dansk Skoles Oprettelse og midlertidige Indretning her i Flensborg« har jeg den Ære herved underdanigst at fremlægge for det høje Ministerium i det Haab, at det maatte vinde Højsammes Bifald, og med den Bøn, at det i saa Fald maatte fremmes saa kraftigt, at Skolen, hvorefter mange længes, snarest muligt maatte kunne begynde sin Virksomhed.

Paa Skolekommissionens Vegne

underdanigst

F. Graae.

Den 20de Oktober 1851.

Til Kirkevisitatoriet.

Hermed har jeg den Ære at tilstille det højtærede Kirkevisitatorium det af Skolekommissionen udarbejdede »Forslag til en dansk Skoles Oprettelse og midlertidige Indretning her i Flensborg«, tilligemed en Skrivelse til Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig, idet jeg tillader mig at anbefale samme til Kirkevisitatoriets velvillige Opmærksomhed og videre Besørgelse.

Paa Skolekommissionens Vegne o. s. v.

Den 25de Oktbr. 1851.

Til Superintendent Aschenfeldt.

Paa given Foranledning tillader jeg mig at spørge D. H., om det forholder sig, som der staaar skrevet i Calisens Anleit. 3. Aufl. Pag. 181: — »soll von lezter Erlaubniss etc. — und ohne ein solches Zeugniss darf kein Prediger sonst sie trauen.«

Jeg tillader mig derfor, for at vide, hvad jeg i Fremtiden har at rette mig efter, at forespørge:

- 1) om en fremmed Præst har Lov til at vie et Par Folk af en anden Menighed, der have taget Kongebrev, uden at have affordret dem ovenfor omtalte Attest fra deres rette Sognepræst?
- 2) om et saadant Par Folks Vielse skal indføres i deres eget Sogns Kirkebog?

Den 25de Oktober 1851.

Til Pastor Lassen i Adelby.

Da D. V., ifølge Kongebrev, har viet et Par Folk af den danske Menighed uden at affordre dem Attest fra deres Sognepræst — (jeg blev af Vedkommende først flere Dage efter Vielsen underrettet om det Passerede) —, saa tillader jeg mig at gjøre Dem opmærksom paa, at Callisen i sin Anl. 3. Aufl. S. 181 siger herom: »ohne ein solches Zeugniß darf kein Prediger sonst sie trauen.«

Uden at angive eller navngive Nogen har jeg, *for en anden Gangs Skyld*, om jeg skulde komme i et lignende Tilfælde, forespurgt hos Superintendent Aschenfeldt, om det af Callisen anførte, forholdt sig rigtigt, eller var forandret, og har derpaa erholdt det Svar: »dass durchaus nach der in Call. Anl. S. 181 angegebene Praxis verfahren wird, zu verfahren ist.« — Naar jeg derfor bringer det Passerede paa Bane, saa er det ikke for at gjøre Op-hævelse herover, men for at gjøre Dem en Meddelelse, som jeg tror, den ene Embedsbroder skylder den anden.

Den 29de Januar 1852

Erklæring.

Da det ikke kan nægtes, at den Løn, som bydes Organisten ved Helligaands-Kirke, ikke svarer til det Arbejde, der fordres af ham, og da Hr. *Brustgrün* derhos udfører sin Gjerning i Kirken med ligesaa megen Duelighed som Nøjsomhed og Samvittighedsfuldhed, saa jeg maa tillade

mig at anbefale ovenstaaende Andragende til det højtærede Kirkevisitatoriums velvillige Opmærksomhed, idet jeg forudsætter, at et passende Tillæg i Lønnen vil kunne erholdes af den Kasse, hvoraf Lønnen hidtil er bleven udredet.

Den 26. Marts 1852.

Til Kirkevisitatoriet.

Skolekommissionen for den danske Menighed er herved saa fri at udbede sig af det høje Kirkevisitatorium, at, hvis Ligningskommissionen ikke skulde have paalignet den danske Menigheds Medlemmer nogen Skoleskat for indeværende Aar, det da maatte paalægges bemeldte Ligningskommission at ligne Skoleskatten for iaar paa den danske Menighed i Lighed med, hvad der sker for de andre Menigheders Vedkommende her i Byen; hvorefter Skolekommissionen, naar en saadan Ligning er den tilstillet, selv skal besørge Skoleskatten opkrævet. Da en Liste over den danske Menigheds Medlemmer allerede er tilstillet Ligningskommissionen, tillader man sig kun at tilføje Navnene paa dem, som i Løbet af denne Maaned have meldt sig ind i Menigheden.

Den 1. Juni 1852.

Til Kirkevisitatoriet.

Da jeg maanedlig skal indgive Beretning om de i den danske Menighed døde, er jeg kommen i det besynderlige Tilfælde ikke p. t. ret at vide, om jeg blandt disse skal anføre den afdøde Madam *Sabro* eller ej. Manden, Skibskaptajn *Sabro*, lod sig rigtignok allerede i Juni f. A. indskrive i den danske Menighed, hvortil han, som er fra-værende paa en Rejse til Vestindien, endnu hører; og der kan ikke være nogen Tvivl om, at han, ligesom andre Familiefædre, ikke traadte dørind for sin Person alene, men

ogsaa for sin Kones Vedkommende; imidlertid blev Dødsfaldet ikke anmeldt for mig, da Skibskaptajn *Ellingens*, ifølge hans Erklæring til Raadstuetjener *Olsen*, ikke vidste, at Sabro var traadt ud af St. Mariæ Menighed, men derimod for Pastor *Peters*, der ogsaa udførte Jordpaakastelsen, og senere paa min Forespørgsel gjennem Raadstuetjeneren har erklæret for denne, at Manden, men ikke Konen, hørte til den danske Menighed. Jeg ønsker ikke at føre Strid om en Død, saalidt som at forstyrre de Efterlevende i deres Sorg; men for god Ordens og en anden Gangs Skyld kan jeg dog ikke lade det Passerede gaa upaataalt hen, men ønsker at vide, om Mad. *Sabro* skal indføres i mit, og i saa Fald udslettes af St. Mariæ Dødsregister, eller om maaske Pastor *Peters's* Paastand skal staa ved Magt; — en Paastand, hvis Rigtighed ikke kan godtgjøres derved, at Mad. *Sabro* maaske har ønsket at tale med sin tidligere Sjælesørger under hendes Sygdom, da deraf ikke følger nogen Ret for denne til at betragte hende som hørende til St. Mariæ Menighed. Det staar og maa jo staa en Menigheds Medlemmer frit for at gaa i Kirke, hos hvem de ville, ligesom det heller ikke kan eller bør forbydes en Præst at trøste og raade andre end hans egne Sognebørn. Det kan ikke være andet, end at mange af den danske Menigheds Medlemmer føle sig mere dragne til andre Præster end til mig, ligesom det paa den anden Side er en Kjendsgærning, at flere af de stadige Tilhørere i Helligaandskirken ikke høre til den danske Menighed. Sligt bør vi Præster ikke gjøre nogen Ophævelse over; naar kun *Herren* søges, maa Tjenerne finde sig i, at man vælger imellem dem, som man har Lyst til. Adgangen til vore Kirker staar aaben for Alle, og saaledes maa ogsaa Adgangen staa aaben for os til de Huse, hvor man ønsker vor Nærværelse. Paa den Maade hjælpe vi hverandre i vor fælles Gærning, og bidrage broderligen til at udjævne saadanne Misforhold,

som ere uundgaaelige i en bevæget Tid som vor, hvor Fader og Søn, Moder og Datter, saa ofte have de forskjelligste Sympathier. Men en Grændse maa der dog være for Alt, og den rette Grændse, mener jeg, overskrides, dersom Manden hører til en og Konen til en anden Menighed, skjøndt de begge have samme Troesbekjendelse. I saa Fald vilde jeg idetmindste raade den ene Part til at rette sig efter den anden, da dog vel ikke Konen skulde gaa til Alters hos den tyske Præst og Manden hos den danske! Men et saadan Tilfælde er, saavidt mig bekendt, ikke indtruffet, hvorimod jeg med Bestemthed ved, at det Modsatte har fundet Sted, nemlig at en Mand ikke er indtraadt i den danske Menighed, fordi Konen ikke ønskede at forlade den tyske Menighed, og saaledes ogsaa omvendt. Dette er i sin Orden; og da jeg er overbevist om, at Kaptajn Sabro ikke vilde gaa ind i den danske Menighed uden at faa sin Kone med, som han havde delt godt og ondt med i saa mange Aar, — i modsat Fald vilde jeg have bedt ham træde tilbage! — saa kan jeg ikke andet end nedlægge Protest mod Pastor Peters's Paastand som grundet paa Misforstaaelse og førende til Resultater, der hidtil ere undgaaede ved de flensborgske Familiefædres sunde Sands? Talen er her ikke om Gebyhret, som jeg med Fornøjelse renoncerer paa; men da det gælder et Spørgsmaal af indgribende Betydning, saa henstiller jeg til det høje Kirke-visitatorium, om den Afdøde, hvis fraværende Mand til Dato hører til den danske Menighed, ikke bør indføres i den danske Menigheds Dødsregister og følgelig udslettes af St. Mariæ Kirkebog, efterat de fornødne Oplysninger ere mig meddelte. — Et af to: enten maa Mad. Sabro udslettes af St. Mariæ Dødsregister eller og Kaptajn Sabro betragtes som udtraadt af den danske Menighed.

(Under 22de Janr. 1853 besvaret bekræftende af

Kirkevisitatoriet saaledes, at Pastor Peters beordredes til at udslætte Mad. Sabro af Mariæ Dødsregister).)*

Den 10. Oktober, 1852.

Til Kirkevisitatoriet.

Da der ingen Maatter findes i Stolene i Helligaandskirke, hvor der derfor er meget fodkoldt om Vinteren, saa maa jeg tillade mig at henlede det højtærede Kirkevisitatoriums Opmærksomhed paa denne følelige Mangel. Da der i Byens *øvrige Kirker* i denne Henseende er sørget for Tilhørernes Tarv, tvivler jeg ikke om, at man vil indrømme Billigheden af dette Forlangende; men da jeg forrige Vinter forgæves søgte at faa denne Mangel afhjulpen, udbeder jeg mig, at det højtærede Kirkevisitatorium gunstigst vil drage Omsorg for, at der snarest muligt anskaffes de fornødne Fodmaatter til bemeldte Kirke. Jeg antager, at Anskaffelsen af samme maa kunne paalægges Klosteret, men skulde dette imod Formodning ikke være Tilfældet, udbeder jeg mig underrettet derom.

Den 29. November, 1852.

Til Kirkevisitatoriet.

Da der snart skal udnævnes en Førstelærer ved den nordre Friskole her i Byen, tillader undertegnede Skolekommission at henlede det højtærede Kirkevisitatoriums Opmærksomhed paa Nødvendigheden af, at der for Fremtiden ved Undervisningen i Byens Friskoler tages Hensyn til, at Adgangen til disse maa antages ogsaa at staa aaben for dem af den danske Menigheds Medlemmer, der maatte trænge til at nyde Godt af samme. Vi tillade os derfor at udtale det Haab, at Timeplanen for Friskolen maa blive revideret, og at det ved Besættelsen af Førstelærerpladsen

*) Jfr. Skrivelse af 13. Janr. 1853, Side 158.

gjøres til en Betingelse for Vedkommende, at han er det danske Sprog fuldkomment mægtig.*)

Den 1. December, 1852.

Til Ministeriet for Hertugdømmet Slesvig.

(Fra Skolekommissionen).

Undertegnede Skolekommission tillader sig herved at henvende sig til det høje Ministerium med Andragende om Understøttelse af det Offentlige, for at den herværende danske Menighed derved kan sættes istand til at erholde en passende Skolebygning.

Efterat H. M. Kongen ved allerhøjeste Resolution af 12. Novbr. f. A. allernaadigst havde bifaldet, »at der ansattes en ordineret Kateket som Førstelærer ved den paa-tænkte danske Borgerskole her i Flensborg med en aarlig Gage af 1200 Cmk., som indtil videre udredes af Central-kassen, samt at der som Tilskud til Omkostningerne ved Indretningen af bemeldte Skole maatte udbetales 500 Rd. af den Carstenske Stiftelse for indeværende Aar;« — saa blev der ufortøvet lagt Haand paa Værket, og Skolen indrettet i Overenstemmelse med hoslagte trykte Skoleplan. Da den derpaa aabnedes i Begyndelsen af Janr. d. A. med de Lærerkrafter, som dengang stod til vor Raadighed, havde nogle og 30 Elever meldt sig, hvilket Antal senere er fordoblet, efterat Skolen traadte i ordentlig Virksomhed ved Kateketens Indsættelse i Slutningen af April d. A., saa at Elevantallet nu er nogle og 60, hvoraf over Halvdelen findes i Elementarklassen, der stadig har Tilgang af de smaa Børn i og udenfor Menigheden, som kunne begynde *forfra*, en Omstændighed, som vel maa paaagtes, da heraf ligefrem følger, at Elevantallet vil i *forholdsvis* kort Tid betydeligt forøges, naar Elementarklassens Elever Aar for Aar rykker op i de højere Klasser. — Skolens Lærerper-

*) Jfr. Skrivelse af 8. Decbr. 1852, Side 156.

sonale bestaar for Tiden af 3 faste Lærere og en Lærerinde i Haandgærning samt 2 Timelærere.

Da Skolen saaledes allerede har den Betydning, som den har, kan et lejet Lokale ikke længere afhjælpe dens Fornødenheder. I flere Henseender have vi prøvet Misligheden herved; af de 3 Værelser, 2 større og 1 mindre, som vi lejede ved Aarets Begyndelse, have vi forrige Vinter alene kunnet benytte de 2 større, da der ingen Kakkeovn kunde anbringes i det mindre. For nylig er det vel lykkedes os efter mange Forhandlinger at faa det største og det mindste Værelse ombyttet med 2 andre mere passende, men da Værten selv boer til Leje, ere vi udsatte for at maatte flytte ad Aare, ikke at tale om, at den sandsynlige Forøgelse af Elevantallet og Nødvendigheden af snart at faa oprettet en 4de Klasse, da Elementarklassen, som bestaar af saa uensartede Bestanddele, bør deles, gjør det til Pligt for os itide at sørge for andre og flere, større og mere passende Skolestuer; men ved en saadan Flytten fra det ene lejede Lokale til det andet, vil ikke blot Skolens Inventarium, men ogsaa saavel dens Virksomhed som dens Anseelse lide betydeligt. For Skolen og Skoletugtens Skyld maa det iligemaade anses ønskeligt, at der haves en egen Skolebygning med tilhørende Friplads, hvor Skoleungdommen kan bevæge sig som paa sit eget Territorium og dog bestandig være under Tilsyn, hvilket sidste ikke kan være Tilfældet, naar, saaledes som nu, Ingen af Lærerne bo paa Skolen, — Noget, der ellers allevegne er Tilfældet, navnlig ogsaa her i Byen, hvor idetmindste Førstelæreren boer i selve Skolebygningen. — Hertil kommer endnu, at der maa sørges for Lokale saavel til et lille Skolebibliothek som og til et stort Sognebibliothek paa henved 1000 Bind, hvilke begge ere skjænkede til den danske Menighed af Komiteen for Oprettelsen af Folkebibliotheker i Slesvig og af andre patriotiske Medborgere.

Men saameget nu end den danske Menighed trænger til en ordentlig Skolebygning, saalidet er den istand til selv at skaffe sig en saadan. Dersom man for et Par Menneskealdre siden havde gjort det muligt for en dansk Menighed at samle sig om en egen Sognepræst, da vilde det have været lettere; thi da vilde den næppe, saaledes som nu, med Hensyn til Medlemmernes Antal have været i Minoritet; idetmindste udviser den gamle Communion-bog, at der — for at nævne bestemte Tal og bestemte Aar — i Aaret 1781 gik 1609 Personer til Alters i den danske Kirke, hvilket Tal efter 2 Menneskealdres Forløb, i Aaret 1841, var sunket ned til 11 Personer! Først da Alt, hvad der var Dansk, i Kirke og i Skole, paa en uforsvarlig Maade i Tidens Løb, som dette Talforhold angiver, var blevet ignoreret og forsømt og til-idst forhaanet og foragtet, saa de Gamle omsider næsten skammede sig ved at gaa i dansk Kirke og Børnene voxede op uden at høre et ordentligt dansk Ord i Skolen —, først da skete det store Omsving ved Begivenhedernes Gang, som igjen gjorde det danske Navn agtet og som gjorde det muligt for en dansk Menighed at danne sig her i Flensborg. Men det var, om vi saa maa udtrykke os, i den ellefte Time. Overgangen fra den gamle Tingenes Orden var pludselig og med Hensyn til Skolevæsenet uforberedt. Skjøndt det nu viste sig, at Elementerne til en dansk Menighed vare tilstede, da først de ydre Betingelser skaffedes tilveje, saa at en Menighed kunde danne sig, der allerede tæller c. 130 Familier, kunde det dog ikke være Andet, end at Forholdet, navnlig med Hensyn til Skolevæsenets Ordning, maatte stille sig meget ugunstigt for den danske Menighed i Sammenligning med de herværende siden Reformationen paa Danskhedens Bekostning utilbørligt begunstigede tyske Menigheder, der have mange og kostbare Skolebygninger, for en Déi opførte og vedligeholdte ogsaa for deres Penge,

som i de forbigangne Tider talte Dansk i deres egne Huse, men som, fordi der manglede danske Skoler ved Siden af de tyske, maatte se en Slægt voxte op. som tilsidst næppe forstod Fædrenes gamle Modersmaal. Den danske Menighed begynder nu paa bar Grund og har derfor flere Fornødenheder end de andre Sogne her i Byen; men dens Medlemmer kan og bør dog derfor ikke beskattes højere end Medlemmer af de andre Menigheder, hvilket vilde blive Tilfældet, dersom de skulde bære ekstraordinære Byrder. Den danske Menigheds Medlemmer betale ganske den samme Skoleskat, som de vilde have erlagt, hvis de hørte til de tyske Sogne, men af det, der saaledes kommer ind ved den ordinære Skoleskat, kan ikke paa nogen Maade bestrides mere end Skolens aarlige ordinære Udgifter, der endda aarligt ville forøges, uden at Indtægterne i Forhold tiltage, da de, som betale mest, de højere Embedsmænd navnlig, allerede ere indtraadte i Menigheden, medens de Familier, som stadigt komme til, i Reglen høre til den ubemidlede Klasse. Ligesaalidt som vi nu ønske eller forlange, at Nogen ved Haab om Fordél skal lokkes ind i den danske Menighed, ligesaalidt vilde vi finde det rigtigt eller stemmende med Byens og hele Landets Tarv, om de, der have Lyst dertil, skulde afholdes fra at træde ind i den danske Menighed af Frygt for ekstraordinære Udgifter; men at fordre, at den frie danske Menighed, som nu først er i sin Fremblomstren, selv skulde bekoste sig en Skolebygning m. m., vilde i Virkeligheden være det samme som for lang Tid at standse et Værk, hvis stadige Fremgang nødigt skulde savnes i Hertugdømmets største og vigtigste Stad, i hvis indre Udvikling et Misforhold ufejlbarlig vil indtræde, dersom ikke den danske Menigheds Skolevæsen ved Regjeringens vise og retfærdige Foranstaltninger sikres Betingelserne for en gennemgribende og velsignelsesrig Virksomhed.

Ligesaa'idt nu som den danske Menighed selv kan bygge sig en Skole, ligesaa'lidt kan det ventes, at Kommunen i sin Helhed vil være villig til at bringe store Ofre for en Menighed, hvis Fremkomst ikke formindsker, men forøger de tyske Menigheders Udgifter til deres egne Skoler, idet den danner sig frit ud af alle de andre Sogne i Byen. Af hoslagte Skrivelse vil det høje Ministerium imidlertid dog erfare, at Magistraten har troet at burde gjøre Sit til at lette de af Byens Indvaanere, der høre til den danske Menighed, Adgangen til at erholde en Byggeplads, vistnok i Erkjendelsen af, at, idet der gjøres Tidens Fordringer Fyldest, opfyldes der en Pligt, som de forrige Slægter have forsømt.

Og hermed overgiver vi det høje Ministerium vort underdanigste Andragende, ledsaget af de af Hr. Stadsbygmester *Winstrup* forfattede Tegninger og Overslag samt medfølgende Oplysninger, idet vi kun tillade os at bemærke, at der maaske ikke kunde spares ubetydeligt ved at nedsætte Højden i Skolestuerne fra 15 til 12—13 Fod.

Den 8. December 1852.

Til Kirkevisitatoriet.*)

Da Valget af en Lærer til Friskolen skulde foretages den 5te dennes, blev al Diskussion og Protest afskaaren os med den udtrykkelige Erklæring af Kirkevisitatoriet, »at vi her vare samlede alene for at vælge, men at det stod Enhver frit for senere at fremkomme med Protest.« Som Følge heraf maa vi erklære, at vi efter den nøjeste Overvejelse ikke kunne komme til anden Overbevisning end den, at der er god og gyldig Grund til at protestere mod Præsentationen af Hr. *Nissen* fra Bredsted, fordi der er en Uoverensstemmelse mellem den Kundskab, der er fordret,

*) Jfr. Skrivelse af 29. Novbr. 1852, Side 151.

og den, der kan antages at findes hos bemeldte forøvrigt meget dygtige Skolemand. Der er fordret af Overpræsidenten i Skoledirektionens Navn: »Zeugnisse über Kenntniss des wechselseitigen Unterrichts *und* der dänischen Sprache«. Da det nu maa betragtes som en afgjort Sag, at der fordres ikke en overfladisk og mangelfuld, men en grundig og fuldstændig Kundskab til den indbyrdes Undervisning, saa følger heraf ligefrem, at der fordres ikke mere eller mindre, men forholdsvis netop den samme Kundskab til det danske Sprog som til den indbyrdes Undervisning, da disse to Ting ere stillede ved hinandens Side og forbundne ved et *og*, som ikke uden Vilkaarlighed tilsteder den Forklaring, at Vedkommende ikke behøver at kunne rigtig Dansk; — men at *den* ikke kan rigtig Dansk, som ikke forstaar mere deraf end Hr. Nissen efter Pastor *Schmidt-Phiseldecks* Attest, behøver næppe noget Bevis, thi det er jo netop det, der attesteres, saa at vi aabent vedkjende os den Mening, at, naar denne Attest faar Skyld for Hr. Nissens Præsentation, man da synes at have misforstaaet denne Attest, idet man vistnok har lagt mere deri, end der virkelig ligger, da Attesten dog fremfor Alt udsiger dette, at Supplikanten er meget langt fra at være det danske Sprog endog kun nogenledes mægtig; — og det gjør efter vor Formening aldeles Intet til Sagen, at vor ærede Collega føjer til som sin aldeles individuelle Opfattelse af Forholdene, at en saadan ufuldstændig og mangelfuld Kundskab *in casu* er tilstrækkelig, da denne Bemærkning i al Fald kun beviser, hvad vist heller ikke benægtes, at Attestanten ikke har lagt Mærke til eller i det Øjeblik ikke tænkt paa Betydningen af den Fordring, som i Bekjendtgjørelsen af 7de September f. A. var gjort til Enhver, der søgte dette vigtige Embede.

Da En af os Undertegnede paa selve Valgdagen frem-

satte den Paastand, at der i bemeldte Bekjendtgjørelse var fordret, at Vedkommende skulde være det danske Sprog mægtig, var det Aktstykke, som skulde afgjøre Tristen, uheldigvis ikke ved Haanden, og da Ingen af de Tilstedeværende erindrede *ipsissima verba*, saa kunde destoværende Diskussionen, ogsaa af den Grund, ikke føre til noget Resultat, men maatte bortfalde som unyttig. Vi tillade os nu at vedlægge det Nr. af *F. l. Zeit.*, hvori Bekjendtgjørelsen findes indrykket, og støttende os hertil anse vi det for vor Pligt, i Henhold til den danske Skolekommissions Skrivelse af 29de November 1852, for det højtærede Kirkevisitatorium at nedlægge Protest mod Gyldigheden af en Præsentation, der er i Strid med den af Overpræsidenten i Skoledirektionens Navn stillede Fordring.

Ærbødigst

F. Graae,
Sognepræst.

S. Krohn.
Kateket.

Den 13de Januar 1853.

Til Kirkevisitatoriet.

Da jeg ikke har modtaget Svar eller Besked paa to formentlig ikke ganske uvigtige Forespørgsler i Skrivelser af 10. Februar og 1. Juni 1852, saa tillader jeg mig at bringe disse i behagelig Erindring, idet jeg henstiller til det højtærede Kirkevisitatorium, at indsende enten begge Forespørgsler eller den af dem, med hvis Besvarelse særegne Vanskeligheder maatte være forbundne, til det kongelige Ministeriums Afgjørelse.*)

Den 27. September 1853.

Til Kirkevisitatoriet.

Da der endnu ingen Maatter ere anskaffede til Kirken, uagtet jeg allerede for 2 Aar siden androg derpaa,

*) Under 22de Jan. kom Svar, se Side 150.

og for 1 Aar siden, da jeg fornyede mit Andragende til Kirkevisitatoriet, fik Løfte derpaa af Klosterforstanderen: —

da der endvidere endnu ingen Reparation er foretaget ved Helligaandskirke, uagtet jeg ved Pintsetid baade mundtlig og skriftlig gjorde Klosterforstanderen opmærksom paa: 1) at der var Svamp i flere af Stolene i Kirken, i Degnestolen endog i den Grad, at Degnen hele Sommeren ikke har kunnet sætte sig ned i samme, uden at risikere at falde om med den; 2) at Kirken trængte til Afpudsning, idet navnlig Gavlen, der vender ud imod Gaden, er saa smudsig, at det maa kaldes uanstændigt; —

da jeg fremdeles oftere forgyæves har gjort opmærksom paa, at der burde anskaffes et Gardin til Vinduet bagved Alteret, da Lyset generede Folk med svage Øjne og desuden Udsigten ovenover Alteret til Gjenbohusets øverste Ætage var et upassende Syn inde fra Kirken af: —

saa nødsages jeg til at anmode det højtærede Kirkevisitatorium om at drage Omsorg for, at disse Mangler snarest muligt blive afhjulpne, ligesom jeg vel, uden at træde bemeldte Klosterforstander for nær, tør udtale det Haab, at et andet af Klosterforstanderskabets Medlemmer, hvis Tid er mindre optaget, maatte blive beskikket i hans Sted til at føre Tilsyn med Kirke og Præstegaard.

Den 14. Maj 1854.

Til Overkonsistorialraad *Aschenfeldt*:

I Gjensvar paa D. H. ærede Skrivelse af 13de dennes, hvori De i Henhold til et mig ubekjendt Reskript til Flensborg Magistrat, dateret Gottorp 14. Oktbr. 1782, *tjenstlig* anmoder mig eller eventuelt min Kollega om at prædike til Aftensang i St. Nikolai Kirke førstkommende

1ste Pintsedag, tillader jeg mig at gjøre D. H. opmærksom paa, at jeg ifølge mit Kaldsbrev er allernaadigst udnævnt til Sognepræst for den frie danske Menighed, uden at der enten i samme *er*, eller i Bekjendtgjørelsen om dette *nye* Embede *var* Tale om, at bemeldte Sognepræst tillige paa visse Højtidslage skulde fungere som Kapellan for nogen af Sognepræsterne ved Byens tyske Kirker. Jeg kan desaarsag ikke anse mig *forpligtet* til at overtage en Funktion, der formentlig maatte ophøre, da de forrige saakaldte danske Præster ophørte at existere; — og da den danske Menigheds Sognepræst ikke kunde træde i et saadant Tjeneste- og Afhængighedsforhold til en eller flere af Byens andre Sognepræster, uden at det første Skridt med det Samme var gjort til at svække og nedsætte Betydningen af det mig allernaadigst betroede Embede, saa ansér jeg mig ikke engang *berettiget* til at gaa ind paa D. H.s Fordring.

Hvad den danske, ordinerede Katekets *gejstlige* Virksomhed angaar, da indskrænker denne sig ifølge sammes Kaldsbrev til at vicariere for Sognepræsten ved den danske Kirke, saa ofte denne ved lovligt Forfald er forhindret i selv at udføre sin Embedsgjærning.

Den 16. September 1854.

Til Overpræsidenten.

Da nu 3½ Uge ere forløbne, siden Skolekommissionen i sit Møde den 24de August d. A. sluttede Akkord med Murmester *Hochreuter* og Tømmermester *Nielsen* om at opføre den danske Borgerskole i Overensstemmelse med den under 17de Juli approberede Plan, saaledes at samme skulde være under Tag midt i Oktober og fuld færdig midt i April n. A., — uden at der endnu er begyndt paa Bygningen paa Grund af et Projekt om Anlæggelsen af

en Gade over Skolegrunden, som siden den Tid er bleven gjort gjældende af Bygningskommissionen, men som misbilliges af Stadsbygmesteren, til hvem Tilsynet med Skolens Opførelse er overdraget; — saa tillader jeg mig desangaaende at henvende mig til Deres Højvelbaarenhed med Besværing over, at et saa vigtigt Arbejde standses. Det tilkommer ikke Undertegnede at ytre mig om Hensigtsmæssigheden eller Betimeligheden af det gjorte Forslag saalidt som over vedkommende Autoritets Berettigelse til at standse Udførelsen af den af det Kongelige Ministerium for Hertugdømmet Slesvig approberede Byggeplan; men som Formand i Skolekommissionen og Skoleinspektør ved den danske Borger-skole er det min Pligt at fremskynde Opførelsen af Skolebygningen, og jeg henvender mig desaaarsag til Deres Højvelbaarenhed med den Bøn og Begjæring, at det maa blive paalagt Vedkommende ufortøvet at bringe de omtvistede Spørgsmaal til en endelig Afgjørelse eller, hvis de Andre ikke kunne blive enige, at Deres Højvelbaarenhed da vil sige, hvordan det skal være, saa at Sagen dermed kan være afgjort. Som Skoleinspektør maa jeg i Særdeleshed fremhæve, at det største af vore lejede Skoleværelser er allerede overfyldt, da Elementarklassen tæller 51 Børn, saa at vi i høj Grad trænge til den nye Skole; endvidere maa jeg tillade mig at gjøre opmærksom paa, at, hvis Arbejdet ikke bliver færdigt til den bestemte Tid, vil det have til Følge, enten at vi til Foraaret blive husvilde, eller og at vi komme til at betale en Leje, som vi kunde have sparet, ikke at tale om, at det let bliver Hastværk og Lastværk, naar endelig Bygningsarbejdet der kræve Tid, skulle gjøres færdige i en Fart. Er det rette Øjeblik forsømt, saa er Sagen selv ilde tjent med, at den Ene vælter Skylden og Ansvarret over paa den Anden; det er dog Skolen, det gaar ud over. Jeg har derfor troet at burde, inden det er for silde, henvende mig med oven-

staaende Begjæring til D. H. som den. der ikke blot har den største Magt, men ogsaa den bedste Villie til at ende Striden. — Skulde imidlertid den kommunale Bestyrelses Maskineri være saa kompliceret, at Spørgsmaalet, efter at det engang er rejst, ikke kan afgjøres ved en Ordre fra D. H., saa vil jeg gjennem Kirkevisitatoriet henvende mig til Ministeriet, og det snarest muligt; jeg tænker paa Tirsdag, hvis det ikke afgjøres forinden.

Den 11. Oktober 1854.

Til Kirkevisitatoriet.

Efter at vedkommende Klosterforstander i f. A. havde faaet Befaling af Kirkevisitatoriet til snarest muligt at drage Omsorg for, at de øverste Mandfolkestole i den danske Kirke, hvori der var gaaet Svamp, bleve istandsatte til Stænderforsamlingens Aabning, bleve nogle Brædder slaede paa Væggen for at skjule Syndernes Mangfoldighed, — dog med Løfte om bag efter at gjøre det ordentligt istand, hvortil der engang ej var Tid. Indtil Dato er imidlertid Intet gjort, og Følgen af denne Forsømmelse er den, at Svampen har taget Overhaand, saaat Beklædningen er raadnet væk, og nogle af Stolene staa i Begreb med at gaa i Stykker og Staver. Klosterforstanderen er saavel af Degnen som af Undertegnede bleven anmodet om at foranstalte det ordentligt istandsat; men da alligevel Intet er gjort, og det jo var muligt, at H. M. Kongen, under sit forventede Ophold her, vilde besøge Byens Kirker, muligt ogsaa den danske, tillader jeg mig at henvende mig til Kirkevisitatoriet med ærbødigst Begjæring om, at det igjen maatte blive paalagt Klostret snarest muligt at istandsætte Kirkestolene, men denne Gang bedre end sidst.

Ved samme Lejlighed turde jeg maaske tillige henlede Opmærksomheden paa Kirkeuhret, der for en Del Aar

siden er gaaet i Staa og senere i Stykker, saa at der nu kun er en malet Uhrskive til liden Opbyggelse for Menigheden og Andre, som kunde ønske at vide, hvad Klokken er slaaet midt i Byen. Da det ikke er mig bekendt, at Klostret har erholdt Tilladelse til at lade Kirkens Uhr forsvinde paa den maledede Skive nær, turde der maaske ved Kirkevisitatoriets Mellekomst være Haab om at faa denne Mangel afhjulpen.

Den 11. Januar 1855.

Til Kirkevisitatoriet.

Ifølge det højtærede Kirkevisitatoriums Skrivelse af 20de f. M. undlader jeg ikke herved ærbødigst at meddele den forlangte Skole-Indberetning for Sommerhalvaaret 1854, men da ingen saadan tidligere er bleven mig affordret, og jeg heller ikke har modtaget noget Skema, hvorefter samme skal affattes, saa tillader jeg mig herved kortelig at meddele følgende:

Med Hensyn til Undervisningen er den under 12te Decbr. 1851 approberede foreløbige Skoleplan i det Hele fulgt, dog med Undtagelse af, at Skolekommissionen i sit Møde d. 9de Maj f. A. besluttede at ophæve Haandgærningsskolen paa Grund af, at den kun besøgte af 4—5 Børn i Pigeklassen. Da man herved fik Raudighed over nogle Timer, blev den Foranstaltning samtidig hermed truffet, at Elementarklassen i en halv Snes Timer ugentlig blev delt, saaledes at 2 Lærere nu samtidig undervise i samme, hvilket med Hensyn til enkelte Fag ansaaes fornødent, da Elevantallet (c. 50) var bleven saa stort, at en Lærer ikke godt kunde overkomme at undervise i samme Time Børn af saa forskjellig Alder, uden at det navnlig vilde gaa ud over de ganske Smaa. Lærerne, navnlig

Kateketen, fik herved nogle flere Undervisningstimer, Ingen dog flere end 30 ugentlig. — En Ulempe har det imidlertid været, at de 2 Lærere i disse Timer have maattet undervise i samme Skolestue, hvilket dog ventes hævet, naar vi kunne tage den nye Skolebygning i Brug. Elevernes Antal har været nogle og 80, og med Lærerpersonalet er i Sommerhalvaaret ingen Forandring foregaaet. Derimod er det Kirkevisitatoriet bekendt, at Kateket *Krohn* er bleven befordret under 25de Novbr. og har fra traadt Skolen fra Jul. Som Følge heraf undervises for Øjeblikket Dreng- og Pigeklassen samlede, og Undertegnede har paataget sig at give den samlede Dreng- og Pige-klasse 3 Timer ugentlig Undervisning i Religion, indtil en ny Kateket bliver ansat.

Ligeledes er det Kirkevisitatoriet bekendt, at der i Efteraaret er begyndt paa den nye Skolebygning, der kom under Tag før Jul og forventes færdig til Afbenyttelse i Slutningen af April Maaned d. A., rimeligvis med Undtagelse af Kateketens Værelser, til hvis Istandsættelse der formodentlig vil hengaa noget længere Tid.

Det er mig en Fornøjelse at kunne tilføje, at Lærerne gjør deres Pligt paa Skolen, og at som Følge deraf Børnene i det Hele gjør god Fremgang: kun maa det beklages, at samme hæmmes betydeligt ved de hyppige Skoleforsømmelser.

Den under 1ste Oct. 1851 udnævnte Skolekommission betragter sin Opgave som løst, naar til Foraaret den nye Skolebygning er færdig, og Skolekommissionen vil da, inden den fratræder, tage sig den Frihed at fremlægge et Regulativ til Approbation, hvorefter de endnu svævende Forhold, hvad Skolevæsenet angaar, ville kunne modtage deres endelige Ordning.

Den 2den Maj 1855.

Til Kirkevisitatoriet.

Det højtærede Kirkevisitatorium har under 10de April d. A. communiceret Skolekommissionen, at, efterat det Kgl. Ministerium for Hertugdømmet Slesvig har indhentet en Erklæring over Skolekommissionens Andragende af 13de Februar 1855 fra Magistraten for Staden Flensborg, har Højstamme bifaldet, at den nye Skolebygning, saasnart den er fuldført, overleveres til Kommunen, der har erklæret sig »villig til at overtage den omspurgte Skolebygning for Byens Regning med Forpligtelse til at bære de paa samme hvilende Afgifter samt at bestride Omkostningerne ved Bygningens og dens Inventariums Vedligeholdelse, dog paa den Betingelse, at ingen Behæftelser ved Overtagelsen hvile paa Bygningen.«

Da det Kgl. Ministerium imidlertid under 17de Juli f. A. har bevilget, at der »til Hjælp ved Bestridelsen af de med Skolebygningens Opførelse forbundne Udgifter *optages et Laan* paa 1000 Rd., saaledes at dette bliver at afbetale i 28 paa hinanden følgende Aar«, — hvilken Sum nødvendigvis maa skaffes tilveje for dermed at betale Bygnings-Entreprenørerne, naar nu Bygningen om kort Tid er færdig, — men ifølge den senest meddelte Resolution den færdige Bygning skal afleveres til Kommunen *uden at der hviler Behæftelser paa bemeldte Bygning*; — saa er Skolekommissionen i Uvished om, hvorledes disse to Resolutioner skulle bringes i Overensstemmelse med hinanden, da vi idetmindste ikke kunne skaffe foranførte Laan tilveje uden Hypothek i Bygningen, men denne jo skal afleveres uden at »der hviler Behæftelser« paa samme. Vi tillade os derfor at forespørge, om dette Sidste maaske skal forstaaes saaledes, at Kommunen efter Overtagelsen selv vil contra-

here Laanet, som *maa* gjøres, hvis Ingen skjænker os Summen, men som det er os formént at gjøre *inden* Afleveringen.

Den 17de April 1856.

Til det Kgl. Ministerium for Hertugdømmet Slesvig.

Da den danske Menigheds nye Skolebygning nu er fuldkommen færdig og Regnskabet over de med sammes Opførelse forbundne Udgifter ere afsluttede, saa tillader Skolekommissionen sig herved underdanigst at henvende sig med Forespørgsel til det høje Ministerium angaaende Maaden, hvorpaa den samlede Sum skal skaffes tilveje. til hvilken Ende vi her lade medfølge Skolekassererens Regnskab af 31te Marts d. A. i Forbindelse med Entreprenørernes Regning af 23de Febr. d. A., hvoraf det vil ses, at der skyldes endnu 1099 Rd. 77 Sk. — Af de Skolekassererens Regnskaber ledsagende Bemærkninger vil det høje Ministerium erfare Grunden til, at Udgifterne ved Bygningens Opførelse ikke blot have oversteget Overslaget, som beløb 7800 Rd., men ogsaa den Sum — 8000 Rd. —, ud over hvilken man ikke havde antaget, at Omkostningerne vilde gaa, idet det nemlig under 17de Juli 1854 var blevet tilladt at optage et Laan paa 1000 Rd., da man strax saa, at de 7000 Rd., som vare anviste af Central-kassen og den Gotthard-Anna Hansenske Stiftelse, ikke vilde strække til. Da imidlertid det Kgl. Ministerium — ifølge Kirkevisitatoriets Meddelelse af 10de Apr. f. A. — havde bifaldet, at Skolebygningen, saasomt den var fuldført, overleveredes til Kommunen paa den af Magistraten opstillede Betingelse: »at ingen Behæftelser ved Overtagelsen hvilede paa Bygningen«, saa henvendte Skolekommissionen sig f. A. til Kirkevisitatoriet med Forespørgsel om, hvorledes de 2 ministerielle Resolutioner skulde bringes i Overensstemmelse med hinanden, da vi ikke kunde skaffe foranførte

Laan tilveje uden Pant i Bygningen, men denne jo skulde afleveres uden Behæftelser. Vi tillode os derfor at forespørge, om dette maaske skulde forstaaes saaledes, at Kommunen efter Overtagelsen selv vilde kontrahere Laanet, som *skulde* gøres, hvis Ingen skjænkede os Summen, men som det var os formént at optage *inden* Afleveringen; — men Kommissionen erholdt til Svar, at Magistraten ikke vilde gaa ind paa, »at Skolebygningen inden Overleveringen til Byen behæftedes med Gjæld« og heller ikke derpaa, »at de omspurgte 1000 Rd. laantes paa Byens Credit«; hvorhos Kirkevisitatoriet »henstillede til Skolekommissionen, om det ikke maatte være muligt at tilvejebringe de fornødne 1000 Rd. ved at udstede Aktier paa 50 eller 25 Rd. og at anbringe disse blandt Menighedens Medlemmer, saaledes at Renterne halvaarlig betaltes, og at der hvert halve Aar ved Lodtrækning blev bestemt, hvilke Aktier der skulde indløses;« — et Forslag, som Kommissionen imidlertid ikke troede at kunne eller burde gaa ind paa, da Menigheden upaatvivlelig vilde føle sig krænket ved, at Midlerne til Opførelsen af en offentlig Skole, der kom hele Byen tilgode, paa den Maade skulde skaffes tilveje. Saaledes staa Sagerne.

Sluttelig tillade vi os kun at bemærke, at naar Gjælden er bragt ned til 1099 Rd. 77 Sk., vil det høje Ministerium af Skolekassererens Regnskab kunne erfare, at dette kun er naaet derved, at 266 Rd. 41 Sk. ere udbetalte af Menighedens egentlige Skolekasse; men da Skolens løbende Udgifter, som efterhaanden forøges, skulle udredes af samme, har Kommissionen ikke fremdeles kunnet give Anvisning paa samme; heller ikke har Kommissionen troet at kunne aflevere Bygningen til Byen, før det høje Ministerium maatte have resolveret, hvorledes den til Udredelsen af Bygningsomkostningerne manglende Sum skulde skaffes tilveje.

I Maj 1856.

Til Kirkevisitatoriet.

Efterat have under 17de dennes modtaget hoslagte »Entwurf einer Verfügung für die Stadt Flensburg betreffend das Prediger-Opfer und die Gebühren der Prediger sowie der Kirchenbediente«, undlader jeg ikke herved tjenstligst, i Henhold til Kirkevisitatoriets Skrivelse af 5te Decbr. f. A., at afgive min Erklæring herover.

Først maa jeg tillade mig at bringe i Erindring, at det ikke er fra mig Ønsket er udgaaet om en Forandring i Henseende til Oppebærelsen af de Præsten tilkommende accidentelle Indtægter, og dernæst maa jeg gjøre opmærksom paa, at de Bestemmelser, som gjøres gjældende i de 3 første §§, ere meget forskjellige fra den Praxis, som hidtil er fulgt i den danske Menighed.

Ifølge § 1 skal et bestemt fastsat Præsteoffer opkræves kvartaliter af Kirkefogden og deles lige mellem begge Menighedens Præster. Ved den danske Menigheds Oprettelse i Aaret 1851 ophævedes derimod, idetmindste praktisk, den Bestemmelse for dens Medlemmer, at de kvartaliter skulde afkræves det gamle Præsteoffer, hvorimod afdøde Overpræsident *Lassen* ved Nyaar velvillig lod en Liste udgaa til samtlige Medlemmer, hvorpaa samme tegnede sig for et frivilligt Offer, som derpaa blev opkrævet ved et af Overpræsidenten dertil bemyndiget Bud. Da jeg fandt, at der laa en Modsigelse i at opkræve et *frivilligt* Offer, udbad jeg mig næstsidste Nyaar, at det maatte blive bekjendtgjort for alle Vedkommende, at det ifølge min Begjæring vilde blive overladt til Menighedens Medlemmer selv at sende mig deres Nyaarsoffer, som saaledes ikke er blevet opkrævet for 1855; — og da der ifjor blev ansat en ny Kateket, hvem det blev paalagt at prædike 9 Gange om Aaret til Aftensang paa de store Festdage, erholdt han

som Vederlag herfor Ret til at modtage et frivilligt Offer af Menigheden.

Forsaavidt nu imidlertid højere Vedkommende skulde finde, at den danske Menigheds Præster i saa Henseende burde stilles paa lige Fod med Præsterne ved de tyske Menigheder her i Byen, da maa jeg dog tillade mig at andrage paa, at Ordet: *Præsteoffer* ombyttes med et mere passende. f. Ex. *Præsteoffer* eller *Kirkeskat*. da det dog unægteligt ligger i Begrebet af *Offer*, at det skal være frivilligt. Endvidere maa jeg gjøre opmærksom paa, at da her ingen anden Kirkefoged er ved den danske Kirke end Degnen, det selvfølgelig ikke kan eller bør paalægges denne, der tillige er 2den Lærer ved Borgerskolen, at være Præsternes Skatte-Optræder.

Min Mening er da: *skal det være Offer, skal det være frit; skal det være en Skat, saa maa Opkrævningen være det Offentliges Sag efter en bestemt Regel og Præsterne være udenfor det!*

Ad §§ 2—3 maa jeg bemærke, at det hidtil har staaet Enhver frit for at give Sognepræsten ved den danske Menighed, hvad han vilde og kunde give for Udførelsen af Daabshandlinger og Confirmationsforberedelsen, og jeg for min Del vil aldrig bekvemme mig til at kræve Noget for disse rent præstelige Forretninger, men modtager med Tak, hvad Enhver maatte give. Jeg kan derfor kun betragte den Skala af Taxter, der anføres i Udkastet, som en Vejledning for Menighedens Medlemmer, forsaavidt de maatte trænge til en saadan. Ad § 2 maa jeg endvidere bemærke, at jeg indser ikke, hvorfor Degnen, som dog paa Embedsvegne skal være tilstede ved Barnedaaben i Kirken, Intet skal have ifølge Udkastet, skjøndt det dog vistnok i Virkeligheden altid er Tilfældet, at han faar Noget. Forholdene ere iøvrigt, hvad Daabspunktet angaar, meget forskellige i den

danske og i de tyske Menigheder her i Byen, i hvilke som bekjendt alle Børn døbes hjemme, medens dog en stor Del døbes i den danske Kirke. Adskillelsen i § 2 mellem Gebyhrerne ved Kirke- og Husdaab er derfor uden praktisk Betydning for de tyske Præster, medmindre disse, fra hvem jeg antager Forslaget er udgaet, skulde staa i den Formening, at de ved at sætte Ofret ved Kirkedaab saa paafaldende lavt skulde kunne lokke Folk til at lade deres Børn døbe i Kirken. Ad § 2 burde det ogsaa tilføjes, hvad Organisten skulde have, forsaavidt hans Nærværelse ønskes ved Barnedaab i Kirken.

Ad § 3 maa jeg endnu gjøre den Bemærkning, at det forekommer mig at have noget meget Stødende ved sig, at »den sidste Undervisningstime« udtrykkelig er nævnet som en lovformelig Betalings-Termin; — det er jo Afskedsstunden. hvori det var ønskeligt, at der tænktes paa Andet end Penge. Lad Confirmanderne betale, naar de ville og kunne, men allerhelst sende Ofret hjem til Præsten udenfor Forberedelsestiden! Skulde jeg redigere § 2, skulde den for den danske Menigheds Vedkommende lyde: *»ved enhver Daab, enten den udføres i Kirken eller i Huset, gives der et passende Offer til Sognepræsten og Degnen ved den danske Kirke, ligesom og et Honorar til Organisten, forsaavidt hans Bistand ønskes ved Kirkedaab«*; — og § 3 saaledes: *»for Confirmationsforberedelsen erlægges et passende Honorar til Sognepræsten ved den danske Kirke.«*

Ad § 4 maa jeg bemærke det samme som ved § 2, at Degnen, der er den vigtigste af Kirkebetjentene, burde have Noget for ethvert Bryllup, thi det er ganske mærkeligt, at han er den Eneste, der slet Intet faar, uagtet han dog, idetmindste ifølge Rituallet, skal være tilstede ved ethvert Kirkebryllup, medens der derimod betales saa rundelig til Stadsmusikanten, skjøndt det er en Person, der hverken spiller eller bestiller det Allermindste for de

Penge, han faar ved ethvert Bryllup, saa at jeg for min Del ikke vilde vide, at han var til. dersom jeg ikke saa det af den Betaling, ethvert Brudepar maa erlægge til denne ellers ubekjendte Størrelse; — ikke at tale om Jordemoderen, der betales *prænumerando* for en Sikkerheds Skyld.

§ 5 vilde jeg allerhelst være fri for at sige noget om, da jeg frygter for, at jeg skal bruge for stærke Udtryk, naar jeg siger min Hjertens-Mening rént ud, og det skulde og vilde jeg dog gjerne, naar det forlanges; men jeg kan virkelig ikke gjøre for, at, naar jeg betragter denne §, som den ikke blot staar der paa Papiret, men endnu den Dag i Dag bringes til Udførelse, saa maa jeg ikke blot tænke paa *det Billede, der havde et Hoved af purt Guld, Bryst og Arme af Sølv, Underliv og Hofter af Kobber, hvis Bón vare af Jern, hvis Fødder déls af Jern, déls af Pottemagerler*, men jeg maa ogsaa ret inderlig ønske, at *Stencn, som blev afhuggen og det ikke ved Hænder*, og som er Kristi Korsens Kraft, maa falde ogsaa over dette Billede og knuse dets Fødder, saa den hele Herlighed falder sammen, jeg mener den hele forargelige Klassificering af rige og fattige Lig! Rigtignok staar der i Indledningen til § 5, at det er overladt til Vedkommendes »*frie Valg*«, til hvilken af de 4 første Klasser et Lig skal henføres; men hvad betyder det i Virkeligheden med den Frihed, hvis Udøvelse gjøres umulig for de allerfleste ved de enorme Udgifter, som udfordres til en Begravelse efter 1ste og 2den Klasses Reglement? Og denne Klassificering er dobbelt urimelig og ubillig, naar man betænker, at mange af dem, der ifølge deres Stilling ere paa en Maade med et Slags Nødvendighed henviste til de 2 første Klasser, ingenlunde i Reglen høre til de Bemidlede. I den danske Menighed er der saaledes omtrent 50 civile Embedsmænd, høje og lave; hvor tungt og trykkende da for en ubemidlet Embedsmands Familie at se sig tvungen til

enten at betale langt over Erne eller ogsaa at maatte udsætte Begravelsen til om Eftermiddagen: *jedoch vor Eintritt der Dunkelheit* som forresten kan være vanskeligt nok om Vinteren mellem Kl. 3—4. Medens man gjør saa stor Stads af 1ste og tildels 2den Klasse, saa at det Halve kunde være mere end nok, idet de Lykkelige, der høre dertil, kunne blive begravede *zu jeder beliebigen Tages- oder Nachtzeit*, efter at der er ringet for dem ikke blot samme Dag, men endog, hvor utroligt det end lyder, Dagen forud, saa kunne derimod de af 3die og 4de Klasse kun begraves om Eftermiddagen, og for dem af 4de Klasse maa Kirkens Klokke ikke engang ringe! For dem af de 2 første Klasser aabner Kirkegaards-Kapellet sine høje Fløjdøre og derinde staar en ophøjet Talerstol, fra hvilken der kan tales over de Rige og Fornemme, medens man for 3die og 4de Klassen Vedkommende faar Lov til at gaa udenom det smukke Kapel, der saaledes er langt fra at opfylde, hvad man fornuftigvis maa antage at være dets Bestemmelse. Og hvad skal man nu sige, naar man efter at have set, hvor omhyggeligt Alt er taget i Betragtning ved de mere Begunstigedes Begravelse, saa kommer til 5te Klasse (de ulykkelige Almissemønder), hvor der ikke er et Ord om Begravelsen, hvor det blot hedder med Hensyn til Betalingen: *ohne Rücksicht auf das Alter*; — jeg synes, at der i det Sted burde staa med store Bogstaver: *Staden Flensborgs Fattigvæsen sørger for en anstændig Begravelse.*

Paa den danske Menigheds Vegne maa jeg derfor tillade mig at opfordre til en Revision af den hele Paragraf, og specielt andrage paa, at det idetmindste ikke formenes den danske Menighed i Flensborg at begrave sine Døde til den for alle andre danske Menigheder sædvanlige Tid, navnlig om Formiddagen.

Den 13de Februar 1857.

Til Kirkevisitatoriet.

Da den danske Borgerskole ved Helligaandskirke i Flensborg har havt og har en saa stærk Tilgang af Elever, saa at navnlig Elementarklassen allerede er overfyldt, tillader Skolekommissionen sig at henvende sig til det højtærede Kirkevisitatorium med ærbødigst Begjæring om, at der maa blive truffet Foranstaltning til at afhjælpe den herved fremkomne Trang til et Lokale, hvori den halve Elementarklasse kunde erholde Undervisning ved en 4de Lærer. Af hoslagte Indberetning fra den ordinerede Kateket af 3die Decbr. f. A. vil det erfares, at Skolen den Gang talte 128 Elever, nemlig 54 Piger og 74 Dreng, saaledes fordelte: i øverste Klasse 27 Børn, nemlig 13 Piger og 14 Dreng, i Mellemlassen 36 Børn, nemlig 16 Piger og 20 Dreng, i Elementarklassen 65 Børn, nemlig 25 Piger og 40 Dreng; samt at Skolen i det sidst forløbne Aar havde havt en Tilgang af 50 Børn og kun en Afgang af 24. Siden 3die Decbr. f. A. til Dato har Skolen havt en Tilgang af 26 Børn, saa at Elevantallet nu er 80 i Elementarklassen og 47 i Mellemlassen, og hele Skolens Elevantal 154 Børn. Det ligger i Sagen og Forholdenes Natur, at Elementarklassen er og vil vedblive at være den talrigste, da flere af Eleverne derfra navnlig gaa over til Latin- og Realskolen, ligesom det er begrundet i Undervisningens Beskaffenhed og Skolens hele Indretning, at derimod kun et forholdsmæssigt ringere Antal vil være skikket til Optagelse i den øverste Klasse, ikke at tale om, at det vil være saa meget betænkeligere at overfylde Klasserne, som Dreng og Piger gaa samlede i alle Klasser. Paa Grund af den stærke Tilgang til Elementarklassen nødsagedes man allerede i forrige Aar til at opflytte flere, end ønskeligt var, i Mellemlassen og atter adskillige derfra i øverste Klasse, som hellere maatte være bleven noget

længere i den lavere Klasse. Da der endvidere er Udsigt til en betydelig Tilvæxt ved det nye Skoleaars Begyndelse efter Examen ved Paaske, saa maa Skolekommissionen anse det for paatrængende nødvendigt snarest muligt at erholde en ny Skolestue i Overensstemmelse med Regulativets § 20, at »der skal være *idetmindste* 3 rummelige Skolestuer«.

Kommissionen maa fremdeles, ligesom den ordinerede Kateket i sin hoslagte Indberetning, tillade sig at gjøre opmærksom paa den danske Menigheds ejendommelige Forhold, idet samme som en fri Menighed er spredt over hele Byen, fra det sydligste Grændseskjel ved Hulvejen indtil Teglværkerne paa Byens Grund mellem Nystad og Klusris, og navnlig tæller sine fleste Medlemmer i Byens nordlige Halvdél. Da det nu ovenikjøbet er og vil vedblive at være Elementarklassen, som trænger til at deles, saa er det klart, at de mange smaa Børns Tarv ligefrem kræver, at de i en Alder af 6—8 Aar ikke faa altfor langt til Skolen; Kommissionen maa derfor være af den bestemte Formening, at der til den ene Afdeling af den overfyldte Elementarklasse bør anskaffes — lejes eller bygges — et passende Lokale i den nordlige Del af Byen henimod Nørreport.

Idet nu Skolekommissionen saaledes har den Ære at henlede det højtærede Kirkevisitatoriums gunstige Opmærksomhed paa Nødvendigheden af en Udvidelse af den danske Borgerskole, tillader den sig ærbødigt at andrage paa, at der maa blive truffet Foranstaltning til, at Kommunen, ifølge Regulativets § 1, snarest muligt skaffer et Lokale tilveje i Overensstemmelse med det ovenfor Fremsatte, samt at der samtidig maa blive draget Omsorg for, at en 4de Lærer bliver ansat ved den foreslaaede nordlige Elementarklasse paa samme Vilkaar og i samme Forhold til den danske Borgerskole som den nuværende 3die Lærer, der lønnes af den danske Menigheds Skolekasse med 350 Rd. aarlig og 2 Værelser for en Ugift, dog med den udtrykke-

lige Bestemmelse, at samme skal være pligtig til at lede Kirkesangen i Forbindelse med Degnen ved den danske Kirke.

Den 25. Marts 1857.

Til Kirkevisitatoriet.

Det højtærede Kirkevisitatorium har i Skrivelse af 5te dennes behageligen ytret: 1) »at, medens Helligaands-Hospital og Kloster har den Forpligtelse at vedligeholde Helligaandskirken og Kirkens Inventar; det næppe vilde kunne paalægges den bemeldte milde Stiftelse at udrede andre den danske Menighed paahvilende Udgifter«; — 2) »at, da saadanne Udgifter imidlertid ikke vilde kunne undgaas, ligesom de allerede have fundet Sted uden hidtil at være berigtigede, saa turde det være nødvendigt at danne en Kasse for den frie danske Menighed og dertil at udskrive de fornødne Bidrag af Menighedens Medlemmer i Lighed med, hvad der skér i St. Nicolaj og St. Johannes Menigheder i Flensborg;« — og 3) »at efter Kirkevisitatoriets Formening turde det være rettest at udskrive denne Menigheds Skat efter samme Forhold, som Skolebidrag udskrives, og at der for at ligne denne Skat, for at bevilge de forefaldende Udgifter samt for at føre Tilsyn med Regnskabet, vilde af Menigheden være at vælge 4 eller 6 Medlemmer samt en Regnskabsfører, som da i det Hele vilde have de samme Funktioner, der i de herværende tyske Menigheder i fornævnte Henseender paaligger tildéls Patronaterne, tildéls Kirkekollegierne og Kirkejuraterne.«

Da en Betænkning herover er affordret mig, inden Noget videre foretages i denne Sag, skal jeg tillade mig at fremsætte følgende Bemærkninger:

Ad 1: Naar der paahviler Helligaands-Hospital og Kloster den Forpligtelse at vedligeholde Helligaandskirken og Kirkens Inventar, saa antager jeg, at det ogsaa paahviler bemeldte milde

Stiftelse at udrede de Udgifter, som maatte være forbundne med det lovbefalede Tilsyn, som af højere Vedkommende foretages aarlig for at paase, at Kirken og Kirkens Inventar (tilligemed Degneboligen, den forrige Præstebolig) virkelig og forsvarlig vedligeholdes. Om Udgifter ere eller have været forbundne hermed, er mig ubekjendt; men for saavidt dette har været eller skulde blive Tilfældet, er det — idetmindste synes det mig — klart, at Klosters Forpligtelse maa være den samme, enten der er en fri dansk Menighed som nu eller en fri tysk Menighed som før, da Spørgsmaalet i begge Tilfælde er det samme, nemlig ene og alene om Vedligeholdelsen af Kirken og sammes Inventar og de med Synet herover forbundne Udgifter. At Kirken og sammes Inventar ligesaa fuldt før som nu under det behørige Tilsyn skulde sættes saaledes istand og holdes saaledes vedlige, at en Menighed kunde være tjent dermed, det forekommer mig at være Hovedsagen; og at Klosteret i saa Henseende ogsaa inden Oprettelsen af den frie danske Menighed havde store og omfattende Forpligtelser, det er jo faktisk godtgjort ved Reparationen 1847. Den frie danske Menighed forlanger ikke, at der skal gjøres mere, end der dengang blev gjort, men den synes ogsaa med Rette konsekvent at kunne fordre, at det Samme skal gjentage sig, naar og saasnaar der viser sig Trang til noget Lignende. I hvad Forhold den Menighed, der benytter Kirken, staar til Kirken og Kirkens Præster, vedkommer ikke Klosteret, ligesaa lidt som det vedkommer samme, om det er Kirkens første eller anden Præst eller en af Kirkebetjentene, der bebor den Bygning ved Siden af Kirken, som det paahviler Klosteret at vedligeholde nu som før og hverken slettere eller bedre. — Naar Klosteret maa bære alle de hermed forbundne Udgifter, da er det kun en Ret, der kræves af Klosteret til Gjengjæld for alle de Ejendomme, Indtægter og Herligheder, som i sin Tid skiltes

fra Helligaandskirken og fulgte med Helligaandshospitalet, da samme forlagdes til det forrige Franciskaner-Kloster, som først derved blev til en mild Stiftelse istedetfor, at det før kun var et af de saakaldte Tiggerklostre; — men derfor kan Klostret ikke nu behandle eller betragte Helligaandskirken som et paatrængende Almissem, men det skal se op til den som til en gammel ærværdig Aftægtsmand, der har en Fordring til sin Eftermand, som denne er pligtig og nødt til at respektere fremfor nogen anden Fordring.

Ad 2: Det er mig ubekjendt, at der siden den frie danske Menigheds Oprettelse har fundet saadanne Udgifter Sted, som ikke ere blevne berigtigede af den Grund, at man ikke vidste, om Klostret eller Menigheden havde at udrede dem. Hvad der hidtil er gjort for Kirken, har indskrænket sig til det Allernødtørftigste, saa at der vistnok forestaar Klostret adskillige Udgifter, som man ikke vilde have kunnet forskaane det for selv under den gamle Tingenes Orden; men siden, som sagt, Klostret i sin Tid fandtes villigt til at foretage den sidste store Hovedreparation, da H. M. Kong *Christian d. 8de* havde synet Kirken i Aaret 1846 og fundet den uanstændig vedligeholdt, saaledes tør det vel ogsaa haabes, at det vil lade sig bevæge til at afhjælpe de Mangler, som endnu forefindes, — maaske ogsaa til at foretage saadanne Forbedringer og Forskønnelser, som Tiden og en rensat Smag kræver eller maatte kræve, f. Ex. en ny Altertavle med danske Indskrifter, en Hævelse af Koret, som i de fleste andre Kirker, et tilstrækkeligt Antal anstændig malede Bænke med Rygstød i Sidegangene, Indlemmelse af Rummet under Orgelet i Kirkens Skib for at vinde Plads til Tilhørerne, med Tiden vel ogsaa et bedre Orgel istedetfor det nuværende gamle Positiv, *item* et nyt Kirkeuhr istedetfor den malede Skive, som man — jeg ved ikke med hvad Ret — har ladet træde istedetfor det gamle Kirkeuhr osv.

Da Klostret vistnok tidligere har anskaffet — *som tidsvarende* — de Exemplarer af det Adlerske Psalmebogsudtog, der forefandt i Kirken ved den frie danske Menigheds Oprettelse, saa vilde det maaske ikke have været at gaa Klostret for nær, om man i Konsekvens heraf havde forlangt Anskaffelsen af den nu indførte Psalmebog; dette er imidlertid dog ikke skét, bl. A. af den Grund, at man uden Udgift for Menigheden er kommen i Besiddelse af et tilstrækkeligt Antal; og saaledes forholder det sig ogsaa med Melodibøger til Organisten og Kordrengene, Bibelen paa Alteret, Alterbogen og Alterklædet. Alt dette hører dog visselig med til Kirkeinventariet; men fordi alt dette extraordinært ved den frie danske Menigheds Oprettelse er skaffet tilveje uden Udgift for Klostret, deraf kan dog næppe følge, at samme for Fremtiden vil kunne blive forskaanet for Anskaffelsen og Vedligeholdelsen af slige Ting, naar de behøves. — Men medens det saaledes er mig bekjendt, at Klostret er bleven forskaanet for adskillige Udgifter til Inventar, der paa anden Maade er skaffet tilveje og navnlig skjænket til Kirken, er det mig derimod ubekjendt, at der for Kirkens Skyld eller paa Menighedens Vegne have fundet Udgifter Sted, som ikke ere blevne berigtigede. Introductionsudgifter ere udredte af de Gejstlige selv, og hvis Kirkevisitatsgebyrher ikke skulle være betalte, saa antager jeg, at det enten maa være, fordi de ikke ere blevne krævede, eller og fordi i Vægningstilfælde Spørgsmaalet vel ikke har været indstillet til Ministeriets Afgjørelse, da i saa Fald Klostret vistnok vilde være blevet tilholdt at opfylde sin Pligt. Da Klostret nu engang skal vedligeholde Kirken og dens Inventar, saa er det jo ligefrem i dets egen Interesse, at der finder et ordenligt Tilsyn Sted, at det ikke af Mangel herpaa skal ende med Forskrækkelse ligesom 1846 eller selv endnu for et Par Aar siden, da en Klosterforstanders Forsømmelse var Skyld i,

at Svamp greb om sig, saa at næsten alle Mandfolkestolene raadnede væk, inden der blev raadet Bod herpaa, *efter at* der var klaget til Kirkevisitatoriet. Klosteret kan altsaa godt staa sig ved at betale lidt for Tilsynet.

Ad 3: Da jeg ifølge Foranstaaende ikke kan erkjende Nødvendigheden af at paalægge Menigheden en Kirkeskat saaledes som i St. Nicolaj og St. Johannes Menigheder, eftersom Helligaandskirken har sit Kloster ligesom St. Mariæ Kirke har sin Skov, saa kan jeg selvfølgelig heller ikke af den Grund raade til Oprettelsen af Kirkekollegium osv. Men skjøndt jeg nok af andre Grunde kunde ønske mig en Menighedsrepræsentation, saa vil jeg dog udbede mig Tilladelse til nøjere at overveje denne vigtige, men vanskelige Sag, inden jeg tager mig den Frihed at udtale mig herover for det højtærede Kirkevisitatorium, som jeg føler mig meget forbunden, fordi det har grebet Initiativet i en Sag, der berører et af Tidens brændende Spørgsmaal.

Den 27. August 1857.

Til Ministeriet.

Da det Kgl. Kirkevisitatorium for Staden Flensborg under 19de Marts d. A., som Svar paa et Andragende af 13de Febr. d. A. fra Skolekommissionen for den danske Borgerskole ved Helligaandskirke om et nyt Lokale for den danske Skoles halve Elementarklasse, havde tilkjendegivet samme, »at det, da der med Hensyn til de tyske Borgerskoler i Flensborg var en meget større Trang til Udvidelse og Forøgelse af Skolelokalerne tilstede, for Tiden ikke kunde finde sig foranlediget til at paalægge Flensborg Kommune at skaffe bemeldte Lokale tilveje«, som nemlig den danske Borgerskoles stadig voxende Elevantal gjorde nødvendig — saa udbad Kommissionen sig under 26. Marts d. A. af Kirkevisitatoriet, at Samme vilde andrage hos det

Kgl. Ministerium for Hertugdømmet Slesvig om en Understøttelse paa 3 Aar, indtil Byen kunde blive istand til at opfylde sin Forpligtelse; hvorpaa det behagede H. M. Kongen ved allerhøjeste Resolution af 8de Maj d. A. allernaadigst at bifalde, at der af den Carstenske Stiftelse tilstodes den danske Borgerskole ved Helligaandskirken i Flensborg til Oprettelsen af en ny Elementarklasse en Understøttelse af 300 Rd. aarlig i 3 Aar. Ved Hjælp af denne Kgl. Understøttelse er Kommissionen bleven sat istand til at leje et Lokale i den nordlige Del af Byen, som er blevet indrettet til en Elementarklasse med Bolig for den 4de Lærer, som i den Anledning maatte beskikkes. Det er Kommissionen en Tilfredsstillelse at kunne underrette det høje Ministerium om, at denne nye Klasse allerede tæller mellem 60 og 70 Børn, som er Alt, hvad der kan rummes i en Skolestue; men da der nu er sikker Udsigt til, at dette Tal om kort Tid allerede vil være saa betydelig forøget, at en ny Klasse maa oprettes, saa maa Kommissionen pligtskyldigst i Tide drage Omsorg for at skaffe Midlerne tilveje til at afhjælpe Trangen til et andet større og hensigtsmæssigere Lokale, og den tillader sig derfor at henvende sig til det høje Ministerium med underdanigst Begjæring om Understøttelse af Staten til Opførelse af en passende Skole for de lavere Klasser, som paa Grund af de lokale Forhold burde henlægges til den nordlige Del af Byen, men forøvrigt maa betragtes som en Filial af den danske Borgerskole ved Helligaandskirken. Kommissionen gaar ud fra den Forudsætning, at Kommunen ikke for det Første vil kunne indlade sig herpaa, men maatte paa den anden Side ansé det for uforsvarligt, om man derfor skulde blive nødt til at afvise Børn af Mangel paa Plads, hvilket nødvendig maatte blive Tilfældet, da Skolen ved Helligaandskirken, som tæller 120—30 Børn, ogsaa er i Tiltagende. Desuden er det Lokale, vi med Nød og næppe have faaet til Leje,

i flere Henseender højst ubekvent; thi skjøndt vi have maattet tage en hel Lejlighed, bestaaende af flere, større og mindre, Værelser, saa er dog kun det ene af disse skikket til Skolelokale, og dette er næsten allerede overfyldt; ligesom det ogsaa er en stor Mangel, at der ikke ved Skolen er en egen eller rummelig Gaard til Legeplads for de smaa Børn; — ikke at tale om, at vi ikke engang have kunnet sikre os denne ubekvemme Lejlighed, som var den eneste, vi kunde opdrive, til Udløbet af de 3 Aar. Da vi imidlertid formene, at Kommunen, om mulig. bør skaffe Byggeplads, saa tillade vi os at henlede Opmærksomheden paa en Kommunen tilhørende Grund udenfor Nørreport. nemlig en af de saakaldte Politihaver. Vi have i den Anledning allerede henvendt os til Hr. Stadsbygmester *Winstруп* med Begjæring om en Tegning til en Skolebygning med 2 Skolestuer og fornøden Lærerbolig, som efter vort foreløbige Skjøn skulde koste i det Højeste 8000 Rd.; men da Hr. W. endnu ikke har havt Lejlighed til at fuldføre Tegningen tilligemed Overslaget, kan Kommissionen ikke for Øjeblikket lade samme medfølge. Da vi anse det for paatrængende nødvendigt at faa begyndt saa hurtig som mulig. for at Skolen allerede kunde tages i Brug til næste Efteraar, have vi dog ikke villet opsætte at henvende os til det høje Ministerium med nærværende Andragende, hvori Kommissionen, efterat have gjort Højsamme bekendt med Trangen til bemeldte Skole som et nødvendigt Supplement til den danske Borgerskole ved Helligaandskirken, tager sig den underdanige Frihed at bede om Regeringens Understøttelse, saaledes som det maatte behage det høje Ministerium selv nærmere at bestemme, idet Kommissionen kun skal tillade sig at ytre, at den vil være istand til at kunne skaffe den foranførte Byggesum tilveje, dersom der kunde sikres os 1000 Rd. aarlig til Afdrag af Bygningsgjælden i Løbet af 8 Aar.

Den 4de December 1857.

Til Kirkevisitatoriet.

Da 5 Børn fra Duborg idag meldte sig hos mig for at forberedes til Konfirmation, medbragte de 4 af dem hoslagte løse Sedler, hvorpaa der findes attesteret af Pastor *Wedel*, at »der fra St. Mariæ Pastorat intet er til Hinder for, at de foreløbig deltage i Pastor *Graaes* Konfirmandundervisning«, medens derimod Pastor *Peters* for den førstes Vedkommende havde indskrænket sig til at bevidne, at der intet var at erindre imod, at samme blev konfirmeret hos Pastor *Graae*.

Da det højtærede Kirkevisitatorium under 12. f. M. officielt har meddelt mig, »at Børnene fra Duborg med Hensyn til Konfirmationen fremtidig vil blive henviste til mig.« saa kan det ikke andet end højlig forundre mig, at Pastor *Wedel* kan staa i den Formening, at jeg skulde indlaade mig paa slige *foreløbige* Konfirmationsforberedelser, — som om der kunde være Tale om, at, naar jeg havde vel begyndt, skulde jeg holde op igjen og overlade Fortsættelsen til rette Vedkommende! Da jeg ikke er udnævnt til Skoleinspektør, har jeg ikke villet opfordre Børnene til at komme, men rolig ventet, til de kom, skjønt det varede længe nok; men naar de endelig kom. saa ønskede jeg rigtignok ikke, at der skulde gives mine Konfirmander eller deres Forældre Anledning til at tro, at de bleve betragtede som Stridsæbler mellem Pastor *Wedel* og mig, hvorom der endnu skulde strides. Jeg kan naturligvis ikke have noget imod, at Pastor *Wedel* privat eller officielt stræber at gjøre sin Overbevisning gjældende paa rette Steder; men jeg tillader mig at udtale den Forventning, at det højtærede Kirkevisitatorium vil være enigt med mig i, at Stedet dertil ved nærværende Lejlighed er valgt saa uheldigt, at jeg vel maa kunne gjøre Fordring paa at erholde bemeldte Attester udstedte af mine ærede

Kollega i en anden og mere passende Form, da jeg i modsat Fald maa udbede mig fritaget for *foreløbig* at forberede Børnene fra Duborg.

Den 30te December 1857.

Visitatsberetning til Kirkevisitatoriet.

Idet jeg, hvad den danske Menigheds Skolevæsen angaar, maa tillade mig at henvise til Kateketens hoslagte Indberetning, som er saa fuldstændig, at jeg intet væsentligt har at tilføje med Hensyn til Realia, skal jeg med Hensyn til Skolens Lærersonale kun have den Ære at bemærke, at, ligesom alle de nuværende Lærere have gjort deres Bedste for efter Evne at fremme Skolens Interesser, saaledes maa jeg fremhæve, at *Kateketen* (Gad) navnlig holder en særdeles god Orden i alt, hvad der er ham underlagt, og tager sig med prisværdig Omhu af Børnene, med hvis Forældre han ved given Lejlighed stadig sætter sig i Forbindelse; — at *Andenlærer* (Tofte) virker til stor Velsigelse blandt de smaa Børn, som han har fortrinlige Gaver til at omgaaes, og ved sin livlige Sangundervisning virker vækkende paa alle Børnene, navnlig i fædrelandsk Retning; — at *Tredielærer* (Albrechtsen) meddeler en saa grundig Undervisning i Tysk, at han derved ikke bidrager lidet til at skaffe Skolen Anseelse i og udenfor Menigheden blandt de mange, der her lægge Vægt paa Færdighed deri; — at *Fjerdelærer* i enhver Henseende har svaret til de Forventninger, hvormed han blev ansat.

B. Med Hensyn til Kirke og Menighed er det mig en Glæde at kunne indberette, at, ligesom Menigheden nu er voxet til c. 300 Familier, saaledes vedbliver ikke blot Kirkegangen at være særdeles god og stadig, men i en snevrere Kreds har der ogsaa i det sidste Aarstid vist sig

saa megen Interesse for aandelige Anliggender, at jeg fra Vinterens Begyndelse til Pintsen, med Undtagelse af Faste-tiden, og senere fra hen i Efteraaret har kunnet holde Bibellæsning en Gang ugentlig, nemlig Onsdag Aften i den danske Borgerskoles Lokale, dels for ældre Medlemmer af Menigheden af de forskjellige Stænder, — ogsaa for enkelte af de tyske Menigheder — dels for mine Konfirmander, som frivillig have indfundet sig. Hermed agter jeg fremdeles at fortsætte, saaledes at jeg en Gang om Maanednen tillige vil holde Missionstimer. — Kommunikanternes Tal har i dette Aar været 167; men jeg haaber, at det med Tiden vil blive større.

Med Hensyn til Kirkebygningen tillader jeg mig at bringe det højtærede Kirkevisitatorium de ikke faa Mangler i behagelig Erindring, som jeg i en Skrivelse af 25. Marts d. A. var saa fri at paapege, nemlig: »en Hævelse af Koret som i de fleste andre Kirker; en ny eller idetmindste en restaureret Altertavle med danske Indskrifter; et tilstrækkeligt Antal anstændige, malede Bænke med Rygstød i Sidegangene; Indlemmelse af Rummet under Orgelet i Kirkens Skib for at vinde Plads til Tilhørere, da Kirken er for lille paa de store Højtider; med Tiden vel ogsaa et bedre Orgel istedetfor det nuværende gamle Positiv; *item* et nyt Kirke-Uhr istedetfor den malede Skive, som man, jeg véd ikke med hvad Ret, har ladet remplacere det gamle Kirke-Uhr.« — Hertil maa jeg føje, at Kirkens Værdighed krænkes ved de smudsige Omgivelser mod Nordsiden, idet en Gaard, som udmærker sig ved Urenlighed, støder umiddelbart op til samme. Saavidt mig bekjendt, er der en Svinesti oppe i bemeldte Gaard, hvis Afløbsrende gaar langs med Kirkemuren og sagtens bidrager sit til at gjøre Kirken fugtig, hvortil den snevre Gyde paa den søndre Side ogsaa hjælper. Jeg vil ved samme Lejlighed tillade mig at gjøre det højtærede Kirkevisitato-

rium opmærksom paa, at den usle Tilbygning i bemeldte Gaard, der er ligesom klinet op til Degneboligen, og som formørker Udsigten og forpester Luften der, vistnok ikke blot kunde, men ogsaa burde skaffes væk, da den skal være opført i sin Tid med Klosterets Tilladelse, men dog med en Klausul om, at det beroede paa Klosteret. hvorlænge denne Tilladelse skulde gælde. Det vilde være meget ønskeligt baade for Degneboligen (— den gamle Præstebolig —) og for Kirken. om denne Sag kunde blive nærmere undersøgt.

Med Hensyn til Hr. *Tofte* som Degn og Kirkesanger er det tilstrækkelig bekjendt, at han i enhver Henseende fyldestgjør de Fordringer, som kunne gjøres til ham. Han har ogsaa stadig gaaet mig tilhaande ved Bibellæsningen, som begyndes og slutes med en Salme under hans Ledelse.

C. Jeg kunde maaske have nogen Grund til at besvære mig over, at det *Mønster-Monradske Pige-Institut* ikke er henlagt under min Inspektion, men i det Sted under Præsten ved St. Mariæ Kirke. uagter Hr. Mønster hører til den danske Menighed og Institutet holdes i hans egen Gaard; men jeg tør maaske haabe, at det højtærede Kirkevisitatorium allerede har taget denne Sag under Overvejelse. Da jeg selv i længere Tid uden nogen Godtgørelse har givet dansk Religions-Undervisning i bemeldte Institut, har jeg vel tilstrækkelig lagt for Dagen, at jeg ikke har følt mig personlig krænkede ved hint Arrangement, der forøvrigt synes at være noget vilkaarligt, og mere berignet end berettiget. Hvad den Forberedelsesskole angaar, som Hr. *Colberg* holder, gælder det samme; Hr. Colberg er Medlem af den danske Menighed, holder denne Skole i sine egne Værelser og har til Formaal at forberede Børnene til den danske Borgerskole, ved hvilken han selv

er Timelærer. Hvis det højtærede Kirkevisitatorium ikke allerede skulde være bleven opmærksom herpaa, maa jeg tillade mig at udtale det baade som mit og Hr. Colbergs Ønske, at dette lille Institut anerkjendes som en Forberedelsesskole for den danske Borgerskole ved Helligaandskirke og udtrykkelig stilles under den danske Sognepræsts Inspektion.

Den 15de Marts 1858.

Til det kongl. Kirkevisitatorium.

Af hoslagte Skrivelse fra Bygningskommissionens Formand vil det højtærede Kirkevisitatorium erfare, at samme har vægret sig ved at betale de af Skolens Kasserer fremsendte og her ligeledes hoslagte Regninger saavel for Istandsættelsen af det til den nordre Elementarskole lejede Lokale, som og for det til samme anskaffede Inventarium. Skolekommissionen anser det for at være uden for al Tvivl, at Byen — ifølge det approberede Regulativs § 1 — er forpligtet til at anskaffe det fornødne Inventar til den danske Borgerskole ligesaa fuldt som til Byens andre Skoler, og tillader sig derfor kun ærbødigt at anmode det højtærede Kirkevisitatorium om at være Kommissionen behjælpelig til at erholde Beløbet af Regningerne for det anskaffede Inventar, nemlig 200 Rd. 16 Sk.

Den 30te August 1858.

Til Kirkevisitatoriet.

Da den nye Skolebygning nu er saa vidt fremmet, at den forhaabentlig vil kunne tages i Brug i Begyndelsen af

October og navnlig inden Flyttedag, maa Skolekommissionen anse det for nødvendigt, at der snarest muligt gøres Skridt til at erholde en 5te Lærer, hvortil der er stor Trang paa Grund af det voxende Børneantal. — —

Den 11. Oktober 1858.

Til Overpræsidiat for Staden Flensborg.

Herved tillader jeg mig at henvende mig til Deres Højvelbaarenhed i Anledning af, at Skræddermester *E. Flarun* for mig har besværet sig over, at han, uagtet han allerede i et Par Aar har været Medlem af den danske Menighed, dog iaar er bleven krævet for en Afgift til St. Mariæ Kirke, og da han vægrede sig ved at betale den, nu for nylig truet med Exekution og Udpantning, hvis han ikke inden 14 (eller nu 8) Dage erlagde samme.

Ved det kgl. Rescript, hvorved den frie danske Menighed grundlagdes, blev det jo udtrykkelig bestemt, at de af Flensborg Byes Indvaanere, der indtraadte i samme, dermed udtraadte af enhver parochial Forbindelse med Byens andre Menigheder. Jeg indsér derfor ikke, at en saadan Fordring som den ovennævnte er retmæssig, og maa derfor paa Menighedens Vegne protestere derimod samt ærbødigt udbede mig af Deres Højvelbaarenhed, at der træffes Foranstaltning til at værne om den danske Menigheds Frihed og Selvstændighed ligeoverfor de tyske Menigheder, navnlig St. Mariæ, og *in casu*: at ovenomtalte Exekutionsforretning forhindres idetmindste indtil Spørgsmaalet, hvis det imod Formodning skulde ansés tvivlsomt, er afgjort ved en ministeriel Resolution.

Den 10. August 1859.

Til Ministeriet.

Af hoslagte Indberetning af 2den dennes fra Kateketen ved den danske Borgerskole vil det høje Ministerium er-

fare, at Elevantallet i den danske Borgerskoles 2 Elementarklasser, A i Skolen midt i Byen og B i Skolen i Nystad, er voxet saa betydelig, at navnlig Elementarklassen A er overfyldt og yderligere vil blive det endnu iaar; endvidere, at 40 af de 96 Børn i bemeldte Afdeling (A) ere komne fra Syden siden Nyaar. Det høje Ministerium vil heraf skjønne, at det er aldeles nødvendigt snarest muligt at træffe Foranstaltning til, at en 3die Elementarklasse bliver oprettet og en 6te Lærer ansat, samt at denne Klasse maa anbringes i den sydlige Dæl af Byen, eftersom den betydelige Udstrækning fra Byens sydligste til det nordligste Punkt gjør det umuligt at henvise Børnene — og navnlig de ganske Smaa fra Syden — til Skolen i Nystad. Den danske Menighed er imidlertid for Øjeblikket ikke istand til at lønne en Lærer til, og fra Kommunen vil der næppe kunne ventes Hjælp til et lejet Lokale. Den danske Skoles Regnskab for Skoleaaret 1858—59 udviser følgende Status:

Indtægt:		Udgift:	
Skoleskat	1590 Rd.	Lærernes Løn	1590 Rd.
Af den Carstenske Stiftelse	300 —	Lys, Ildebrændsel, Rengjøring osv.....	300 —
	<u>1890 Rd.</u>		<u>1890 Rd.</u>

Tilskudet af den Carstenske Stiftelse vil ophøre med dette Aar. I den Forvisning, at det er den kongelige Regjerings Ønske og Vilje fremdeles at understøtte og fremme den danske Menigheds Skolevæsen, forsaavidt sammes egne Midler ikke strække til, tillader Skolekommissionen sig at henvende sig til det Kgl. Ministerium med underdanigst Andragende om midlertidig Hjælp, navnlig til Ansættelse af en 6te Lærer, og til et passende lejet Lokale. Læreren maa formentlig lønnes med 300 Rd. og fri Bolig eller i det Sted 80 Rd. aarlig.

Den 10. August 1859.

Til Ministeriet.

Da Undertegnede flere Gange i de sidste Aar er fremkommen med Besværinger over adskillige Mangler ved Helligaandskirken, uden at dette hidtil har ført til noget Resultat, saa tillader jeg mig underdanigst at vende mig direkte til det høje Ministerium for at henlede Højsammes Opmærksomhed paa, at ikke blot er den danske Kirke for lille til Menigheden, saa at mange paa de store Højtidsdage have maattet gaa bort uden at kunne faa Plads i Sidegangene, men at, selv som Kirken nu engang er, er den ikke i en saadan Tilstand, som den formentlig kunde og burde være. Jeg har, som det vil ses af hoslagte Skrivelse af 25. Marts 1857, fremhævet adskillige iøjnefaldende Mangler, og jeg har gjentaget det samme i Visitatorial-Indberetningen for bemeldte Aar, men alt, hvad der siden den Tid er gjort, indskrænker sig saa omtrent til, at Klostret — som sædvanlig uden at anmelde for mig, hvad der skulde ske — nu endelig i denne Sommer har ladet Kirken udvendig male og indvendig hvidte, hvortil den højlig trængte; men naar jeg beretter, at man atter har opmalet Uhrskiven, med Frederik IV's kgl. Navnetræk og Krone ovenover, paa Taarnet, der vender lige ud imod Storegade, og jeg dertil føjer, at det gamle Klokkeværk endnu staar inde paa Kirkeloftet til et Vidnesbyrd om, at der før har været et virkeligt Uhr, som kunde slaa og vise, hvad Klokken var, saa turde dette ene Exempel være tilstrækkeligt til at godtgjøre, at den danske Menigheds Sognekirke bliver noget stedmoderlig behandlet. Idetmindste forekommer det Flere end mig, at det er højst ubegribeligt, at det gamle Uhr ikke er blevet sat istand, da det næsten kunde sé ud som en Forhaanelse, naar man i Aaret 1859 endnu mener, at det gaar an og kan være nok at opfriske Farverne paa den malede Træskive, til en Pry-

delse sagtens for Kirken, men til Spot og Latter for de Forbigaaende!

Ligeledes maa de smudsige Omgivelser mod Nordsiden vel kaldes i høj Grad stødende for Kirkens Værdighed; og dog er der, saavidt mig bekjendt, ikke gjort noget Skridt for at undersøge, endsige afhjælpe dette, uagtet jeg, under 30. December 1857, har gjort opmærksom paa, »at der er en Svinesti i bemeldte Gaard, hvis Afløbsrende gaar langs med Kirkemuren og sagtens bidrager sit til at gjøre Kirken fugtig, hvortil den snevre Gyde paa den søndre Side ogsaa hjælper«; — og jeg vil gjentage, hvad jeg ved samme Lejlighed ytrede: »at den usle Tilbygning i bemeldte Gaard, der er ligesom klinet op til Degneboligen, og som formørker Udsigten og forpester Luften deri, vistnok ikke blot kunde, men ogsaa burde skaffes væk, da den skal være opført i sin Tid med Klostrets Tilladelse, men dog med en Clausul om, at det beroede paa Klostret, hvorlænge denne Tilladelse skulde gælde; og at det vilde være meget ønskeligt baade for Degneboligen (— den gamle Præstebolig, der er sammenbygget med Kirken —) og for Kirken, om denne Sag kunde blive nærmere undersøgt;« — som Bilag vedlægges en Afskrift af et Notat, som Præsten *B. Holst* i sin Tid har tilført en af sine Embedsbøger. Maa det nu end indrømmes, at her foreligger en Vanskelighed, som det ikke vil være saa let at overvinde, saa kan dette dog næppe gjøres gjældende med Hensyn til Kirkeuhret, hvoraf Savnet maa føles saameget mere, som Kirkeklokken, der var ringe nok i Forvejen, revnede ifjor og kun blev repareret paa den Maade, at man borttog $\frac{1}{2}$ Alen af Kanten paa 2 til 3 Tommers Tykkelse og 6 à 7 Pds. Vægt, saa at den nu lyder som en sprukken Bjælde! — Hvad nu Kirkens Indre angaar, da har jeg oftere henledet Opmærksomheden paa Alteret, som endnu den Dag i Dag er forsynet med tyske Indskrifter og med Portræter af *Chr. Riewesell* »und seine

Liebste; med al Agtelse for disse to skikkelige Borgerfolks Minde tror jeg dog, at man uden Vanskelighed let kunde finde en mere passende Plads til disse sidste; og hvad de første, nemlig Indskrifterne, angaar, da haaber jeg, at det vil være tilstrækkeligt her at have nævnet dem. Hvad der under alle Omstændigheder ikke kan betragtes som en Smagssag, det er, at Menigheden mangler Plads, og at der ikke er gjort, hvad der kunde og burde være gjort for at benytte ethvert Rum i den lille Kirke, indtil den altid voxende Menighed kan faa en større; men endnu er der ikke gjort Noget for at inddrage Rummet under Orgelet i Kirkens Skib, hvorved dog altid et Par Bænke kunde vindes.

Jeg tror nu at have anført saa meget, at det vil staa klart for det høje Ministerium, at *Noget maa der gøres*; og jeg tror ogsaa at have godtgjort, at, naar der i de sidste Aar slet Intet er gjort af, hvad der tidssvarende burde gøres, saa er det ikke, fordi jeg har forsømt at gjøre Anmeldelse om Kirkens Mangler og Menighedens Savn; og ligeledes nærer jeg den Overbevisning, at det høje Ministerium vil indrømme, at de gjorte Udsættelser ere af den Beskaffenhed, at de kunne forlanges opfyldte af Klostret, som Kirkens Vedligeholdelse paahviler. —

Det Kgl. Kirkevisitatorium for Staden Flensborg har nu rigtignok troet paa bedste Maade at fremme den danske Menigheds kirkelige Interesser ved et to Gange gjentaget Forslag om Oprettelsen af et Kirkekollegium; men hvad enten dette, som Kirkevisitatoriet foreslog under 5. Marts 1857, kom til at bestaa af »4 eller 6 Medlemmer samt en Regnskabsfører«, eller, ifølge dets seneste Forslag af 16. Juni 1859, af ikke færre end »12 af Menighedens kontribuerende Medlemmer«, saa vilde dog et Kollegium, der ifølge Kirkevisitatoriets første Forslag skulde oprettes »for at udskrive de fornødne Bidrag af Menighedens Medlemmer i Lighed med, hvad der skér i *St. Nicolai* og *St. Johannes*

Menigheder i Flensborg«, efter Undertegnedes Formening komme lidt for tidlig til Verden, da det dog først skulde afgjøres, om det var Regjeringens Vilje, at en Kirkeskat skulde paalægges den frie danske Menighed, der jo har »et Kloster, ligesom *St. Mariæ Kirke en Skov*«; — eller, forsaavidt et saadant Kollegium, ifølge Kirkevisitatoriets seneste Skrivelse desangaaende, skulde betragtes som »en Repræsentation, der i paakommende Tilfælde kan varetage Menighedens Interesse, og til hvilken Kirkevisitatoriet kan henvende sig, navnlig med Hensyn til Menighedens økonomiske Forhold.« da kan jeg ikke heller for Øjeblikket just ansé det »for nødvendigt«, eftersom der jo er en Sognepræst til at varetage Menighedens Interesse, til hvem Kirkevisitatoriet kan henvende sig, og en Kirkefoged, nemlig Degnen, hvis Pligt det er at udføre, hvad der i saa Henseende paalægges ham; — og hidtil har der ikke været andet eller mere at gjøre i den nævnte Retning, end hvad disse 2 Embedsmænd godt have kunnet bestride. Med Hensyn til Udførelse af Reparationer osv. have vedkommende Klosterforstandere havt al mulig Understøttelse af den utrættelige Kirkefoged; og skjøndt jeg for min Dél har store Betæneligheder ved i nærværende Tilfælde at gaa ind paa Kirkevisitatoriets overraskende Forslag, saa haaber jeg dog, at det høje Ministerium kan og vil bevidne, at Sognepræsten ved den danske Kirke ellers i det Hele saa betimelig har taget Initiativet, hvor det gjaldt om at fremme Menighedens virkelige Interesser, saa det høje Ministerium hidtil idetmindste ikke har fundet sig foranlediget til at paaskynde Indførelsen af nye Indretninger. Det var i sin Tid Sognepræsten, der indgik til Kirkevisitatoriet med Forespørgsel: »om det ikke vilde være til Gavn for Skolesagens Fremme, at der udnævntes en Kommission af 4—5 hæderlige og erfarne Mænd af Menighedens Medlemmer til i Forening med Undertegnede at virke til

Oprettelsen af en dansk Skole og til iøvrigt at varetage Skolevæsenets Interesser; — det var et stort Formaal, der skulde fremmes, og derfor udbad jeg mig, faa Maaneder efter min Ansættelse, Bistand af Menighedens Medlemmer; men hvor det gælder *økonomiske Forhold*, som endnu ikke existere, der mener jeg, behøves ingen Bistand; og saalænge det staar fast, at Klostret skal vedligeholde Kirken, antager jeg, at Menigheden er bedst tjent med at undvære et Kirkekollegium, naar den med det samme kan undgaa en Kirkeskat! — Dermed vil jeg ingenlunde benægte Ønskeligheden af en fuldstændigere og mere omfattende Menighedsrepræsentation end den, der allerede haves i Skolekommissionen; men adskillige vigtige Spørgsmaal maa dog nok først afgjøres; og til det skér, tror jeg, at Menighedens Interesser i oftnævnte Retning hellere maa varetages ved en end ved tolv Mand. — Jeg tør sluttelig antage, at der vilde ské en god Begyndelse til en bedre Tingenes Orden, *hvis det maatte behage det høje Ministerium at beordre en sagkyndig Mand, som Stadsbygmesteren i Flensborg, til at afgive en Betænkning over den danske Menigheds Kirkebygning.* for at derefter de fornødne Foranstaltninger kunde blive truffne til Varetagelse af Menighedens kirkelige Interesser. *Dersom* det da skulde vise sig, at der vilde gjøres *større extraordinære* Udgifter fornødne til Kirkens *Udvidelse og Forskjønnelse*, da vilde med det samme det Spørgsmaal foreligge til Besvarelse: paa hvad Maade de fornødne Midler kunde skaffes tilveje; og da vilde jeg ogsaa tilraade, at en Repræsentation af Menigheden kaldtes til Live, skjøndt jeg ogsaa i dette Tilfælde vilde nære et sikkert Haab om, at en Kirkeskat kunde undgaaes, idet jeg ikke tvivler om, at, hvad Regjeringen ikke kunde skjænke, dog vilde indkomme ved frivillige Bidrag, ligesom allerede den danske Kirkes Varmeapparat ikke blot er anskaffet, men holdes vedlige alene ved private Bidrag af nogle En-

kelte af den danske Menigheds Medlemmer, og ligesom der blandt Menighedens Medlemmer bestaar en Understøttelsesforening for Trængende, hvortil der ligeledes ved frivillige Bidrag aarlig ydes indtil 300 Rd. — Derimod vil jeg gjerne indrømme, at til saadanne Udgifter, som Kirkevisitatoriet nærmest har tænkt paa, da de vare de eneste, hvorom der *hidtil* har kunnet være Tale, nemlig »Visitatorialgebyrer og Godtgjørelse til Præsten« i Ligned med, hvad de andre Præster her faa til at gjøre Gjæstebud for, vilde Menigheden upaatvivlelig Intet yde, medmindre den blev tvungen dertil, men hvortil der hidtil ikke har været nogen Anledning, da hverken det ærede Kirkevisitatorium eller Undertegnede i saa Henseende har stillet nogen Fordring; og forsaavidt der endnu kunde tænkes paa Præstens Løn, da er det det høje Ministerium bekjendt, at jeg har frabedt mig *tvungent* Offer, saa at *de økonomiske Forhold* ikke synes at frembyde nogen Vanskelighed.

Maatte det derfor behage det høje Ministerium at tage ovenstaaende Forslag, sigtende til en omhyggelig Drøftelse af den danske Menigheds Kirkespørgsmaal, under gunstig, nærmere Overvejelse, saa tør jeg haabe, at Menighedens Interesse derved vil blive betydelig fremmet. —

Der 14. Januar 1860.

Til Kirkevisitatoriet.

Naar Hr. Pastor *Schmidt-Phiseldeck*, ifølge Kirkevisitatoriets ærede Skrivelse af 12te dennes, har besværet sig over, at jeg døbte Jernbanearbejder *Bakers* „*Barn, uagtet Faderen efter Pastor Schmidt-Phiseldecks Formening hører til St. Johannes Menighed, hvilket fremgik deraf, at tre af Bakers Børn besøgte Borgerskolen i St. Johannes*“, da skal jeg ikke undlade herpaa pligtskyldigst at svare: at Vedkommende selvfølgelig var udtraadt af St.

Johannes Menighed, da han lod sit Barn eller rettere sine Børn døbe af Sognepræsten ved den frie danske Menighed, hvortil Adgangen jo til enhver Tid staar aaben for enhver Indvaaner i Staden Flensborg; — endvidere: at Forældrenes Optagelse i den danske Menighed paa ingen Maade er gjort afhængig af Børnenes samtidige Udtrædelse af den respektive tyske Borgerskole, som de jo meget godt fremdeles kunne vedblive at besøge (— jfr. Regulativ for den danske Borgerskole §§ 3 & 4 —) — naturligvis under Forudsætning af, at Forældrenes Skoleskat saalænge indbetales i den tyske Menigheds Skolekasse. Dette er jo ligefrem til Fordél for den tyske Skolekasse, saa at der idetmindste fra den Side ikke foreligger Grund til Besværing. Forøvrigt antager jeg, at Forældrene snarest muligt, efterat være indtraadte nu i den danske Menighed, ville lade deres Børn besøge den danske Skole. hvilket ganske vist er det naturligste, og det almindeligste for de danske Menighedsmedlemmers Vedkommende, medens derimod ikke faa Medlemmer af de tyske Menigheder lade deres Børn besøge den danske Borgerskole, uden at jeg derfor gjør Paastand paa, at Forældrene *eo ipso* høre til min Hjord. —

Da jeg af Kirkevisitatoriets ærede Skrivelse sér, at Bæret, der ikke er Medlem af vor *Landskirke*, dog ikke destomindre har faaet *Befaling af Overpræsidenten til uopholdelig at lade sit Barn døbe*, saa finder jeg mig foranlediget til sluttelig at afgive den Erklæring: at jeg ikke har udført den hellige Handling som en Tvangsdaab. men ifølge venlig Anmodning af Faderen selv, der var meget glad ved at faa sine Børn døbt paa Engelsk.

Den 21de August 1861.**Til Ministeriet.**

Under 6te Februar d. A. fandt Skolekommissionen for den danske Borgerskole ved Helligaandskirken sig foranlediget til at indgaa til det høje Ministerium med et underdanigst Andragende om fornyet Understøttelse til fornøden Udvidelse af Skolen, hvori det tillige fremhævedes, at Ansættelsen af en 7de Lærer navnlig maatte anses paa-trængende nødvendig. Kommissionen ventede indtil Slutningen af Marts, men kunde da ikke opsætte længere for Kirkevisitatoriet at andrage paa Ansættelsen af en saadan Lærer. Efter 3 Ugers Forløb modtog imidlertid Kommissionen den Besked, at Kirkevisitatoriet ikke kunde give sit Samtykke hertil, før Ministeriet havde afgivet Resolution paa Andragendet af 6te Februar. Siden den Tid har Kommissionen ikke hørt det Mindste fra det høje Ministerium eller det højtærede Kirkevisitatorium, som Kommissionen meget maa beklage, da Skolens Virksomhed derved selvfølgelig betydelig er bleven lammet, ligesom det er klart, at Skolen maa tabe i Anseelse, naar flere af Klasserne ere overfyldte, saaat der f. Ex. er omtrent 100 Børn i den ene af de 3 Elementarklasser, skjøndt der i enhver til Tidens Tarv svarende Borgerskole kun burde findes i det Højeste 60 Børn i en Klasse, saaledes som Tilfældet er i alle Kjøbenhavns Skoler, og her hos os er det saa meget misligere med sliig Overfyldning, som Drengene og Piger her gaa sammen i én Klasse, saaat det ikke maa gjøres Læreren altfor vanskeligt at øve Tilsyn med hvert enkelt Barn. Det vil derfor om kort Tid blive en Nødvendighed idetmindste at tilbagevise alle de Børn af Byens andre Menigheder, der hidtil ifølge Regulativet have været tilstedte Adgang til Skolen, medmindre der snart gjøres Noget for at afhjælpe de paapegede Mangler. — — H. M. Kongen og det høje Ministerium for Hertugdømmet Slesvig

har saaofte og paa saa mange Maader vist sig beredvillig til at understøtte alt, hvad der sigtede til den danske Menigheds Tarv, saaat Kommissionen for den danske Børgerskole ikke tør mistvivle om, at det ved Højsammes Bistand vil lykkes at overvinde de Vanskeligheder og Betænkeligheder, som mulig fra forskjellige andre Sider kunne gjøre sig gjældende imod vore Bestræbelser, der gaa ud paa ved alle lovlige Midler at fremme den danske Sag i Hertugdømmets største og vigtigste By, *hvor det danske Sprog kun altfor længe har været og efter vor Formening endnu er aldeles utilbørlig tilsidesat for det tyske.*

Den 21de August 1861.

Til Ministeriet.

Under 10de Aug. 1859 tillod Undertegnede sig at henvende sig til det høje Ministerium med underdanigst Besværing over adskillige Mangler ved Helligaandskirke; men da ingen af disse Mangler endnu ere afhjulpne, saa tager jeg mig lige underdanigst den Frihed herved — efter 2 Aars Forløb — at gjentage ommeldte Besværing.

Den 20de Oktober 1861.

Til Kirkevisitatoriet.

Efter at have modtaget det højtærede Kirkevisitatoriums Meddelelse af den allerhøjeste Resolution af 20de f. M., hvorved der allernaadigst er tilstaaet 4000 Rd. strax og 1000 Rd. aarlig i 10 Aar til Udvidelse af den danske Menigheds Skolevæsen, har Skolekommissionen holdt flere Møder for at tage under den nøjeste Overvejelse, efter hvilken Plan der hensigtsmæssigst burde gjøres Brug af den kongelige Understøttelse, og jeg skal i den Anledning herved tillade mig paa sammes Vegne at

gjøre Rede for den Fremgangsmaade, som vi efter Omstændigheder og de Midler, der staa til vor Raadighed, ansé for den retteste. — —

Den 2. Juni 1862.

Til Kirkevisitatoriet.

Det højtærede Kirkevisitatorium har under 24de f. M. meddelt mig til behagelig Iagttagelse for Fremtiden, at, naar en Vielse foretages i Flensborg, samtlige her brugelige Gebyrere ere at betale, ogsaa i det Tilfælde, hvor Kongebrev produceres, og hvor Vielsen ordentligvis skulde foretages paa et andet Sted.*

I min Erklæring til Magistraten angaaende den af mig foretagne *Huscopulation* for et Par Folk, der hørte hjemme i *Ribe* og der havde erlagt Gebyrer til vedkommende Sognepræst og Kirkebetjente osv., ytrede jeg, at hvis de, hvad jeg ikke antog, ikke destomindre — til Trods for Kongebrevet — ogsaa ovenikjøbet skulde betale Noget til Jordemoderen og andre Uvedkommende her i Flensborg, saa ønskede jeg — i Tvivls Tilfælde —, at Spørgsmaalet for Principets Skyld maatte blive afgjort af det Kgl. Ministerium.

Da det højtærede Kirkevisitatorium ved ovennævnte Meddelelse ikke har nævnt den Forordning eller Resolution, der ligger til Grund for det skete Paalæg, og jeg forgjæves privat har henvendt mig til en ansét Jurist her i Byen for at faa Oplysning herom, — saa haaber jeg, at det højtærede Kirkevisitatorium ikke vil tage mig ilde op, at jeg i saa Henseende udbeder mig nærmere Oplysninger i denne for mig idetmindste endnu meget tvivlsomme Sag.

Den 27. Juli 1863.

Til Kirkevisitatoriet.

I Henhold til det højtærede Kirkevisitatoriums Skrivelse af 8de dennes har Skolekommissionen herved den Ære at indberette: 1) først for ganske nylig har Kommissionen været i Stand til at erholde et passende Lokale til Leje i Barber Tangs Baghus. hvor der skal indrettes et Klasseværelse, og hvor der tillige vil være Bolig for 8de Lærer; Lejen er bestemt til 140 Rd. aarlig, men med den Forpligtelse, at vi selv skulle have Bekostningen ved Indretningen af Skolestuen. der skal afleveres i samme Tilstand, hvori den modtages. Da Skolekommissionen endnu efter $\frac{1}{2}$ Aars Forløb intet Svar har erholdt fra Magistraten paa et Andragende om en Byggeplads, har Kommissionen været nødsaget til indtil videre at leje; — 2) efterat et lejet Lokale er skaffet tilveje, er 8de Lærerplads i disse Dage opslaaet ledig; — 3) de ved allerhøjeste Resolution af 20. September 1861 bevilgede 4000 Rd. ere ved Skolekassererens Omsorg strax gjorte rentebærende.

